

Izložbe povodom Međunarodnog dana žena u SR Hrvatskoj

Ečim, Lucija

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:749149>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-12**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za povijest umjetnosti

Diplomski rad

IZLOŽBE POVODOM MEĐUNARODNOG DANA ŽENA U SR HRVATSKOJ

Lucija Ečim

Mentor: dr. sc. Lovorka Magaš Bilandžić, izv. prof.

ZAGREB, 2022.

Temeljna dokumentacijska kartica

Sveučilište u Zagrebu

Diplomski rad

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest umjetnosti

Diplomski studij

IZLOŽBE POVODOM MEĐUNARODNOG DANA ŽENA U SR HRVATSKOJ

Exhibitions Celebrating Women's Day in SR Croatia

Lucija Ečim

SAŽETAK

U diplomskom radu analizira se aktivnost umjetnica unutar okvira izložbi organiziranih na području Socijalističke Republike Hrvatske povodom Međunarodnog dana žena. Spomenute izložbe do sada su bile neistražene, što je i bio poticaj za odabir ove teme, a većina materijala koja je poslužila za analizu fenomena arhivska je građa. Rad započinje s povijesnim pregledom Dana žena, zajedničke borbe radnika i žena za društveni napredak te načina obilježavanja i proslave praznika u socijalističkoj Jugoslaviji, a nastavlja se raščlambom i analizom istaknutih izložbi. Fokus je stavljen na evaluaciju kvalitete njihove organizacije te izdvajanje pojedinačnih inovativnih umjetnica i izložbi označenih aktivističkom notom, ali i djelovanja likovnih kritičara u promicanju rodne jednakosti unutar likovnog svijeta. Teoretizira se i problem anonimnosti ovih izložbi unutar povijesti umjetnosti, a ovakav tip intenzivnoga kolektivnog izlaganja u svrhu obilježavanja revolucionarnog praznika ističe se kao zanimljiv fenomen na području SR Hrvatske.

Ključne riječi: feminizam, izložbe, Međunarodni dan žena, Osmi mart, proslava, umjetnice

Rad je pohranjen u: knjižnici Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Rad sadrži: 85 stranica, 59 reprodukcija. Izvornik je na hrvatskom jeziku.

Mentor: dr. sc. Lovorka Magaš Bilandžić, izv. prof.

Ocjenjivači: dr. sc. Frano Dulibić, red. prof., Patricia Počanić, asist., dr. sc. Lovorka Magaš Bilandžić, izv. prof.

Datum prijave rada: _____

Datum predaje rada: _____

Datum obrane rada: 28. lipnja 2022.

Ocjena: _____

Izjava o autentičnosti rada

Ja, Lucija Ečim, diplomantica na Istraživačkom smjeru – modul Moderna i suvremena umjetnost diplomskoga studija na Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, izjavljujem da je diplomski rad pod nazivom Izložbe povodom Međunarodnog dana žena u SR Hrvatskoj rezultat mog istraživanja i u potpunosti samostalno napisan. Također, izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije izravno preuzet iz navedene literature ili napisan na nedozvoljen način, te da se tekst u potpunosti temelji na literaturi kako je navedeno u bilješkama, uz poštivanje etičkih standarda u citiranju i korištenju izvora.

U Zagrebu, 28. lipnja 2022.

Vlastoručni potpis

Sadržaj

1. Uvod.....	1
1. 1. Dosadašnja istraživanja	2
1. 2. Tipologija i terminologija izložbi	4
2. Počeci borbe za radnička i ženska prava.....	6
3. Međunarodni dan žena	10
3. 1. Povijest Međunarodnog dana žena.....	11
3. 2. Obilježavanje i proslava Osmog marta u socijalističkoj Jugoslaviji.....	13
3. 2. 1. Oblici obilježavanja Osmog marta.....	13
3. 2. 2. Osmi mart u svakodnevnom životu	17
4. Izložbe povodom Osmog marta u SR Hrvatskoj.....	23
4. 1. Položaj umjetnica u poslijeratnom jugoslavenskom društvu	25
4. 2. Izložbe povodom Osmog marta u Zagrebu	28
4. 2. 1. 1960-e	28
4. 2. 2. 1970-e	31
4. 2. 3. 1980-e	37
4. 3. Izložbe povodom Osmog marta u ostatku SR Hrvatske.....	41
4. 4. Grupne izložbe koje tematiziraju lik žene i položaj umjetnica	48
4. 5. Antifeministički i feministički stavovi o likovnom stvaralaštvu žena	54
5. Iskazi želje za napretkom	55
6. Zaključak.....	57
7. Prilozi	58
8. Popis literature.....	75
9. Popis slikovnih priloga.....	80
10. Summary	85

1. Uvod

Sve do sedamdesetih godina XX. stoljeća u okvirima javnog mnijenja Socijalističke Republike Hrvatske može se uočiti podjela na *žensku* i *mušku* umjetnost. Zagovornici takvog stava kao glavni argument isticali su distinktivne karakteristike umjetnosti žene – ono što Linda Nochlin ističe kao navodnu „osjetljivost, delikatnost i istančanost“.¹ Indoktrinirane socijalističkim idealima društvene ravnopravnosti, hrvatske umjetnice koje djeluju u razdoblju nakon Drugoga svjetskoga rata nisu zadirale u problematiku toga antifeminističkog svjetonazora te su često zadržavale pasivan stav. Do preokreta dolazi tek njihovim sistematskim udruživanjem povodom proslave Međunarodnog dana žena, kada pojedine umjetnice ustraju u promicanju umjetnosti koja nije podlijegala nametnutim atributima, te kada dio likovnih kritičara počinje negirati postojanje dualiteta umjetnosti. Ovaj rad bavit će se, stoga, djelovanjem umjetnica koje su u povijesti hrvatske umjetnosti potisnute nizom faktora i današnjoj javnosti su zbog toga uglavnom nepoznate, a njihovo djelovanje razmotrit će se unutar fenomena skupnih izložbi koje su se povodom Osmog marta održavale na području SR Hrvatske.

Rad je podijeljen u šest poglavlja. U prvom i uvodnom poglavlju, uz uspostavljanje glavne teme i ciljeva rada, iznose se dosadašnja istraživanja, otkriva poticaj za odabir teme te razjašnjava tipologija i terminologija izložbi.

Drugo poglavlje tvori kratak osvrt na povijest radničkog pokreta i njegovu povezanost s borbom za ravnopravnost spolova, a u njemu se navode i neka od teorijskih uporišta za zagovaranje emancipacije žene. Objasnjava se poveznica između ubrzanog razvoja industrije i rastućeg broja radnica u prvoj polovini XX. stoljeća, a spominje se i problematika višestruke uloge žene kao radnice, majke, supruge i kućanice.

U trećem poglavlju detaljno se obrađuje povijest Međunarodnog dana žena u svijetu, ističu se najvažniji datumi, događaji i protagonistice. Ženska revolucija promatra se i u okvirima socijalističke Jugoslavije te se naglašava važnost praznika za novonastali režim, kao i razlika između njegova

¹ Linda Nochlin, „Zašto nema velikih umjetnica?“, u: *Feministička likovna kritika i teorija likovnih umjetnosti*, (ur.) Ljiljana Kolečnik, Zagreb: Centar za ženske studije, 1999., str. 4.

„obilježavanja“ i „proslave“. Ovo poglavlje pruža i kratak osvrt na utjecaj Osmog marta na medijski sadržaj i svakodnevni život.

U četvrtom poglavlju donosi se analiza statusa umjetnica u poslijeratnom jugoslavenskom društvu, istražuju razlozi za zanemarivanje osmomartovskih umjetnica u povijesti umjetnosti i naglašava važnost udruživanja u likovne udruge. Ipak, najveći dio poglavlja tvori raščlamba izložbi koje su se na prostoru SR Hrvatske odvijale od 1963. do 1991. godine.² Izložbe su podijeljene na zagrebačke te one koje su se održavale u drugim gradovima zemlje. Zbog njihova velikog opsega, fokus je stavljen samo na izbor skupnih izložbi profesionalnih i amaterskih umjetnica i umjetnika i izložbenih koncepcija koje revaloriziraju rad hrvatskih umjetnica kroz XIX. i XX. stoljeće, a za koje je pronađeno najviše informacija i relevantnih likovnih kritika. Posebna pozornost posvećuje se skupinama umjetnica koje redovito izlažu na osmomartovskim izložbama, autoricama koje se izdvajaju kvalitetom i inovativnošću svoga rada te onima koje su istaknute u kritičkim osvrtima na izložbe. Na kraju ovog poglavlja analizira se kritička recepcija koja je tijekom navedena tri desetljeća pratila izložbe, a promatra ju se u okviru antifeminizma i feminizma.

Peto poglavlje donosi tezu o prirodi osmomartovskih izložbi koje će se većinom iskazati kao manifestacije prigodničarskog karaktera. Navode se pojedini iskazi želje za napretkom, a povijesna borba žena povezuje se s osobnom bitkom umjetnica za afirmaciju na likovnoj sceni.

U zaključnom poglavlju sumira se rečeno, a izložbe povodom Osmog marta u hrvatskoj povijesti umjetnosti ističu se kao nepravedno zanemaren fenomen. Naposljetku se naznačuje potreba daljnjeg dubinskog istraživanja djelovanja pojedinih umjetnica i *raskrinkavanja* njihovih identiteta i djelovanja.

1. 1. Dosadašnja istraživanja

Polazna točka za odabir teme bio je članak Ane Šeparović „Feministički iskazi u kritičkoj recepciji skupnih izložbi hrvatskih umjetnica“, u kojem autorica analizira kritičku recepciju umjetničkih skupnih izložbi u Hrvatskoj koje su se odvijale u tri navrata tijekom XX. stoljeća.³

² Iako je fokus na analizi osmomartovskih izložbi koje su se odvijale u SR Hrvatskoj, one su bile organizirane i ranije, kao što je to u slučaju Fotokluba Split gdje su se počele održavati 1962. godine.

³ Ana Šeparović, „Feministički iskazi u kritičkoj recepciji skupnih izložbi hrvatskih umjetnica“, u: *Ars Adriatica* 8 (2018.), str. 195–210.

Analiza počinje *Intimnom izložbom* održanom u sklopu Proljetnog salona 1916. godine, nastavlja se s izložbama Kluba likovnih umjetnica koji djeluje od 1928. do 1940. godine i završava osvrtom na izložbe u čast Osmog marta u periodu socijalističke Jugoslavije, za koje navodi da su se održavale od 1964. do 1991. godine. Šeparović ističe kako se u likovnoj kritici navedenih izložbi često moglo naići na seksističke i antifeminističke komentare, ali i one feminističke, koji su djelovali kao direktna reakcija na prethodne. Za njih tvrdi kako su igrali važnu ulogu u rušenju stereotipa *ženske* umjetnosti i raskrinkavanju patrijarhalnih uzoraka koji se protežu razvojem moderne likovne umjetnosti u Hrvatskoj.

Spomenuti članak jedini je koji se direktno bavi temom skupnih izložbi povodom Osmog marta u socijalističkoj Jugoslaviji, iako su i drugi autori spominjali izložbe organizirane tim povodom. Prvi korak u nastavku istraživanja, stoga, bio je pronalazak kartona i kataloga svih osmomartovskih izložbi u SR Hrvatskoj koji su sačuvani u Arhivu za likovne umjetnosti HAZU u Zagrebu, čija je arhivska građa poslužila kao temelj za istraživanje osmomartovskih izložbi. Informacije o izložbama i zapisi u likovnoj kritici sakupljeni su prema arhivskim podacima s kartona izložbi, iz kojih je ustanovljeno da je posljednja godina intenzivnog održavanja izložbi bila 1990. godina, dok je uvidom u publikacije *Fotomonografija Fotokluba Split* i *110 godina Fotokluba Split – velika retrospektiva* utvrđeno da su se osmomartovske izložbe odvijale i ranije.⁴ Osvrti na izložbe pronađeni su u raznovrsnim novinama i časopisima u Knjižnicama grada Zagreba te u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, a za produblivanje konteksta o proslavi Osmog marta u SR Hrvatskoj i osmomartovskim izložbama korištena je dokumentacija Muzeja istorije Jugoslavije, Instituta za etnologiju i folkloristiku, građa Sveučilišne knjižnice u Splitu, digitalnog arhiva Slobodne Dalmacije te Centra za kulturu Trešnjevka. Od audiovizualnih materijala korištenih u istraživanju potrebno je spomenuti i dokumentarni film autorice Sanje Iveković *Borovi i jele: Sjećanje žena na život u socijalizmu*, koji je poslužio za *zaokruživanje* priče o proslavi praznika.

Iako se o fenomenu osmomartovskih izložbi nije detaljnije pisalo, za njegovu kontekstualizaciju najviše su se koristile publikacije Dunje Rihtman-Auguštin, Gordane Bosanac, Mirjane Adamović, Ljiljane Kolečnik i Jasenke Kodrnja. O antifeminizmu pisale su Gordana Bosanac

⁴ Pregled izložbi oblikovan je na temelju arhivske dokumentacije i dostupnih izvora. Pretpostavka jest da je bilo i više osmomartovskih izložbi te da će se popis izložbi u budućnosti nadograđivati. Osmomartovske izložbe koje je organizirao Fotoklub Split održavale su se od 1962.: Sandi Bulimbašić, „*Fotoklub Split* pedesetih i šezdesetih godina 20. stoljeća“, u: *Fotomonografija Fotokluba Split*, (ur.) Zrinka Buljević i Ante Verzotti, Split: Fotoklub Split, 2004.; Ana Žanko, *110 godina Fotokluba Split – velika retrospektiva*, Split: Fotoklub Split, 2021.

u knjizi *Visoko čelo: ogled o humanističkim perspektivama feminizma* i Mirjana Adamović u eseju „Antifeminizam i kultura“, dok opširan pregled statusa likovnih umjetnica u hrvatskoj pružaju Ljiljana Kolečnik u zbirci *Rodno/spolno obilježavanje prostora i vremena u Hrvatskoj* te Jasenka Kodrnja u knjizi *Nimfe, muze, eurinome: društveni položaj umjetnica u Hrvatskoj*.⁵ Dunja Rihtman-Auguštin, s druge strane, u svom se tekstu „Kako je umro osmi mart?“ osvrće na dihotomiju „proslave“ i „obilježavanja“ Osmog marta.⁶

1. 2. Tipologija i terminologija izložbi

Skupne izložbe koje su se povodom Međunarodnog dana održavale na prostoru SR Hrvatske u periodu od 1963. do 1991. moguće je podijeliti u tri kategorije ovisno o tipu izlagača i namjeni s kojom su organizirane. Prvi tip izložbi činile su kolektivne izložbe suvremenih umjetnica i umjetnika organizirane s ciljem proslave Osmog marta, koje su tvorile većinu osmomartovskih izložbi. Uz njih se u manjoj mjeri organiziraju i izložbe koje tematiziraju lik žene kao muze u umjetnosti, na kojima u velikoj mjeri izlažu autori starijih generacija. Izlagači su uglavnom bili umjetnici, zbog čega bi se moglo tvrditi da one pružaju limitiran uvid u percepciju žene kao umjetničkog nadahnuća. Treća kategorija izložbi bavila se pozicijom umjetnica i njihove uloge unutar likovnog svijeta, a njihov je glavni cilj bio javnosti predstaviti velike i male ženske ličnosti koje su na hrvatskoj likovnoj sceni djelovale u XIX. stoljeću i u prvoj polovini XX. stoljeća. U nastavku rada najviše će se analizirati prvi tip izložbi, a za druge dvije kategorije ponudit će se nekoliko reprezentativnih primjera.

Za razumijevanje likovne kritike, s druge strane, potrebno je prvo definirati pojam antifeminizma te pojasniti karakteristike koje su se koristile za razlikovanje *ženske* umjetnosti od *muške*. Prema Gordani Bosanac, „antifeminizam je negativ feminizma“ bez ikakve utemeljenosti i racionalne misli.⁷ U nedostatku vlastitoga misaonog koncepta on postoji isključivo kao otpor

⁵ Gordana Bosanac, *Visoko čelo: Ogled o humanističkim perspektivama feminizma*, Zagreb: Centar za ženske studije, 2010.; Mirjana Adamović, „Antifeminizam i kultura“, u: *Kultura, drugi, žene*, (ur.) Jasenka Kodrnja, Svenka Savić, Svetlana Slapšak, Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, 2010., str. 203–231.; Ljiljana Kolečnik, „Likovne umjetnice“, u: *Rodno/spolno obilježavanje prostora i vremena u Hrvatskoj*, (ur.) Jasenka Kodrnja, Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, 2006., str. 221–245.; Jasenka Kodrnja, *Nimfe, muze, eurinome: Društveni položaj umjetnica u Hrvatskoj*, Zagreb: Alinea, 2001.

⁶ Dunja Rihtman-Auguštin, „Kako je umro Osmi mart?“, u: *Zbornik Mirjane Gross: U povodu 75. rođendana*, (ur.) Ivo Goldstein, Nikša Stančić, Mario Stretcha, Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1999., str. 403–413.

⁷ Gordana Bosanac, *Visoko čelo*, 2010., str. 53.

feminističkom stavu, a polazi od argumenta „prirode žene“ čija je uloga biti majka, supruga i čuvarica doma. Čak i u današnjem svijetu od pojedinaca se može čuti da je ženi mjesto u kući, a zagovornici ovakvoga ugnjetavajućeg stava u društvu, ukorijenjenog još od antičkih vremena, pozivaju se na ideju binarne opreke muškarca i žene: dok je muškarcu urođen „*duh i racionalnost*“, žene određuje „*materijalnost i iracionalnost*“ te ih isključivo definira njihova tjelesnost i reproduktivnost, čineći ih podložnim nadmoći muškarca.⁸ Mirjana Adamović, nadalje, dijeli antifeminizam u dvije struje: „kulturalni antifeminizam“ koji je postojao prije samog feminizma i temeljio se na promicanju tradicionalnih patrijarhalnih stavova, te „reaktivni antifeminizam“ koji podupire status quo i očitava se u negativnim reakcijama na feminističku djelatnost.⁹ Obje autorice slažu se u jednoj misli: antifeminizam nije znanstveni ni intelektualni diskurs, u pitanju je javno mnijenje, odnosno subjektivna prosudba iznesena na temelju predrasuda i neznanja.

Kada je u pitanju distinkcija *ženske* i *muške* umjetnosti, ona je prisutna još od XVI. stoljeća kada se vode rasprave o „ženskoj osjećajnosti“, odnosno „ženskom senzibilitetu“ unutar estetskih praksi, a spomenuti fenomeni definiraju se kao „posebna sposobnost predočavanja emocija – ili prije sentimenta – koja odgovara ženskoj projekciji svijeta i ženskim izražajnim mogućnostima“. ¹⁰ Na ovaj način *ženska* se umjetnost odvajala od *muške*, a navodna se osjećajnost smatrala manom, dovodeći umjetnice do inferiornog položaja na maskulino-orijentiranoj umjetničkoj sceni. Na mali udio žena na umjetničkoj sceni već se 1792. godine osvrnula jedna od prvih autorica feminističke publikacije *A Vindication of the Rights of Woman (Vindikacija prava žena)* Mary Wollstonecraft koja naglašava da su mogućnosti žena limitirane zbog društvenih normi koje im se nameću, ali nikako zbog toga što su manje sposobne od muškaraca.¹¹ Dodatni poticaj omalovažavanju njihove umjetnosti bila je i činjenica da su žene tijekom povijesti većinski bile uključene u proizvodnju ručnih radova nastalih u sklopu djelatnosti koje se nisu smatrale visokom kulturom, poput vezenja, tkanja i lončarstva. Rezultati takva rada diskreditirali su se atributima dekorativnosti i sentimentalnosti, koji su se smatrali karakteristikama *ženske* umjetnosti i nikada se nisu promatrali u jednakom svjetlu kao i produkti djelovanja likovnih umjetnika.¹²

⁸ Gordana Bosanac, *Visoko čelo*, 2010., str. 53.

⁹ Usp. Mirjana Adamović, „Antifeminizam i kultura“, 2010., str. 227.

¹⁰ Ljiljana Kolečnik, „Likovne umjetnice“, 2006., str. 227.

¹¹ Usp. Anne D'Alleva, *Methods and Theories of Art History*, London: Laurence King Publishing, 2009., str. 60–61.

¹² Usp. Jasenka Kodrnja, *Nimfe, Muze, Eurinome*, 2001., str. 48.

Na antifeminističke primjedbe i podjelu umjetnosti na *žensku* i *mušku* moguće je naići u nekoliko kritičkih osvrtu koji su pratili osmomartovske izložbe, o čemu će se raspraviti u jednom od posljednjih poglavlja rada.

2. Počeci borbe za radnička i ženska prava

Izrazito teški uvjeti života radnika u Europi s kraja XIX. i početka XX. stoljeća rezultirali su političkom borbom radničke klase protiv kapitalističke eksploatacije, temeljenom na principima socijalističkih zamisli Karla Marxa i Friedricha Engelsa. Kapitalistička vladajuća elita koju su u velikoj mjeri činili bogati trgovci i veleposjednici iskorištavala je jeftinu radnu snagu s ciljem brze i lake zarade. Muškarci, žene i djeca u nepravедnim su uvjetima radili za niske plaće, a prava radnika i radnica u slučaju bolesti, invalidnosti, starosti i trudnoće bila su minimalna. Najpotlačenija društvena skupina bile su žene, koje su uz teret društvenih očekivanja višestruke uloge radnice, supruge, majke i kućanice imale nepostojeća politička prava i manju zaradu u odnosu na muškarce.¹³ Stoga se usporedo s radničkim pokretom razvija i borba radnica koje zahtijevaju društvenu, pravnu i ekonomsku ravnopravnost u tada izrazito patrijarhalnom društvu.

Ubrzani razvoj industrije i otvaranje niza radnih mjesta u uslužnim djelatnostima i javnim službama osamdesetih godina XIX. stoljeća dovodi do naglog porasta radnica u industriji diljem Europe, a prema popisu stanovništva iz 1881. godine, u Njemačkoj, Engleskoj i Francuskoj čak trećinu ukupnog broja zaposlenih radnika činile su žene.¹⁴ Usprkos jednakom radnom vremenu, spolna diskriminacija na radnom mjestu bila je itekako prisutna pa su tako radnice primale polovinu plaće muškaraca, a neke profesije, poput sudstva i medicine, i dalje bile rezervirane isključivo za muškarce. Zbog takvih se okolnosti postepeno razvija ženski građanski pokret, u kojem radnice vode političku i osobnu bitku – „protiv kapitalističke eksploatacije i za jednakost s muškarcima.“¹⁵ Shvativši kako je njihova sudbina usko povezana s onom radničke klase, radnice i žene radnika rame uz rame s potlačenim proleterima zauzimaju se za svoja radnička prava i aktivno sudjeluju u političkim prosvjedima. Svoj glas jasno podižu i u prvoj proleterskoj revoluciji, poznatoj pod nazivom Pariška komuna koja izbija 18. ožujka 1871. godine u Parizu.¹⁶ Godine 1890., za vrijeme djelovanja Druge

¹³ Usp. Vida Tomšić, *Žena u razvoju socijalističke samoupravne Jugoslavije*, Beograd: Novinsko-izdavačka radna organizacija Jugoslovenska stvarnost — OOUR Jugoslovenski pregled, 1981., str. 17.

¹⁴ Usp. Nada Cazi, *Društveni položaj žene*, Zagreb: Novinsko izdavačka ustanova Pregled, 1976., str. 18.

¹⁵ Vida Tomšić, *Žena u razvoju*, 1981., str. 19.

¹⁶ Usp. Nada Cazi, *Društveni položaj žene*, 1976., str. 20.

internacionale (1889.–1916.), održava se jedna od prvih proslava Međunarodnog praznika rada, a nastavno na proteste američkih radnica i sufražetkinja 1909. godine, na drugoj Međunarodnoj konferenciji socijalistkinja u Kopenhagenu 1910. godine odlučeno je da će se jedan dan u godini proglasiti „danom Međunarodne solidarnosti žena u borbi za mir, demokraciju i ravnopravnost.“¹⁷ Dan žena se, kao takav, u Europi po prvi put slavi 1911. godine, i to u Njemačkoj, Austriji, Švicarskoj i Danskoj, a 1913. godine i u Rusiji.¹⁸ Godine 1911. organiziraju se masovni prosvjedi radnika i radnica, a 1914. godine praznik postaje popularan i na prostorima Jugoslavije gdje se razvija u simbol borbe za društveni napredak te klasnu i spolnu ravnopravnost.¹⁹

Teorijsko polazište za političku borbu radnica protiv vladajuće klase bila su socijalistička promišljanja Karl Marxa i Friedricha Engelsa te Vladimira Iljiča Lenjina. U ovom kontekstu bitno je spomenuti i djelovanje dviju marksističkih aktivistica: inicijatorice Prve međunarodne konferencije žena socijalista Clare Zetkin te gorljive revolucionarke najpoznatije po djelovanju unutar njemačkog i poljskoga radničkog pokreta Rose Luxembourg. Velik doprinos pitanju uloge žene u proleterskoj borbi rasvijetlila je i studija Augusta Bebela *Žena i socijalizam* izdana 1879. godine, inspirirana Engelsovim promišljanjima o korijenima društvene opresije žene. S obzirom na sve veće učešće žena u zaposlenoj populaciji, ali i njihov angažman u nizu proleterskih pokreta koji izbijaju tijekom XIX. stoljeća, za socijaliste je emancipacija žene bila jedna od bitnijih faza u procesu potpunog oslobođenja radničkog društva. Marx o tome piše u djelu „Sveta obitelj“ iz 1844. godine:

„Mijenjanje jedne historijske epohe može se uvijek odrediti srazmjerno napretku žena ka slobodi, jer se u odnosu žena prema čovjeku, slaboga prema jakome, najočitije javlja pobjeda ljudske prirode nad brutalnošću. Stupanj ženske emancipacije jeste prirodna mjera opće emancipacije.“²⁰

Prema Marxu, ključ oslobođenja čitavog čovječanstva nalazi se u komunističkoj organizaciji države, gdje se privatno vlasništvo kao glavni razlog čovjekova samootuđenja ukida te omogućava pojedincu da nadiđe ekonomske međuljudske sukobe. Time se otvara prostor ka stvaranju novog odnosa između muškarca i žene – odnosa koji više neće biti zasnovan na pozicijama moći temeljenim na vlasništvu i materijalnom posjedu. Jednom kada dođe do potpune emancipacije žene doći će, dakle,

¹⁷ Usp. Nada Cazi, *Društveni položaj žene*, 1976., str. 20–21.

¹⁸ Isto, str. 21.

¹⁹ Usp. Mijo Haramina, *Velike godišnjice – naši praznici*, Zagreb: Školska knjiga, 1980., str 15.

²⁰ Nada Cazi, *Društveni položaj žene*, 1976., str. 17. Citirano prema: Karl Marx i Friedrich Engels, *The Holy Family, or Critique of Critical Critique*, Moskva: Foreign Languages Publishing House, 1956., str. 259.

i do potpunog oslobođenja društva.²¹ Slične zamisli iznosi i Engels koji u svojoj studiji *Porijeklo obitelji* tvrdi da je ženin položaj u društvu uvelike uvjetovan privatnim vlasništvom. Za njega je industrijska revolucija velik korak u procesu emancipacije žene jer otvara mogućnost izjednačavanja muške i ženske fizičke snage te nudi potencijalno rješenje problema. Ženama je, dakako, potrebno omogućiti priliku za rad i neovisnost o muškom članu obitelji, ali od ključne je važnosti uravnotežiti i muško-ženske uloge kada su u pitanju kućanski poslovi i briga oko djece:

„Žena se može emancipirati samo kada u velikoj društvenoj mjeri bude mogla sudjelovati u proizvodnji i kada za kućanske poslove bude potrebna u neznatnoj mjeri. A to je postalo moguće tek u velikoj modernoj industriji, koja ne samo da navelike prihvaća ženski rad nego ga i formalno traži.“²²

U očima socijalista pitanje obespravljenosti žene bio je jedan od temeljnih društvenih problema, a emancipaciju žene uspoređivali su s naporima za oslobođenje proletarijata, tvrdeći kako im je zajednička opresija od strane politički moćnijeg dijela društva. Ne može se poreći kako to, do neke granice, jest istina: njihova teza može se usporediti s marksističkim feminizmom koji, prema Blaženki Despot, istodobno propituje „misli vladajuće klase i vladajućeg spola“.²³ Ipak, Engelsov pokušaj svođenja suprotnosti spolova na klasni sukob francuska intelektualka Simone de Beauvoir opovrgava protutvrđnjom da raskol među klasama nije biološki uvjetovan. Za razliku od proletera koji želi uništiti buržoazijsku klasu, u interesu žene nije poništiti muški spol, već društvene razlike koje su rezultirale sindromom superiornosti muškaraca.²⁴

Građanski radnički pokreti razvijali su se i u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca (kasnije Kraljevini SHS), osnovanom 1918. godine. Već se godinu nakon njenog osnutka na Osnivačkom kongresu Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista) (od 1920. godine Komunistička partija Jugoslavije) uspostavlja i ogranak ženskoga socijalističkog pokreta koji je usprkos radu u „dubokoj ilegalnosti“ dugo vremena bio jedino udruženje koje se od samog početka zalaže za ravnopravnost žena u društvu.²⁵ Na feminističku misao u krugovima pristaša SRPJ velik značaj imale su ideje Svetozara Markovića, jednog od prvih nosioca socijalističkih svjetonazora u Srbiji, koji je još sedamdesetih godina XIX. stoljeća propovijedao o važnosti razrješenja ženskog pitanja i ukazivao na

²¹ Nada Cazi, *Društveni položaj žene*, 1976., str. 18.

²² Simone de Beauvoir, *Drugi spol*, Zagreb: Naklada Ljevak, 2016., str. 71. Citirano prema: Friedrich Engels, *The Origin of the Family, Private Property and the State*, London: Lawrence and Wishart, 1943., str 88.

²³ Jasenka Kodrnja, *Nimfe, muze, eurinome*, 2001., str. 28.

²⁴ Simone de Beauvoir, *Drugi spol*, 2016., str. 45.

²⁵ Vida Tomšić, *Žena u razvoju*, 1981., str. 20.

problem patrijarhalnog poimanja položaja žene u obitelji. Marković je, poput Marxa, ukazivao na važnost emancipacije žene za moralni napredak društva u cijelosti i zagovarao što skoriju promjenu u muško-ženskim politikama moći.²⁶

Kraljevinu SHS, prvotno formiranu s ciljem ekonomskog osnaživanja udruženih naroda i poticanja kulturnog rasta, razdirali su razni društveni i politički sporovi, kao i negiranje pojedinih naroda pod krinkom propagande nacionalnog jedinstva. Osim toga, sve su značajnije industrijske grane bile pod nadzorom stranog kapitala, a vladajuća buržoazija Jugoslavije svoj je ekonomski napredak temeljila na iskorištavanju seljaka i radničke klase, dok je njihovo žestoko protivljenje svakom političkom udruživanju radnika rezultiralo i zabranom Komunističke partije Jugoslavije 1921. godine.²⁷ Povrh svega, buržoazijskom klasom nastavile su prevladavati konzervativne vrijednosti braka i privatnog vlasništva pa se tako žena i dalje tretirala kao potpuno zavisna o muškom članu obitelji – ocu, mužu, bratu ili sinu, a kod kuće su ju i dalje čekale neodgodive obveze kućanice, majke i supruge.

Do značajnijih pomaka u smislu aktivističkih djelatnosti žena unutar granica Jugoslavije dolazi tek nakon 1937. godine, kada na čelo KPJ dolazi Josip Broz Tito.²⁸ Narednih godina partija ulaže velike napore da ženu što više uključi u revolucionarni pokret koji bi se ticao političkih prava žena, ali i borbe protiv fašizma u kasnijem Narodnooslobodilačkom ratu. Tome svjedoči i golema proslava Osmog marta 1941. godine, koja je poslužila jačanju borbenosti žena, „u duhu protesta protiv rata i skupoće, pljačke i ugnjetavanja radničke klase“.²⁹ Mobilizaciji žena u Narodnooslobodilačkom ratu osobito je pridonijela aktivnost Antifašističke fronte žena (AFŽ), organizacije odlikovane Ordenom narodnog oslobođenja, koja se nedugo nakon osnivanja 1942. godine razvila u platformu za promicanje prava žena i radničke klase.³⁰

Žene su po prvi put na ovim prostorima zakonski bile jednake muškarcima tek u poslijeratnom razdoblju, kada se bolji uvjeti života i rada propisuju Ustavom Federativne Narodne Republike Jugoslavije (FNRJ) 1946. godine:

²⁶ Usp. Vida Tomšić, *Žena u razvoju*, 1981., str. 19.

²⁷ Isto, str. 16.

²⁸ Isto, str. 21.

²⁹ Nada Cazi, *Društveni položaj žene*, 1976., str. 58.

³⁰ Usp. Vida Tomšić, *Žena u razvoju*, 1981., str. 76.

„Žene su ravnopravne s muškarcima u svim područjima državnog, privrednog i društvenog – političkog života. Za jednaki rad žene imaju pravo na jednaku plaću kao i muškarci i uživaju posebnu zaštitu u radnom odnosu. Država naročito štiti interese matere i djeteta osnivanjem rodilišta, dječijih domova i obdaništa i pravom matere na plaćeni dopust prije i poslije porođaja.“³¹

Pedesetih godina u krugovima aktivistica FNRJ *žensko pitanje* počinje se smatrati problemom cijelog društva, a ne isključivo problemom žena. Iz tog razloga na četvrtom kongresu AFŽ-a 1953. godine AFŽ mijenja naziv u Savez ženskih društava, kojemu je u cilju bilo potaknuti političku angažiranost žena „u svim političkim i društvenim organizacijama“ i okupiti navedene organizacije u svrhu širenja interesa za rješavanje društvenih problema.³² Paralelno sa Savezom, u sklopu Socijalističkog saveza radnog naroda djeluju i komisije za društvenu aktivnost žena, čiji su glavni zadaci bili predlaganje rješenja za poboljšanje političkog života žena i okupljanje političkih aktivista koji bi aktivno poradili na unapređenju društvenih jednakosti. Godine 1961. dolazi do stapanja Saveza ženskog društava i komisija u Konferenciju za društvenu aktivnost žena koja tijekom narednih godina organizira niz javnih rasprava i dobrotvornih akcija u korist poboljšanja kvalitete života žena i djece. Osobit doprinos Konferencije očituje se u nastojanjima da se Osmi mart u SFRJ obilježava aktivizmom i tako prilagodi njegovoj prvotnoj namjeni borbe za jednakost spolova, a takva su stremljenja 1970-ih godina nastavile i feministice tzv. drugog vala.³³

3. Međunarodni dan žena

O uspostavljanju Međunarodnog dana žena postoji nekoliko teorija, a praznik se aktivno počinje obilježavati početkom XX. stoljeća kada žene diljem svijeta zajednički ustraju u borbi za bolje životne i radne uvjete.

³¹ *Ustav Federativne Narodne Republike Jugoslavije*, 1946., Članak 24.

³² Vida Tomšić, *Žena u razvoju*, 1981., str. 80.

³³ Isto, str. 81–83.

3. 1. Povijest Međunarodnog dana žena

Prema navodima povjesničarke Temme Kaplan postoje dvije verzije početaka Međunarodnog dana žena. U svojem tekstu „On the Socialist Origins of International Women's Day“ („O socijalističkom podrijetlu međunarodnog dana žena“) Kaplan demantira uvriježenu teoriju o počecima praznika koji sežu do 8. ožujka 1857. godine, kada radnice tekstilne industrije izlaze na ulice New Yorka štrajkajući protiv nehumanih uvjeta u kojima su prisiljene raditi. Kaplan tvrdi kako se ne može sa sigurnošću tvrditi da se prosvjed dogodio, niti da je obljetnica tog događaja postavila temelje proslavi tog praznika, te da je takva priča mit konstruiran 1950-ih godina u svrhu redefinicije praznika i pokušaja odvajanja Dana žena od njegovih socijalističkih korijena.³⁴ S druge strane, Kaplan predlaže teoriju u kojoj začetke obilježavanja Dana žena povezuje sa značajnom aktivnošću pobornica prava na legalni glas žena u SAD-u i Europi pri kraju XIX. i početku XX. stoljeća – sufražetkinja koje svoju inicijativu uspješno provode na nacionalnim i lokalnim izborima pod okriljem Druge internacionale.³⁵ Tako su aktivistice ogranka njujorške Socijaldemokratske udruge žena (eng. Social Democratic Women's Society) 8. ožujka 1908. godine sazvale sastanak na temu borbe za žensko pravo glasa, a netom nakon toga američki socijalisti proglasili su posljednju nedjelju u veljači kao Međunarodni dan žene (u jednini). Nerazjašnjene su točne okolnosti odabira upravo tog dana, a ne 8. ožujka, no poznato je kako se i Međunarodni praznik rada prvih godina obilježavao nedjeljom kako radni narod ne bi propustio dan posla. Prvim se Danom žene u SAD-u, stoga, smatra 23. veljače 1909. godine, obilježen masovnim buntom žena na ulicama New Yorka, predvođenim sufražetkinjama poput Leonore O'Rilley i Charlotte Perkins Gilman.³⁶

U to vrijeme u Europi inicijativu preuzima socijalistkinja Clara Zetkin, koja u borbi protiv kapitalizma inzistira na boljim radnim uvjetima za sav proletarijat, a poseban značaj pridaje osnivanju ženskoga proleterskog pokreta koji bi djelovao u sklopu širega socijalističkog radničkog ustanka. Na njezinu inicijativu sazvana je Prva međunarodna konferencija socijalistkinja 1909. godine, gdje je njemačka političarka i aktivistica Luise Zietz predložila održavanje Međunarodnog dana žena – a prijedlog je prihvaćen na Drugoj konferenciji 1910. godine. Usprkos tvrdnjama nekih znanstvenika da je na spomenutoj konferenciji odmah odabran 8. ožujak kao datum obilježavanja praznika,

³⁴ Usp. Temma Kaplan, „On the Socialist Origins“, 1986., str. 164–165.

³⁵ Isto.

³⁶ Isto.

povjesničarke Temma Kaplan i Lydia Sklevicky smatraju kako se on uspostavio tek kasnije.³⁷ Prema Kaplan, međunarodni dan žena diljem Europe po prvi put se slavi na četrdesetu godišnjicu Pariške komune, 18. ožujka 1911. godine.³⁸ Popularnost praznika, kao i njegovu društvenu potrebu, najbolje oslikava činjenica da se samo na području tadašnje Austro-Ugarske Monarhije a održalo čak 300 uličnih prosvjeda žena, što je dovelo do kratkih, ali bitnih političkih promjena u korist sufražetkinja.³⁹ Njihovi protesti ubrzo jenjavaju pod okolnostima Prvoga svjetskoga rata, a prioritetnim postaju antiratne i pacifističke akcije u kojima žene pozivaju proletarijat na masovni štrajk. Dan žena u europskim zemljama obilježava se i tijekom rata, a najupečatljivija su događanja koja su se zbila u Rusiji u periodu od 1913. do 1917. godine. U gotovo svim ruskim gradovima kvaliteta života prilično opada – stanarina, hrana i životne potrepštine duplo su skuplje, a obitelji građanskog sloja nalaze se na samom rubu egzistencije. Potaknute ovim okolnostima, ruske aktivistice štrajkaju na posljednju nedjelju u veljači za poboljšanje životnih uvjeta, manje cijene osnovnih namirnica kao što su kruh i brašno, ali i za završetak rata koji je odnio i preko dva milijuna života ruskih vojnika. Datum 23. veljače 1917. godine smatra se početkom Februarske revolucije, kada se ženama u masovnim prosvjedima pridružuju i ostali radnici. Ona traje do 12. ožujka, a njen kraj označila je abdikacija cara Nikole II.⁴⁰ Bitno je istaknuti kako su datumi revolucije navedeni prema julijanskom kalendaru, što bi značilo da se 23. veljače u gregorijanskom kalendaru vodi kao 8. ožujak, što utječe na odabir datuma koji će se kasnije odrediti kao Dan žena.⁴¹

Već 1918. godine praznik se u Austriji slavi na spomenuti datum, a Lenjin će ga 1922. godine pretvoriti u komunistički praznik, većinski organiziran u svrhu jačanja društvene zajednice.⁴² Takav ostaje sve do 1970-ih, kada ga feministice *drugog vala* produbljuju novim značenjima i ponovno mu pridaju aktivistički značaj relevantan ne samo za ženski dio populacije, već za cijelu ljevičarsku zajednicu.⁴³ Sedamdesete godine XX. stoljeća su bile vrijeme napretka u domeni ženskih prava pa je tako Generalna skupština Ujedinjenih naroda proglasila 1975. godinu Međunarodnom godinom žena, a donesena je i *Međunarodna deklaracija o ravnopravnosti žena i njihovom doprinosu razvoju i miru*,

³⁷ Usp. Mijo Haramina, *Velike godišnjice*, 1980., str 7.; Usp. Temma Kaplan, „On the Socialist Origins“, 1986., str. 166.; Lydia Sklevicky, *Konji, žene, ratovi*, Zagreb: Ženska infoteka, 1996., str. 171.

³⁸ Usp. Temma Kaplan, „On the Socialist Origins“, 1986., str. 167.

³⁹ Isto.

⁴⁰ Isto, str. 170.

⁴¹ Isto, str. 169.

⁴² Isto, str. 167.

⁴³ Isto, str. 165–170.

koju potpisuje i Jugoslavija.⁴⁴ UN te godine po prvi put službeno obilježava Međunarodni dan žena koji, uz poneke pokušaje institucionalizacije praznika, ipak nastavlja živjeti u svojoj prvotnoj formi aktivističkog prosvjeda.

3. 2. Obilježavanje i proslava Osmog marta u socijalističkoj Jugoslaviji

U socijalističkoj Jugoslaviji Osmi mart bio je iznimno popularan praznik koji se obilježavao i slavio na razne načine, a bio je dio političkog programa učvršćivanja zajedništva jugoslavenskog naroda. S vremenom se počasno obilježavanje praznika s ciljem promicanja društvenog napretka pretvorilo u prigodničarsko slavlje poistovjećeno s Majčinim danom, lišeno svoje prvotne revolucionarne namjene.

3. 2. 1. Oblici obilježavanja Osmog marta

Osmi je mart u kalendaru komunističke Jugoslavije uvijek zauzimao važno mjesto. Uz Prvi maj možda i najznačajniji praznik, ovaj je dan bio simbol revolucionarne borbe žena za društvenu jednakost, što je prema Lenjinu podrazumijevalo borbu za napredak društva u cjelini: „Politička i ekonomska borba žena je dio klasne borbe, borbe za oslobođenje proleterijata.“⁴⁵ U pitanju je, uz borbu za spolnu ravnopravnost, bila i kampanja za bolji radni i životni standard cjelokupne radničke klase, osobito djece uključene u rad, zalaganje za osmosatno radno vrijeme i slobodne nedjelje, zagovaranje općeg prava glasa neovisno o spolu, rasi, vjeri i nacionalnosti, a u predratno i ratno vrijeme uključivala je i borbu protiv rata i militarizma.⁴⁶ Iako nikada nije bio službeni državni praznik, Dan žena bio je iznimno politički obojen praznik te je bio dio novo uspostavljene strukture „godišnjeg ciklusa službenih svetkovina“ u FNRJ koji je započinjao Novom godinom, nastavljaio se s Osmim martom i Prvim majem, danima oslobođenja pojedinih gradova, Titovom štafetom 25. svibnja, Danom borca 4. lipnja, danima ustanka pojedinih republika, a završavao je Danom

⁴⁴ Usp. Sanela Đurkan, *Rodna ideologija u socijalističkoj Jugoslaviji 1970-ih: prikaz analize sadržaja reprezentativnih hrvatskih romana*, interdisciplinarni diplomski rad, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2015., str. 3.

⁴⁵ Nada Cazi, *Društveni položaj žene*, 1976., str. 27.

⁴⁶ Usp. Mijo Haramina, *Velike godišnjice*, 1980., str 8.

Republike 29. studenoga.⁴⁷ Većina spomenutih ceremonija bila je vezana uz koncepte socijalizma, radničke klase, Jugoslavije i njezinoga državnog poglavara Tita, pridonoseći tako stvaranju nove kolektivne povijesti. Važnost ukidanja vjerskih praznika i blagdana nakon 1951. godine i uspostavljanja nove ceremonijske tradicije u FNRJ, stoga, ponajviše leži u poništavanju međusobnih religijskih i nacionalnih razlika te jačanju jedinstva nove, udružene jugoslavenske nacije.⁴⁸

Praznik se na prostorima Jugoslavije prvi put obilježio 1914. godine u Beogradu i Sarajevu, a kasnije ga prihvaćaju i ostali gradovi.⁴⁹ Velike smotre s ciljem nastavka borbe za ravnopravnost odvijale su se povodom Osmog marta 1937., 1938. i 1939. godine u Zagrebu, Splitu, Beogradu, Ljubljani i Sarajevu, kada žene i muškarci zajedno prosvjeduju za jednake životne i radne uvjete te „protiv fašizma i buržoaskog režima“.⁵⁰ Dan žena bio je toliko popularan da su se čak i za vrijeme rata redovito organizirale svečane proslave u svim predjelima zemlje, a pri samom završetku Narodnooslobodilačke borbe na oslobođenim se područjima sazivaju razni mitinzi i skupštine te rade priredbe u tu čast. U Jugoslaviji se polako, ali sigurno stvarao kult radnice i partizanke čija se borba protiv okupatora ponajviše slavila na Dan žena, a njihova ravnopravnost s muškarcima u svim domenama društvenog i političkog života utvrđena je Ustavom FNRJ 1946. godine.⁵¹ Popularnosti praznika u razdoblju Narodnooslobodilačke borbe pridonijela je aktivnost AFŽ-a, čije su predstavnice održavale progresivne govore na skoro svakom osmomartovskom skupu.⁵² Godine 1942. Okružni odbor AFŽ-a Like izdaje i prvi broj lista *Žena u borbi* posvećen upravo Danu žena.⁵³ U tom broju našao se govor učesnice u Narodnooslobodilačkoj borbi, Marije Šoljan-Bakarić:

„Proslava 8. marta ima ove godine naročito značenje: jer pada u vrijeme kada se u čitavom svijetu vodi borba između slobode i ropstva, između napretka i mračnjaštva. U doba kada veliki i bratski nam Sovjetski Savez vodi odlučnu borbu s krvavim fašizmom, konačno, u doba kad naš narod, zajedno s porobljenim narodima čitave Evrope, vodi borbu za slobodu i konačno uništenje fašističkih

⁴⁷ Usp. Igor Duda, „Ritam godine“, u *Nikad im bolje nije bilo? Modernizacija svakodnevnog života u socijalističkoj Jugoslaviji*, katalog izložbe (Beograd: Muzej istorije Jugoslavije, 27. 12. 2014.–17.2. 2015.), (ur.) Neda Knežević, Beograd: Muzej istorije Jugoslavije, 2014., str. 79.; Zdenko Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.–1991., od zajedništva do razlaza*, Zagreb: Školska knjiga, 2006., str. 169.

⁴⁸ Isto.

⁴⁹ Usp. Mijo Haramina, *Velike godišnjice*, 1980., 15.

⁵⁰ Isto, 18.

⁵¹ Usp. Iva Filipović, *Obilježavanje praznika u Narodnoj Republici Hrvatskoj od 1945. do 1950. godine*, diplomski rad, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2018., str. 21.

⁵² Usp. Ida Ograjšek Gorenjak, „Osmi mart – Međunarodni dan žena“, u: *Povijest u nastavi* 2 (2004.), str. 121.

⁵³ Usp. Mijo Haramina, *Velike godišnjice*, 1980., 21.

neprijatelja. ... Šta očekuje žena od ove borbe i kakva su prava koja ona traži? Što to znači oslobođenje žene? Najbolji odgovor na to bit će nam, ako prikažemo što je žena dobila u Sovjetskom Savezu nakon velike Oktobarske revolucije.“⁵⁴

U svom eseju „Kako je umro Osmi mart?“ Dunja Rihtman-Auguštin komentira razliku između dva naizgled slična termina „obilježavati“ i „slaviti“, po prvi put suprotstavljenima u knjizi „Vreme znakova“ antropologa Ivana Čolovića, a zatim i u bilješkama o Osmom martu Lydije Sklevicky.⁵⁵ Rihtman-Auguštin tvrdi kako su prvi termin uglavnom preferirale političke elite socijalističke Jugoslavije i pripadnici partizanskoga antifašističkog pokreta u ranim poslijeratnim godinama, zalažući se za obrazovnu i revolucionarnu dimenziju praznika. Dan žena se tada svečano obilježava u kazalištu ili na nekom drugom uglednom mjestu gdje su se čitali „referati o antifašističkoj borbi žena kao zalogu ženske emancipacije“.⁵⁶ Time je praznik od samih početaka trebao podsjećati na mukotrpnu borbu za jednakost, napredak i izgradnju novoga socijalističkog društva. Međutim, već nekoliko godina kasnije kazališta ostaju prazna, a nekoć revolucionarni praznik ubrzo je transformirala ideja o izjednačavanju Dana žena s Majčinim danom pa su tako djeca u školi svake godine prigodno „pisala i crtala čestitke majčici“ i sudjelovala na školskim priredbama.⁵⁷ Ono što je trebalo biti simbol emancipacije s vremenom je degradirano u praznik obilježen rodnim stereotipom i idejom biološke uloge žene kao majke. Prema Rihtman-Auguštin, takva se degradacija događa usporedo sa zapuštanjem poslijeratnih obećanja o ravnopravnosti spolova koja su se uvijek u stvarnosti činila pomalo nedohvatljiva.⁵⁸ Osmi mart sve se više počinje „slaviti“ pa se tako u poduzećima i raznim pučkim ustanovama organiziraju priredbe (sl. 1) i proslave na kojima nije manjkalo pjesme, plesa, ali ni alkohola.⁵⁹

⁵⁴ Zbog nedostupnosti prvog broja lista *Žena u borbi* dio govora se prenosi iz sljedećeg izvora: Marija Erbežnik-Fuks, „Procvat ženske štampe u vrijeme narodnooslobodilačke borbe“, u *Žena* 3 (1973.), str. 10–33.

⁵⁵ Usp. Dunja Rihtman-Auguštin, „Kako je umro Osmi mart?“, 1999., str. 405.

⁵⁶ Isto.

⁵⁷ Isto, str. 406.

⁵⁸ Isto, str. 405.

⁵⁹ Sanja Iveković, *Borovi i jele: Sjećanje žena na život u socijalizmu*, dokumentarni film, Zagreb: Centar za ženske studije, 2002.

1. Priredba povodom Dana žena, Zadrudni dom u Turčišću, 1984., Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb

Ženama su tog dana bili dopušteni raniji odlasci s posla, a ponekad se na njemu uopće nisu morale pojaviti, dok su bogata poduzeća svojim radnicama čak uplaćivala i razna putovanja, bilo u inozemstvo ili u obližnje toplice. Vladalo je blagdansko ozračje i neizbježno je bilo svakoj ženi pokloniti cvijeće koje je postalo simbol praznika, a s vremenom je takva potrošačka aktivnost zasjenila sve druge oblike obilježavanja praznika.⁶⁰ Pa ipak, Lydia Sklevicky u svojoj se knjizi *Konji, žene, ratovi* (1996.) osvrće na takav način proslave jednoga revolucionarnog praznika i pita: „Smije li utopijsku nadu o međunarodnoj nadnacionalnoj solidarnosti žena i borbi za istinsku ravnopravnost nadomjestiti tek 'poljubac i kitica cvijeća' o kojima s čežnjom govore žene u nedavnoj anketi zagrebačkoga *Večernjeg lista*?“⁶¹

Nakon 1991. godine slavljeničko ushićenje koje je pratilo socijalistički praznik Dana žena splasnulo je, a on se sve više ponovno počinje „obilježavati“. Karakter pučke proslave gubi se, ali pod pritiskom novonastalog nacionalizma i jačanjem desničarskih svjetonazora on prolazi kroz razne transformacije poistovjećivanja s Majčinim danom, pa čak i s Valentinovom. Nije nedostajalo ni javnih polemika o prirodi praznika – je li on uistinu podsjetnik na žensku borbu za ravnopravnost ili

⁶⁰ Usp. Dunja Rihtman-Auguštin, „Kako je umro Osmi mart?“, 1999., str. 406.

⁶¹ Lydia Sklevicky, *Konji, žene, ratovi*, 1996., str. 171.

sredstvo promoviranja komunističkih ideala?⁶² U svakom slučaju, popularnost Dana žena ne jenjava, a tijekom njegovog razvitka unutar okvira nove države ostaje predmetom rasprave za neke druge prilike.

3. 2. 2. Osmi mart u svakodnevnom životu

Obilježavanje i proslava Međunarodnog dana žena u poslijeratnom periodu proširio se na svaki aspekt svakodnevnog života. Čestitke povodom Osmog marta mogle su se pronaći u dnevnom tisku, reklamama, na poštanskim markama, plakatima, pa čak i u prigodno ukrašenim izlozima trgovina. U ovom se poglavlju donosi pregled izabranih vizualnih materijala koji će poslužiti kao reprezentativni primjeri prazničkog ozračja u FNRJ i SFRJ.⁶³

Kao jedan od prvih poslijeratnih primjera obilježavanja Osmog marta ističe se poštanska marka koju povodom praznika 1946. godine u *Vjesniku* objavljuje Centralni komitet AFŽ-a. Na poštanskoj marci nalazi se prikaz ženske figure koja u jednoj ruci drži jugoslavensku zastavu, a u drugoj baklju kao simbol novih, progresivnih ideja (sl. 2). Zalaganje AFŽ-a za aktivistički karakter Osmog marta, stoga, ne jenjava nakon rata, čemu svjedoči i to da se cjelokupni prodajni prihod od poštanskih marki slao Međunarodnoj demokratskoj federaciji žena.⁶⁴

2. Poštanska marka povodom Osmog marta, *Vjesnik*, 4. ožujka 1946., str. 2.

⁶² Usp. Dunja Rihtman-Auguštin, „Kako je umro Osmi mart?“, 1999., str. 410–411.

⁶³ Iako je fokus analize razdoblje SFRJ, u svrhu rekonstrukcije razvoja obilježavanja i proslave Osmoga marta navode se i primjeri iz perioda FNRJ.

⁶⁴ Usp. Iva Filipović, *Obilježavanje praznika*, 2018., str. 22.

Osim marki, povodom proslave Dana žena 1940-ih godina dizajnirani su plakati, a neki od autora bili su umjetnici Edo Murtić (sl. 3) i Ismet Mujezinović (sl. 4) koji žensku solidarnost jasno dočaravaju stiliziranim ilustracijama borbenih protagonistica. Na njihovim plakatima dominira crvena boja koja se u duhu socijalističke misli može protumačiti kao simbol revolta radničke klase.⁶⁵ Vojnikinja i kućanica prikazane su rame uz rame kao suučesnice u borbi za napredak, a na Mujezinovićevu plakatu ističu se i zastave četiri različite države – Jugoslavije, Sovjetskog Saveza, Ujedinjenog Kraljevstva i SAD-a – podcrtavajući time međunarodnu ujedinjenost žena u naporima za vlastitu emancipaciju.⁶⁶ Po istom principu nastao je i plakat autora prezimena Abramović (sl. 5).

3. Edo Murtić, *Živio 8. mart dan žena!*, 1940-e, Muzej istorije Jugoslavije, Beograd

4. Ismet Mujezinović, *Živeo 8. mart, borbeni dan žena!*, 1945., Muzej istorije Jugoslavije, Beograd

⁶⁵ Usp. Marian Sawer, „Wearing your Politics on your Sleeve: The Role of Political Colours in Social Movements“, u: *Social Movement Studies* 6 (2007.), str. 2.

⁶⁶ Sva tri spomenuta plakata prezentirana su na izložbi *Nikad im bolje nije bilo? Modernizacija svakodnevnog života u socijalističkoj Jugoslaviji* održanoj 2014. godine u Muzeju istorije Jugoslavije u Beogradu.

5. Abramović, 8. mart dan žena, 1940-e, Muzej istorije Jugoslavije, Beograd

Dnevne novine i časopisi često su povodom Osmog marta bili opremljeni prigodnim čestitkama i ilustracijama, a od štampe namijenjene ženskoj populaciji ističe se časopis *Žena u borbi* koji posebnu pažnju posvećuje vizualnom uređenju. U svrhu obilježavanja praznika Dan žena, ovaj časopis 8. ožujka 1950. godine izdaje broj s posebno dizajniranom naslovnom stranicom koja nosi poruku „Živio 8. mart“ (sl. 6). S obzirom da je broj izdan uoči izbora za drugi saziv Narodne skupštine FNRJ koji su bili zakazani za 26. ožujka, ilustracija prikazuje nasmiješene žene koje sa svojom djecom čekaju u dugačkom redu za glasanje.⁶⁷ Jedna od žena prikazana je kako ubacuje glasački listić u glasačku kutiju, a u pozadini se vijori zastava SFRJ. U gornjem lijevom kutu ilustracije prisutna je i kratka pozivnica za izlazak na izbore: „Glasajmo za naš bolji život“. Ovakav vizualni primjer vrlo dobro iskazuje političku obojenost praznika Osmog marta, pri kojem se kroz obećanja o poboljšanju radnih i životnih uvjeta žena propagirala socijalistička vlast.

⁶⁷ Usp. Katarina Špehnjak, „Funkcioniranje 'plebiscitarne demokracije' u Hrvatskoj 1945. – 1952. (Izborni aspekt organizacije legitimacijskog procesa)“, u: *Časopis za suvremenu povijest* 23 (1991.), str. 234.

6. *Žena u borbi* 2/3, 1950.

Čestitke povodom Dana žena objavljivane su 1960-ih i 1970-ih u dnevnim novinama kao što su *Slobodna Dalmacija* (sl. 7) i *Glas Istre* (sl. 8). Novinske čestitke objavljivane su najčešće u oglasnim dijelovima ili zasebno, u obliku pravokutnika malih dimenzija: svaka je bila posebno dizajnirana, a često su sadržavale kratke poruke i lijepe želje namijenjene radnicama od strane njihovih poslodavaca.

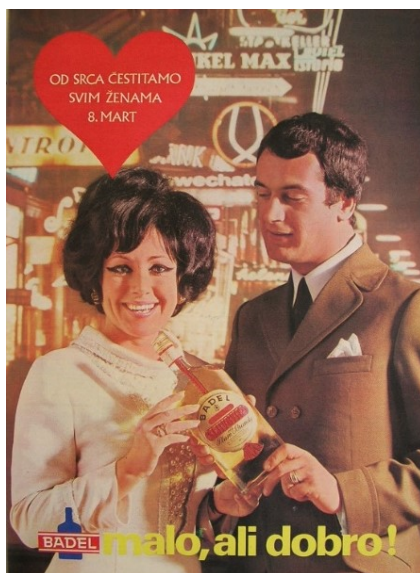
7. Čestitka za Osmi mart, *Slobodna Dalmacija*, 8. ožujka 1967., str. 4.

8. Čestitka za Osmi mart, *Glas Istre*, 8. ožujka 1977., str. 14.

Uz čestitke su se tada znale pojaviti i promotivne ili prilagođene reklame u čast praznika, poput one za šljivovicu popularne tvornice pića Badel (sl. 9), ali i satirične ilustracije tematski vezane uz Osmi mart. Osobito su zanimljive ilustracije iz *Pometa*, humorističkog priloga *Slobodnoj Dalmaciji*

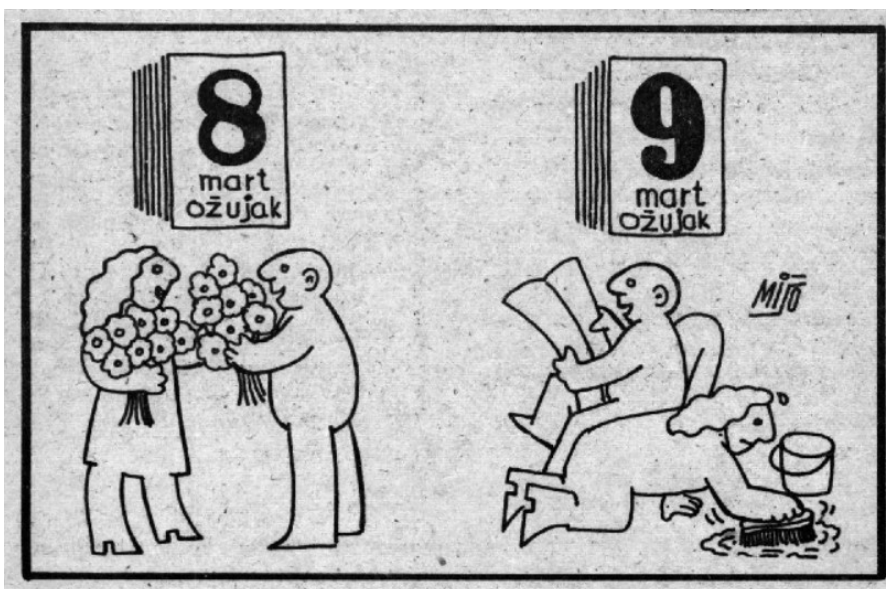
iz 1980-ih godina, koje se od prethodnih primjera razlikuju po tome što zadiru u problematiku praznika i iskazuju ironiju proslave Dana žena u društvu u kojem je napredak u smislu jednake odgovornosti žene i muškarca za brigu o kućanstvu i dalje neprimjetan (sl. 10, 11).

9. Reklama za šljivovicu proizvodnje Badel, *Vjesnik u srijedu* 931, 1970., str. 3.

10. Ilustracija za Osmi mart, *Slobodna Dalmacija*, 8. ožujka 1986., str. 30.

11. Ilustracija za Osmi mart, *Slobodna Dalmacija*, 8. ožujka 1987., str. 42.

Posljednjih je godina SR Hrvatske na ulicama gradova vladalo prazničko ozračje, a velik broj fotografskih zabilješki ostvario je 1989. godine fotograf Ivan Lozica. Fotografije su nastale na inicijativu Lydije Sklevicky i one tvore dio njezine istraživačke ostavštine. Te godine tako je zabilježen niz prizora koji dočaravaju proslavu Osmoga marta u SR Hrvatskoj pa se na fotografijama mogu vidjeti osmomartovski štandovi i prigodno ukrašeni izlozi trgovina u centru Zagreba. Na štandovima se moglo pronaći svakolikih poklona za žene kao što su cvijeće (sl. 12), nakit, kuhinjske potrepštine, dekorativne figurice i ukrasne svijeće (sl. 13, 14), a od izloga trgovina ističu se bajkovito ukrašen izlog trgovine Robni magazin (Jurišićeva 9) (sl. 15) te izlozi robne kuće NA-MA (Ilica 2) (sl. 16) i trgovine Ferimport (Ilica 12) (sl. 17).

12. Ivan Lozica, *Štandovi na Trgu bratstva i jedinstva – opći ugođaj*, 1989., Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb

13. Ivan Lozica, *Žene razgledavaju štandove*, 1989., Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb

14. Ivan Lozica, *Štand – detalj*, 1989., Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb

15. Ivan Lozica, *Izlog Robni magazin*, 1989., Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb

16. Ivan Lozica, *Izlog NA-MA*, 1989., Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb

17. Ivan Lozica, *Izlog Ferimport-a*, 1989., Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb

Navedeni primjeri dokaz su rastuće popularnosti Međunarodnog praznika Dana žena u svakodnevnom životu SR Hrvatske. No, čak i u izboru primjera primjetna je postepena degradacija aktivističkog praznika iz vremena djelovanja AFŽ-a u proslavu obilježenu ispraznim prigodničarskim čestitkama i potrošačkom euforijom dokumentiranu na fotografijama snimljenima 1989. godine. Jedino se primjeri iz 1940-ih godina – poštanska marka AFŽ-a i plakati Ede Murtića, Ismeta Mujezinovića i Abramovića – mogu svrstati pod termin „obilježavanja“ Osmog marta: navedeni plakati ukazuju na važnost povijesti zajedništva žena i radnica u borbi za jednak društveni i politički tretman, dok se novčani doprinos AFŽ-a Međunarodnoj demokratskoj federaciji žena ističe kao pozitivan primjer aktivističke djelatnosti. Satirične ilustracije iz *Pometa*, s druge strane, mogu se promatrati kao svojevrsna kritika društva. One nisu tipičan primjer medijskog sadržaja koji je u kasnijim godinama SFRJ slavio Osmi mart, što ukazuje na postojanje svijesti o tome da je praznik tijekom vremena izgubio svoju prvotnu svrhu borbe za ravnopravnost spolova.

4. Izložbe povodom Osmog marta u SR Hrvatskoj

Pored pučkih proslava i manifestacija namijenjenih razonodi, 1960-ih se u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj aktiviraju i likovne umjetnice, umjetnici i umjetnički kolektivi koji u svrhu obilježavanja Osmog marta počinju organizirati skupna izlaganja u nekoliko hrvatskih gradova.⁶⁸

⁶⁸ Usp. Ana Šeparović, „Feministički iskazi“, 2018., str. 205.

Centar takvih događanja bio je Zagreb, a izložbe se organiziraju i u drugim mjestima, ponajviše u Dubrovniku i Hlebinama te u Splitu. Većinski organizirane u „manje reprezentativnim, ponekad netipičnim prostorima, poput manjih galerija, kazališta, knjižnica, narodnih sveučilišta, poduzeća i hotela, društvenih domova, mjesnih zajednica, omladinskih klubova i dr.“, izložbe povodom Osmog marta okupljale su umjetnice različitih profila, pa svoje radove izlažu akademski obrazovane umjetnice, članice Udruženja likovnih umjetnika Hrvatske (ULUH), ali i amaterke te članice Društva naivnih likovnih umjetnika Hrvatske (DNLUH).⁶⁹ Prema navodima Ane Šeparović, koja skupna izlaganja hrvatskih umjetnica u XX. stoljeću razmatra u kontekstu njihovih društvenih i likovno-kritičkih recepcija, prva takva izložba održala se 1964. godine u Zagrebu u Pionirskom kazalištu na Trešnjevci, a posljednja pred raspad SFRJ 1991. godine. Ova tvrdnja iskazala se netočnom, jer se izložbe povodom Osmog marta počinju održavati i ranije, u Fotoklubu Split 1962. godine.⁷⁰ Zanimljivo je da su se u čast Osmog marta tada organizirali i pregledi prikazivanja ženskog lika u umjetnosti, ali i skupni prikazi zanemarenih, često i zaboravljenih opusa hrvatskih umjetnica XIX. i XX. stoljeća, poput *Izložbe kiparskog stvaralaštva u Zagrebačkoj Gliptoteci* 1972. godine te izložbe *Sjevernohrvatske slikarice rođene u drugoj polovini XIX. stoljeća* u Muzeju Međimurja u Čakovcu 1985. godine.⁷¹

Istodobno s porastom broja osmomartovskih izložbi dolazi do jačanja drugog vala feminizma koji sedamdesetih godina XX. stoljeća biva osnažen prvom feminističkom *intervencijom* u povijest umjetnosti: 1971. godine američka povjesničarka umjetnosti Linda Nochlin u tekstu „Zašto nije bilo Velikih umjetnica?“ prezentira kritički osvrt na pitanje ženskog doprinosa kulturnoj proizvodnji.⁷² Godine 1977. u sklopu Sociološkog društva Hrvatske na inicijativu Lydije Sklevicky i Rade Iveković osnovana je prva formalno registrirana feministička udruga Žena i društvo, koja je tijekom 1970-ih i 1980-ih godina redovito organizirala javne tribine o problemu ženskog pitanja. Godine 1978. održao se prvi međunarodni feministički seminar *Drug-ca Žena. Žensko pitanje – novi pristup?*, na kojem se *žensko pitanje* interpretiralo na novi način i tako postavilo temelje za buduće feminističke akcije. Osamdesete godine XX. stoljeća smatraju se vrhuncem aktivističke djelatnosti unutar hrvatskog feminizma, a ženska borba više se nije promatrala u svjetlu oslobođenja proletarijata, već u kategoriji

⁶⁹ Usp. Ana Šeparović, „Feministički iskazi“, 2018., str. 205.

⁷⁰ Pregled izložbi oblikovan je na temelju arhivske dokumentacije i dostupnih izvora. Pretpostavka jest da je bilo i više osmomartovskih izložbi te da će se popis izložbi u budućnosti nadograđivati.

⁷¹ Usp. Ana Šeparović, „Feministički iskazi“, 2018., str. 205.

⁷² Usp. Ljiljana Kolečnik, „Likovne umjetnice“, 2006., str. 232.

svakodnevnih odnosa i psiholoških prepreka uvjetovanih patrijarhalnim nasljeđem. Feminističku djelatnost 1970-ih i 1980-ih godina označio je i veliki udio feministkinja u medijima te fokus na politički aktivizam kojem je u cilju bilo promijeniti društvo iz temelja.⁷³

Važno je naglasiti da se osmomartovske izložbe tada ne ističu kao mjesta značajnijih feminističkih intervencija, a kao glavne razloge moguće je istaknuti manjak ambicioznosti u njihovoj organizaciji i nenametljivu prirodu njihove organizacije: umjetnice su izlagale u manje reprezentativnim prostorima, a predstavljena djela većinom nisu izlazila van „tradicionalnih medija i paradigme visokoga modernizma”.⁷⁴ Jednako tako, kvalitetni kritički osvrti bili su rijetkost, a znala se objaviti i poneka antifeministička primjedba. Nevidljivost tih izložbi danas moguće je opravdati već navedenim razlozima, a takvi, tradicionalni oblici umjetničkog izražavanja zasjenjeni su novim mogućnostima konceptualne umjetnosti – poput Nove umjetničke prakse – koja je kroz medije poput filma i videa ukazivala na aktualne društvene boljke (među kojima se našlo i tzv. *žensko pitanje*). Za razliku od nove multimedijalne umjetnosti feminističkih autorica, osmomartovskim izložbama nije moguće pristupiti kao posebno revolucionarnoj umjetničkoj ili aktivističkoj praksi, ali potrebno ih je sagledati kao jedinstveni fenomen udruživanja umjetnica u svrhu proslave borbe za ženska prava i osobnu bitku umjetnica za afirmaciju unutar likovnog svijeta.

4. 1. Položaj umjetnica u poslijeratnom jugoslavenskom društvu

U poslijeratnoj Jugoslaviji pitanje rodne ravnopravnosti naoko je bilo riješeno, a sve rasprave o *ženskom pitanju* utihnule su. Iako se privid jednakosti ubrzo rasplinio pod pritiskom tradicionalnih ženskih kućanskih obveza, taj sveprisutni društveni problem zataškavao se, a potreba za feminizmom negirala tvrdnjom kako je on ostvario svoj cilj, zbog čega za njim više nema potrebe. Gordana Bosanac takav fenomen naziva inauguralnim feminizmom i uspoređuje ga s antifeminizmom, najčešće definiranom kao otpor feminizmu.⁷⁵ U tom kontekstu socijalističke obmane o potpunom oslobođenju žena stvarale su generacije poslijeratnih umjetnica koje pod krinkom inauguralnog feminizma vjeruju u univerzalnost umjetničkog jezika i ravnopravnost društvenog tretmana.

⁷³ Usp. Đurđa Knežević, „Kraj ili novi početak? Feminizam od šezdesetih do danas u Jugoslaviji/Hrvatskoj“, u: *Žene u Hrvatskoj: Ženska i kulturna povijest*, Zagreb: Ženska infoteka, Institut „Vlado Gotovac“, str. 249–255.

⁷⁴ Ana Šeparović, „Feministički iskazi“, 2018., str. 206.

⁷⁵ Usp. Gordana Bosanac, *Visoko čelo*, 2010., str. 88–89.

Prema Ljiljani Kolečnik, u umjetnosti druge polovine XX. stoljeća postojale su dvije prevladavajuće struje: „potpuno zanemarivanje autorica koje su djelovale u razdoblju od početka 50-ih do konca 70-ih godina i razmjerno velika količina kritičkih prikaza suvremene ženske produkcije, ali samo one koja je vezana uz oblike multimedijalne umjetničke prakse.“⁷⁶ Popularnost multimedijalnih umjetnica opravdana je kvalitetom i inovativnošću njihova rada, dok je razlog za izostavljanje ostalih umjetnica iz javne rasprave o umjetnosti dosta kompleksniji. Kao neke od razloga Kolečnik navodi dominantne stavove o umjetnosti kao isključivo produktu muške djelatnosti, ali i žensko prihvaćanje socijalističkih doktrina o rodnoj jednakosti i jedinstvenosti umjetničkog tretmana koji navodi umjetnice na pomisao kako je uzaludno preispitivati i redefinirati poziciju žene. Takva pasivnost unutar patrijarhalnih društvenih dogmi i maskuline ideologije visokog modernizma dovela je umjetnice do vlastitog pozicioniranja na same margine umjetnosti. U tim uvjetima dugo vremena, još od osnivanja Kluba likovnih umjetnica 1927. godine, na ovim prostorima nije došlo do udruživanja autorica, a prva se takva aktivnost očituje tek 1962. godine u organizaciji skupnih izložbi priređivanih povodom Osmog marta. Međutim, samo je nekolicina osmomartovskih izložbi bila organizirana na inicijativu umjetnica, dok ostale autorice izlažu na poziv udruga kao što su ULUH i DNLUH.

Značajan pomak osjetan je sedamdesetih godina XX. stoljeća, kada umjetnice potaknute novim strujama kritičkog diskursa i novim mogućnostima multimedijalne umjetnosti revaloriziraju položaj žene kao stvaraoca unutar svijeta umjetnosti te odbacuju ustaljene prakse visokog modernizma. Na sceni se tada pojavljuju umjetnice poput Sanje Iveković i Vlaste Delimar koje, među ostalim, ponajviše razrađuju pitanja društveno nametnutih rodni i seksualnih identiteta.⁷⁷ Dok njihova popularnost danas raste, mnoge umjetnice poslijeratnih generacija koje izlažu na osmomartovskim izložbama ostaju nezapažene. Njihova se umjetnost na umjetničkoj sceni zanemaruje, a vidljivost njihove aktivnosti povećana je jedino praksom zajedničkog izlaganja.

Upravo je zajedništvo i sudjelovanje u umjetničkim organizacijama pomoglo afirmaciji pojedinaca na likovnoj sceni, a ovu izjavu moguće je potkrijepiti i činjenicom da su manifestacije organizirane povodom dana Osmog marta većinom činile skupne izložbe koje su okupljale umjetnike i umjetnice raznih likovnih udruženja. U tom svjetlu ističe se nekoliko njih iz raznih krajeva SR Hrvatske. U Zagrebu je to bio ULUH, čije članice počasno obilježavaju dan Osmog marta još od 1967.

⁷⁶ Ljiljana Kolečnik, „Likovne umjetnice“, 2006., str. 238.

⁷⁷ Isto, str. 239.

godine, a nekoliko godina kasnije pridružuju im se amaterska likovna udruga Grupa 69, DNLUH te Udruženje likovnih umjetnika primijenjenih umjetnosti Hrvatske (ULUPUH), koje ponekad izlaže u prostoru Mjesne zajednice Gornji grad.⁷⁸ U Dubrovniku uz Hrvatsko društvo likovnih umjetnika (HDLU) djeluje i Grupa 8. mart, koju čine članice Udruženja likovnih i primijenjenih umjetnika Dubrovnik (ULIPUD), a u Splitu zajedno izlažu pripadnice Fotokluba Split. Kada je riječ o podravskim naivnim umjetnicama, one ne tvore striktno određenu organizaciju, već ih međusobno povezuje mjesto prebivanja i djelovanja, kao i neke zajedničke karakteristike hlebinske slikarske škole. Međutim, ono što je bitno za istaknuti jest da u hlebinskoj Galeriji naivne umjetnosti uvijek izlažu grupno.

Za razloge pripadnosti određenoj likovnoj grupi, ili formiranju iste, umjetnici i umjetnice najčešće navode one egzistencijalne, poput staža, mirovine ili socijalnog osiguranja, ali isto tako i priznanje statusa umjetnika te profesionalnu afirmaciju. Zadnja stavka podrazumijevala bi informiranost i uključenost u suvremene struje likovnog stvaralaštva, povlastice prigodom nabave materijala i olakšice pri organiziranju raznih djelatnosti (npr. izložbi). Neke od autorica tvrde kako je pripadnost udruzi osobito bitna za promociju mladih umjetnika i umjetnica, dok je starijima to manje potrebno:

„Pripadam ULUPUH-u kao instituciji i bez te institucije bi mi bilo mnogo teže. Preko tog udruženja ja sam puno lakše mogla izlagati, to je činjenica koja definitivno stoji. Druga je stvar da li mi je danas toliko potrebno udruženje, ali ne bih mogla napraviti to što sam napravila da nisam iza sebe imala instituciju. To je sigurno.“⁷⁹

Razlika između umjetnika i umjetnica primjećivala se ponajviše u jednoj stvari: samostalni probitak umjetnica na hrvatsku likovnu scenu i stjecanje statusa profesionalke bio je dodatno otežan zbog ustaljenih predrasudi o ženskoj likovnoj djelatnosti. Žene su tijekom povijesti većinom sudjelovale u tzv. niskoj umjetnosti, koju su činili kućni obrti poput šivanja i tkanja, stoga se njihov udio u visokoj umjetnosti najčešće nije shvaćao s pretjeranom ozbiljnošću. Kada su se i smatrale profesionalnim umjetnicama, one su uglavnom bile manje zastupljene, manje plaćene, ili višeg

⁷⁸ Udruga likovnih umjetnika Hrvatske (ULUH) 1972. godine mijenja ime u Hrvatsko društvo likovnih umjetnika (HDLU), prema *Hrvatska enciklopedija* <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=70463> (pregledano 17. svibnja 2022.)

⁷⁹ Jasenka Kodrnja, *Nimfe, Muze, Eurinome: Društveni položaj umjetnica u Hrvatskoj*, Zagreb: Alinea, 2001., str. 107.

socijalnog statusa.⁸⁰ Iz pregleda koji slijedi moguće je, stoga, iščitati ponavljajuću praksu skupnih izložbi koje su profesionalnim umjetnicama i amaterima omogućile novu vidljivost na umjetničkoj sceni, osobito u samim počecima njihova izlaganja.

4. 2. Izložbe povodom Osmog marta u Zagrebu

Osmomartovske izložbe u Zagrebu počinju se intenzivno održavati od 1964. godine. Od tada se organizira i po nekoliko manifestacija na različitim lokacijama u gradu, od društvenih domova i mjesnih zajednica, preko umjetničkih galerija i knjižnica pa sve do industrijskih pogona. Neke osmomartovske izložbe bile su organizirane po principu poziva za izlaganje koji se slao umjetnicama, kao što je to bilo u slučaju ULUH-a i DNLUH-a, a neke, poput apstraktne izložbe u Galeriji Dubrava 1981. godine i izložbi članica Grupe 69, inicirale su same umjetnice.⁸¹ U pregledu koji slijedi predstaviti će se izbor izložbi o kojima je sakupljeno najviše podataka te onih popraćenih relevantnim likovnim osvrtima. Jednako tako, s obzirom na velik broj izlagačica, naglasak je stavljen na umjetnice koje je kritika istaknula kao relevantne ili koje su se djelovanjem odmaknule od tradicionalnog kanona umjetničkog oblikovanja.

4. 2. 1. 1960-e

Šezdesetih godina XX. stoljeća izložbe povodom Osmog marta ponajviše se organiziraju u prostorima Knjižnice Vladimira Nazora, Salona ULUH te Centra za estetski odgoj mladih Pionirskog kazališta Trešnjevka, gdje se 1964. godine održala jedna od prvih osmomartovskih izložbi u Zagrebu. Prostor kazališta ugostio je čak 28 zagrebačkih autorica čije su biografske crtice iznesene u katalogu izložbe.⁸² Uz one već etablirane na likovnoj sceni, poput slikarica Ksenije Kantoci, Borke Avramove, Marije Ujević i Mile Kumbatović izlažu i mlade, nedavno diplomirane umjetnice kao što je kiparica

⁸⁰ Usp. Jasenka Kodrnja, *Nimfe, Muze, Eurinome: Društveni položaj umjetnica u Hrvatskoj*, Zagreb: Alinea, 2001., str. 49.

⁸¹ Usp. Josip Škunca, "Bez kritičkog pristupa", u: *Vjesnik*, Zagreb, 10. ožujka 1972., str. 15.; Usp. Zrinka Pillauer, *Dana žena*, katalog izložbe (6.–28. 3. 1981.), Zagreb: Društvo naivnih likovnih umjetnika Hrvatske, 1981.; Usp. Guido Quien, *Različiti pristupi: Izložba u čast 8. ožujka Dana žena*, katalog izložbe (7.–20. 3. 1973.), Zagreb: Hrvatsko društvo likovnih umjetnika, 1973; Usp. Mladen Veža, *Izložba likovnih radova članica Grupe 69*, katalog izložbe (6.–25. 3. 1978.), Zagreb: Klub samoupravljača Zagreba, 1978.

⁸² Popis svih umjetnica koje su izlagale nalazi se u Prilogu 1.

Vera Dajht.⁸³ Uz pokoji crtež i grafiku, u postavu izložbe prevladavale su slike tradicionalnih medija poput ulja, tempere ili pastela, dok su jedina kiparska ostvarenja bila ona spomenute kiparice.⁸⁴ Katalozi izložbi 1960-ih, kao i popratni novinski članci, nisu sadržavali slikovne priloge te je danas teško rekonstruirani koji su radovi bili izloženi. O pothvatu zagrebačkih umjetnica tada po prvi put piše povjesničar umjetnosti Vladimir Maleković, čiji su osvrti redovito pratili osmomartovske izložbe u nadolazećim godinama. Uz primjedbu da izložbi nedostaju neke aktualne autorice, Maleković se osvrće na kvalitetu stvaralaštva zagrebačkih umjetnica koje izlažu na ovoj izložbi i navodi njihovo „solidno poznavanje vještine, bogatstvo imaginacije i zreo ukus“.⁸⁵ Osim toga, ističe i njihov ozbiljan pristup likovnom sadržaju, što potvrđuje ne samo puku prisutnost umjetnica na sceni, već i njihovu društvenu afirmaciju.

U istom prostoru, Pionirskom kazalištu Trešnjevka, 1966. godine uz 23 autorice, među kojima je niz ranijih izlagačica poput Melite Abramović, Alme Orlić-Drvodelić te bivše članice Kluba likovnih umjetnica Cate Dujšin-Ribar, izlagalo je i 15 umjetnika.⁸⁶ Umjetnice i umjetnici predstavljeni su najčešće samo jednim radom, a prema navodima Elene Cvetkove, kasnije redovne kritičarke osmomartovskih izložbi, rezultat toga bila je „mala panorama likovnog stvaralaštva u Zagrebu“.⁸⁷ Izložbu prati i Vladimir Maleković koji se osvrće na likovni izraz nekoliko umjetnica: Melita Abramović izlaže radove koji se mogu okarakterizirati pridjevom magičnog realizma, Alma Orlić-Drvodelić teži ka ilustrativnim prikazima lirskih nota (sl. 18), dok se u djelima Cate Dujšin-Ribar nazire ekspresionistički izražaj.⁸⁸ U isto vrijeme Maleković kritizira neinventivnost likovnog sadržaja konstatirajući kako predstavljene umjetnice u sadržajnom smislu ne pridonose kvaliteti suvremene umjetničke scene u Hrvatskoj. Navodi kako kod umjetnica prevladavaju konvencionalne teme i motivi kao što su „žena kod toalete, žena-majka, njegovateljica, hraniteljica“.⁸⁹

⁸³ Usp. Elena Cvetkova, „Prigodna izložba“, u: *Večernji list*, Zagreb, 11. ožujka 1964., str. 7.; Usp. Vladimir Maleković, „Vrijedno pažnje“, u: *Vjesnik*, Zagreb, 6. ožujka 1964., str. 6.

⁸⁴ Elena Cvetkova, „Prigodna izložba“, 1964., str. 7.

⁸⁵ Vladimir Maleković, „Vrijedno pažnje“, 1964., str. 6.

⁸⁶ Popis svih umjetnica i umjetnika koji su izlagali nalazi se u Prilogu 1.

⁸⁷ Elena Cvetkova, „U čast Osmom martu“, u: *Večernji list*, Zagreb, 16. ožujka 1966., str. 9.

⁸⁸ Usp. Vladimir Maleković, „Slikarstvo žena“, u: *Vjesnik*, Zagreb, 16. ožujka 1966., str. 4.

⁸⁹ Isto.

18. Alma Orlić-Drvodelić, *Autoportret, Večernji list*, 16. ožujka 1966., str. 9.

Još jedan likovni pregled 1966. godine bio je realiziran u prostoru čitaonice knjižnice Vladimira Nazora, gdje su predstavljene četiri autorice: Dragica Cvek Jordan, Emina Kranjčec, Štefanija Šošćarić te još jednom Alma Orlić-Drvodelić. Elena Cvetkova iznosi iznimno pozitivna predviđanja za ove mlade umjetnice, dok Maleković u svom osvrtu daje kontradiktorne izjave: u odnosu na izložbu u Pionirskom kazalištu Trešnjevka koja je na autorovu žalost „u znaku izrazitog 'ženskog slikarstva'“, izložbu u knjižnici Vladimira Nazora krase upravo epitetima koji spadaju pod taj nazivnik: „ženstvenost“ i „osjećajnost“.⁹⁰

Prva izložba umjetnica i članica ULUH-a organizirana je 1967. godine u ULUH-ovom Salonu. Od 26 umjetnica pojavljuju se mnoga poznata imena s prethodnih osmomartovskih izložbi, ali i neka nova, kao što su Ana Hutinec, Nada Falout-Vuksanović, Mila Kumbatović, Tonka Petrić i Marija Branka Košković-Šutej.⁹¹ O njima piše Darko Venturini u časopisu *Čovjek i prostor*. Autor smatra kako nije sve u mnogobrojnosti i društvenom statusu kojeg ubiru muškarci, a to potkrepljuje izjavom kako ova izložba „pokazuje više cjelovitosti, kondenziranosti i likovnog nerva nego oficijelne izložbe ULUH-a“.⁹² Paralelno uz ovu, u knjižnici Vladimira Nazora odvija se i izložba pod nazivom *Pučko stvaralaštvo hrvatske žene*, na kojoj su uz etnološku građu poput tradicionalnih ulja na staklu i uporabnih predmeta ukrašenih tkanjem bila izložena i djela Ane Milodanović, Teze Milodanović,

⁹⁰ Usp. Vladimir Maleković, „Slikarstvo žena“, u: *Vjesnik*, Zagreb, 16. ožujka 1966., str. 4.

⁹¹ Popis svih umjetnica koje su izlagale nalazi se u Prilogu I.

⁹² Darko Venturini, „Mala likovna kronika“, u: *Čovjek i prostor*, Zagreb, travanj 1967., str. 15.

Tereze Posavec, Đurđice Balog, Ivane Lovković i Marije Dugina.⁹³ Prema navodima iz kataloga, cilj izložbe bio je o ženskoj djelatnosti progovoriti bez asocijacija na osobnu taštinu i tržišnu kulturu.⁹⁴

Prema Eleni Cvetkovi i Darku Venturiniju, kvaliteta posljednjih dviju izložbi šezdesetih godina, održanih 1968. i 1969. u prostorima ULUH-a, primjetno se smanjila, a Cvetkova navodi kako su one „više potvrđivanje prisutnosti“ nego „neki novi prodor“.⁹⁵ Obje izložbe predstavile su preko 30 umjetnika i umjetnica, a izlagala su se slikarska, grafička i kiparska djela.⁹⁶ Ovom prigodom Cvetkova također ističe kako je zbog internacionalizacije umjetnosti i nemogućnosti lociranja svakoga pojedinog utjecaja na djelo podjela na mušku i žensku umjetnost zaista nepotrebna.⁹⁷

4. 2. 2. 1970-e

Sedamdesetih godina u Zagrebu organizira se sve veći broj izložbi povodom Dana žena, a uz već poznate skupine umjetnica na scenu stupaju nova lica i nove likovne udruge umjetnica i umjetnika – Grupa 69 i Društvo naivnih likovnih umjetnika Hrvatske te Fotoklub Zagreb. U obilježavanje praznika uključuju se galerije diljem grada, ali i razne udruge, mjesne zajednice i društveni domovi, poput Društvenog doma Trešnjevka, Društvenog centra žena, Mjesne zajednice Gornji grad i Kluba samoupravljača, čiji lokali privremeno poprimaju ulogu izložbenog prostora. Od galerija koje narednih nekoliko godina ugošćuju osmomartovske izložbe moguće je istaknuti već spomenuti Salon ULUH, od 1971. godine Salon HDLU, Galeriju Dubrava i Galeriju Mirko Virius.⁹⁸ Godine 1975. aktivira se čak i prostor industrijskog pogona – Upravna zgrada INE – a takva se praksa nastavlja i 1980. godine kada izložbeni prostori postaju Tvornica autobusa Zagreb i prostor uprave biciklističke trgovine Metalia Commerce. Poznato je kako u Tvornici autobusa izlaže trojac naivnih slikara – Ivka Matina Marinković, Drago Sminderovac i Mladen Vukelić-Moro – dok se u Metalia Commerce-u javnosti predstavljaju amaterska djela radnika.⁹⁹ Već je spomenuto kako su osmomartovske izložbe bile organizirane u manje reprezentativnim prostorima, a općeniti manjak ambicioznosti istaknut je

⁹³ Popis svih umjetnica koje su izlagale nalazi se u Prilogu 1.

⁹⁴ *Pučko stvaralaštvo hrvatske žene*, katalog izložbe (8. 3. 1967.), Zagreb: Knjižnica Vladimira Nazora, 1967.

⁹⁵ Elena Cvetkova, „Bogati tjedan“, 1968., str. 7.; Usp. Darko Venturini, „Mala likovna kronika“, u: *Čovjek i prostor*, Zagreb, lipanj 1969., str. 18.

⁹⁶ Popis svih umjetnica koje su izlagale nalazi se u Prilogu 1.

⁹⁷ Usp. Elena Cvetkova, „Bogati tjedan“, 1968., str. 7.

⁹⁸ *Hrvatska enciklopedija*, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=70463> (pregledano 15. siječnja 2022.)

⁹⁹ Popis svih umjetnica i umjetnika koji su izlagali nalazi se u Prilogu 1.

kao razlog. No, ovdje je moguće govoriti o namjeri i ciljanoj organizaciji izložbe u prostorima industrijskih pogona. Ovakvom se praksom dokazuje da umjetnost nije namijenjena samo elitističkim krugovima društva, a otvara se i mogućnost vidljivosti neprofesionalne umjetnosti. Na ovaj se način umjetnost htjela približiti puku i radnom narodu, a značenje praznika Osmog marta, originalno pokrenutog od strane radnica i radnika, u industrijskom se okruženju još više produbio.

Izložbe 1970-ih godina počinje pratiti i Josip Škunca, *Vjesnikov* novinar i likovni kritičar, a kasnije i autor pojedinih izložbi, koji je 1972. godine iskazao nezadovoljstvo samom koncepcijom ULUH-ovih izložbi organiziranih bez ikakvog kritičkog promišljanja ili stručne selekcije radova. Prema autoru, koncepcijska nepromišljenost ULUH-ove izložbe 1972. upropastila je golemi potencijal izložbe: „...valja se pitati o smislu revijalne izložbe koja se koncipira *ad hoc*, bez žirija, bez kritičkog pristupa...Kada je tako oformljena i spomenuta izložba u Salonu u Praškoj (Zagreb) ... onda je odmah jasno da ni sam organizator nije imao veće ambicije, do da upriliči prigodnu manifestaciju.“¹⁰⁰ Na izložbi je tada izlagalo 25 slikarica, a Škunca ističe kvalitetu tek nekolicine umjetnica poput Dragice Cvek-Jordan, Žive Kraus i Vesne Vinski.¹⁰¹

Godine 1973. primjećuje se pozitivan pomak u promišljanju organizacije izložbe članica HDLU-a, kada autor izložbenog koncepta, mladi povjesničar umjetnosti Guido Quien, izabire četiri snažne ličnosti koje se od većine autorica na osmomartovskim izložbama razlikuju po inovativnom pristupu motivu kojega obrađuju. Ova izložba od ostalih se izdvaja upravo pomnim odabirom umjetnica za koje je autor smatrao da su kvalitativno bitne za suvremenu hrvatsku likovnu scenu, za razliku od prethodnih kojima je jedini cilj bio okupiti što više umjetnika i umjetnica u svrhu proslave praznika. Na izložbi se predstavljaju Nives Kavurić-Kurtović, Maja Dolenčić-Makešević, Dafne Perković-Planinić i Milena Lah s nekoliko radova svojstvenih njihovom jedinstvenom izričaju, što je hrvatskoj javnosti pružilo jasan uvid u djelovanje suvremenih likovnih umjetnica. Nives Kavurić-Kurtović već je prepoznata po svojoj karakterističnoj nadrealnoj kompoziciji slika, crteža i grafika u kojima preispituje psihološku komponentu vlastite ličnosti te grotesknošću figura izaziva granice tjelesnosti, izražavajući vlastite znakove ljepote i duhovnosti (sl. 19).¹⁰²

¹⁰⁰ Josip Škunca, „Bez kritičkog pristupa“, 1972., str. 15.

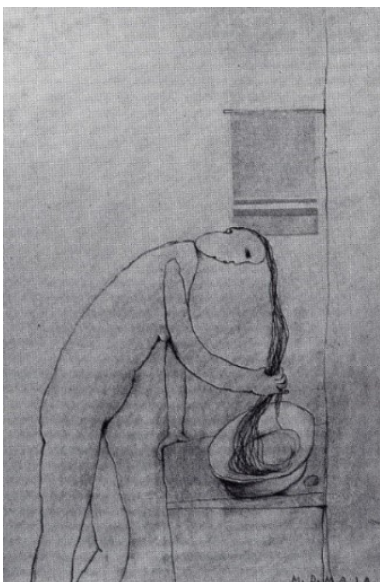
¹⁰¹ Popis svih umjetnica koje su izlagale nalazi se u Prilogu 1.

¹⁰² Usp. Guido Quien, *Različiti pristupi: Izložba u čast 8. ožujka Dana žena*, 1973.

19. Nives Kavurić-Kurtović, *U nanosima*, 1969.

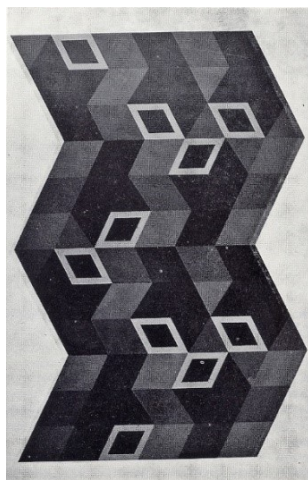
Na njen se nadrealistički izričaj naslanja Maja Dolenčić-Malešević, čije su figure nosioci izričitog simboličkog značaja i veličine u naoko banalnom i prostodušnom svijetu, a sam Guido Quien u tekstu kataloga navodi: „Šturim formalnim sredstvima, priprostom narativnošću linije ... i suzdržanom kromatikom – ova slikarica je 'male ljude i nevažne događaje' podigla do stupnja poezije“ (sl. 20).¹⁰³

20. Maja Dolenčić-Malešević, *Pranje glave*, 1971.

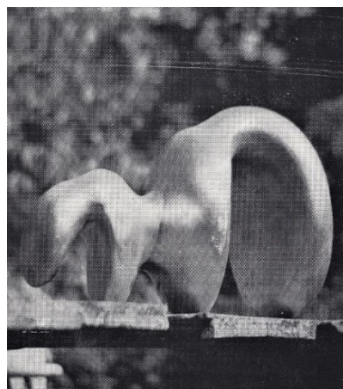
¹⁰³ Guido Quien, *Različiti pristupi: Izložba u čast 8. ožujka Dana žena*, 1973.

U potpunoj izražajnoj opoziciji djeluje Dafne Perković-Planinić koja umjetnosti, a tako i svijetu, pristupa na sasvim racionalan način, koristeći se strogim geometrijskim oblicima u svrhu postizanja dojma plastičnosti i optičkog efekta (sl. 21).

21. Dafne Perković-Planinić, *Poly cube I*, 1971.

Uz tri slikarice pojavljuje se i kiparica distinktivnog pristupa skulpturalnom oblikovanju – Milena Lah. Njeni stilizirani, apstraktni oblici uporište imaju u materijalnim pojavnostima zemaljskog svijeta, a pročišćavanjem forme autorica zadržava samo simboličku srž obrađenog motiva (sl. 22).¹⁰⁴

22. Milena Lah, *Galebovi lete*, 1969.

¹⁰⁴ Usp. Guido Quien, *Različiti pristupi: Izložba u čast 8. ožujka Dana žena*, katalog izložbe (7.–20. 3. 1973.), Zagreb: Hrvatsko društvo likovnih umjetnika, 1973.

Ovakav ambiciozni pristup izložbenom konceptu gubi se već 1974. godine, kada u Salonu HDLU ponovno izlaže veliki broj umjetnica bez ikakve prethodne selekcije.¹⁰⁵ Nepromišljenu strukturu ove HDLU-ove izložbe Josip Škunca u *Vjesnikovu* osvrtu naziva „prigodnom improvizacijom“, a navodi tek nekoliko umjetnica koje se ističu kvalitetom svojega rada: Lidiju Kašpar-Stranić, Mirandu Morić, Marijanu Muljević, Tonku Petrić, Ankicu Rukavinu i Nadu Vuksanović-Falout.¹⁰⁶

Proslavi Dana žena pridružuje se 1973. godine i Fotoklub Zagreb.¹⁰⁷ Inicijator skupnih osmomartovskih izložbi bio je fotograf i tadašnji predsjednik Fotokluba Đuro Griesbach, a izlažu fotografkinje Ženske sekcije osnovane te iste godine, predvođene autoricama poput Slavke Pavić, Marije Braut, Nade Ditjo, Laure Mizner, Jadranke Pekić, Ivančice Privora, Vlaste Šinke, Zlate Vucelić i Jasenke Odić (Jendrašić). Ove izložbe održavale su se sve do 1988. godine, na karakteristike fotografije žena osvrće se Slavka Pavić:

„Žene imaju drugačiju percepciju u puno stvari. No u fotografiji teško je praviti razliku između žene i muškarca fotografa. Stvarno ne znam tko može toliko proniknuti i reći što je snimila žena, a što muškarac.“¹⁰⁸

Godine 1974. praznik obilježava amaterska likovna udruga Grupa 69, koja od tada anualno izlaže u prostorima Kluba samoupravljača u Zagrebu. Ova udruga umjetnika i umjetnica amatera osnovana je u Zagrebu 1969. godine, a 1981. godine skoro polovicu članova činile su žene.¹⁰⁹ Godine 1975. Grupa 69 izlaže u istom prostoru, a javnosti se predstavljaju 24 članice sa slikarskim djelima, među kojima prevladavaju ulja na platnu.¹¹⁰ U predgovoru izložbe likovni kritičar Juraj Baldani tvrdi kako je ona dobar presjek njihovog realistički usmjerenoga likovnog stvaralaštva te se dotiče problema etikete *ženske umjetnosti* i ističe kako se „likovno stvaralaštvo žena uklapa u opće tokove i probleme slikarskog i kiparskog izražavanja“.¹¹¹ Isto potvrđuje i Elena Cvetkova u osvrtu *Večernjeg lista*:

¹⁰⁵ Popis svih umjetnica koje su izlagale nalazi se u Prilogu 1.

¹⁰⁶ Josip Škunca, „Prigodna improvizacija“, u: *Vjesnik*, Zagreb, 22. ožujka 1974., str. 6.

¹⁰⁷ Branka Hlevnjak, *Slavka Pavić: subjektivna fotografija*, Zagreb: Hrvatski fotosavez, 2015., str. 38.

¹⁰⁸ Isto, str. 43.

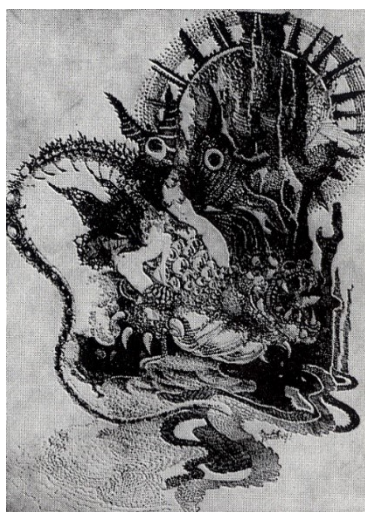
¹⁰⁹ Usp. Juraj Baldani, *Izložba likovnih radova članica „Grupe 69“ u povodu Međunarodnog dana žena*, katalog izložbe (8.–22. 3. 1981.), Zagreb: Klub samoupravljača Zagreb, 1975.

¹¹⁰ Popis svih umjetnica koje su izlagale nalazi se u Prilogu 1.

¹¹¹ Juraj Baldani, *Izložba likovnih radova članica „Grupe 69“*, 1975.

„Ženske i muške umjetnosti, naravno, nema. Djela su umjetnička ili to nisu. Spol pogotovo nikad nije određivao vrijednost i značenje likovnih djela. To što žene rjeđe seriozno ulaze u likovni problem – stoga je što je samo malom broju žena uspjelo da se riješe svojih tradicionalnih zaduženja i opterećenja, unatoč svojoj profesionalnoj i društvenoj angažiranosti.“¹¹²

Osim toga, Cvetkova se osvrće i na organizaciju izložbi povodom Osmog marta, navodeći kako im, uz poneke iznimke, do tada nitko nije „seriozno i studiozno“ pristupio, što je potaklo stvaranje površne „prigodničarske manifestacije“ koja nije realni prikaz stvaralaštva žena.¹¹³ Od likovnih događanja te godine izdvaja izložbu zagrebačkih slikarica u Upravnoj zgradi INE, gdje izlaže 20 uglednih zagrebačkih umjetnica odabranih od strane Sindikalnog odbora za društvenu djelatnost žena i kulturu.¹¹⁴ Od umjetnica koje se izdvajaju inovativnim pristupom slikarskom motivu, kao što su Lidiya Kašpar-Stranić, Nives Kavurić-Kurtović, Mila Kumbatović i Ljerka Njerš, moguće je spomenuti i jedva poznate mističke vizije Branke Brmbote (sl. 23) i linijske transformacije Jasne Friščić (sl. 24).¹¹⁵

23. Branka Brmbota, *Prijateljice*, 1971.

24. Jasna Friščić, *Crtež I.*, 1973.

¹¹² Elena Cvetkova, „Martovske 'ženske' izložbe“, u: *Večernji list*, Zagreb, 12. ožujka 1975., str. 5.

¹¹³ Isto.

¹¹⁴ Dubravka Čičin-Šain, *8. ožujak – likovna izložba žena umjetnica*, katalog izložbe (5.–12. 3. 1975.), Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 1975.; Usp. Josip Škunca, „INA predstavlja zagrebačke slikarice“, u: *Vjesnik*, Zagreb, 5. ožujka 1975., str. 9.

¹¹⁵ Popis svih umjetnica koje su izlagale nalazi se u Prilogu 1.

Godine 1979. u čast Osmog marta počinje izlagati i Društvo naivnih likovnih umjetnika Hrvatske, kojem je u cilju prikazati što širi raspon likovne djelatnosti naivnih umjetnica.¹¹⁶ Na izložbi u Galeriji Mirko Virius okupljene su umjetnice „raznih dobi, naobrazbe, profesije, različitih likovnih izraza i afiniteta“ što je rezultiralo šarolikim pregledom naivne umjetnosti na našim prostorima.¹¹⁷ Cilj okupljanja ovih umjetnica bila je isključivo proslava Osmog marta, a kako u katalogu iz 1981. godine napominju – slavi se dan pažnje prema „ženi-majci, ženi-radnici, ženi-umjetnici.“¹¹⁸ Praksa izlaganja DNLUH-a u Galeriji Virius nastavila se i narednih nekoliko godina, a zadnja zabilježena prigodna osmomartovska izložba ove udruge u prostoru Galerije spominje se 1983. godine.¹¹⁹

4. 2. 3. 1980-e

Kada je riječ o prostorima u kojima se učestalo odvijaju manifestacije povodom Osmog marta, još od inauguralne prigodne izložbe 1964. godine zasluga za najaktivniju zagrebačku četvrt uključenu u proslavu Dana žena sasvim sigurno pripada Trešnjevci. Izlaže se na raznim lokalitetima toga kvarta (Pionirsko kazalište Trešnjevka, Narodno sveučilište Trešnjevka, Tehnički muzej), a od 1979. godine je to većinom bio prostor Društvenog doma Trešnjevka, gdje se javnosti predstavio niz trešnjevačkih likovnih umjetnica. Izložbe su često održavane i u prostorima Mjesne zajednice Gornji grad, također većinski usmjerene na afirmaciju umjetnika profesionalaca i amatera s tog područja, ali i u već spomenutom Klubu samoupravljača, kojeg od 1983. godine okupira još jedno amatersko udruženje – Zajednica likovnih radnika Zagreb.

Godine 1981. na poticaj umjetnice Lidije Kašpar-Stranić organizira se prva osmomartovska izložba apstraktnog usmjerenja. Kao razlog dosadašnjem zanemarivanju apstrakcije Josip Škunca u katalogu izložbe navodi fokus na figuraciju, oko čega se grade takve prigodničarske manifestacije i oblikuju izbori izlagačica. Usprkos činjenici da likovnu scenu osamdesetih počinje preplavljivati „komunikativna“ umjetnost, odnosno umjetnost novih medija, Škunca je optimističan da će asocijativna apstrakcija ipak ostvariti neki suživot s njom.¹²⁰ U Galeriji Dubrava tako izlažu tri

¹¹⁶ Popis svih umjetnica koje su izlagale nalazi se u Prilogu 1.

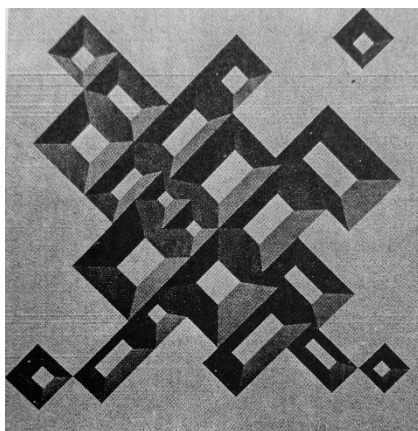
¹¹⁷ Zrinka Pillauer, *Žene-članice DNLUH*, katalog izložbe (1.–28. 3. 1979.), Zagreb: Društvo naivnih likovnih umjetnika Hrvatske, 1979.

¹¹⁸ Zrinka Pillauer, *Dan žena*, 1981.

¹¹⁹ Prema uvidu u arhivsku dokumentaciju Arhiva za likovne umjetnosti HAZU.

¹²⁰ Usp. Josip Škunca, *Dan žena*, katalog izložbe (2.–15. 3. 1981.), Zagreb: Narodno sveučilište „Otokar Keršovani“, 1981.

umjetnice: Lidija Kašpar-Stranić s geometrijskim kompozicijama odlikovanim dekonstrukcijskim tendencijama i izraženim osjećajem za boju (sl. 25), Vera Fischer s kiparskim ostvarenjima koja testiraju granice materijalnosti (sl. 26) te Vesna Vinski sa svojim strukturalističkim iskazima ukorijenjenim u tašizmu (sl. 27). Godine 1982. apstrakcija se ponovno mogla vidjeti u Galeriji Instituta Ruđer Bošković, gdje uz figuralne slikarice Dubravku Babić (sl. 28) i Dragicu Cvek-Jordan (sl. 29) izlažu i umjetnice apstraktnog usmjerenja Jasenka Pavliša (sl. 30), Vesna Balabanić (sl. 31), Jasenka Tućan (sl. 32) i Dora Kovačević (sl. 33), ali i dvije modne dizajnerice – Snježana Vego (sl. 34) te Vesna Muhić (sl. 35).¹²¹

25. Lidija Kašpar-Stranić¹²²

26. Vera Fischer

27. Vesna Vinski

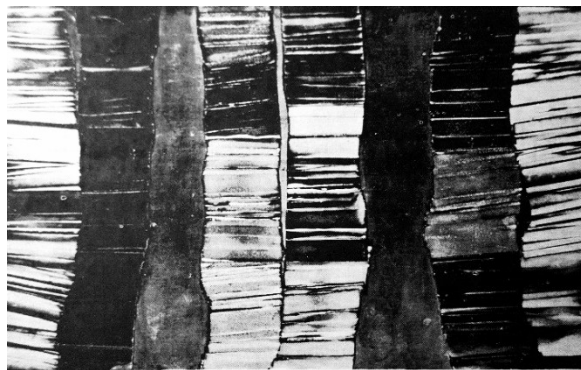
¹²¹ *Umjetnice Zagreba: 8. mart '82*, katalog izložbe (8.–30. 3. 1982.), Zagreb: Galerija Instituta Ruđer Bošković, 1982.

¹²² Katalog izložbe ne sadrži podatke o djelima umjetnica (sl. 25–35). Podaci su napisani jedino slučaju da su pronađeni u drugim izvorima (sl. 28).

28. Dubravka Babić, *U snu I*, 1983.

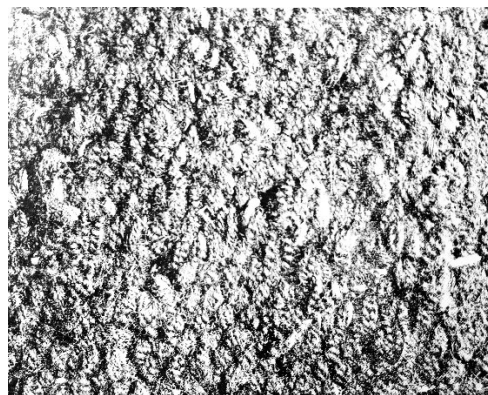
29. Dragica Cvek-Jordan

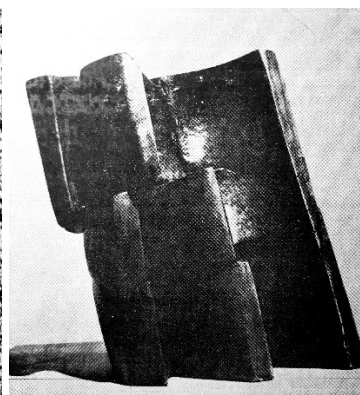
30. Jasenka Pavliša

31. Vesna Balabanić

32. Jasenka Tućan

33. Dora Kovačević

34. Snježana Vego

35. Vesna Muhić

U odnosu na prvu polovinu 1980-ih godinu, u drugoj se bilježi značajni porast aktivnosti amaterskih umjetnica i amaterskih likovnih udruženja, poput Grupe 69, Zajednice likovnih radnika Zagreb i umjetnika Mjesne zajednice Gornji grad. Godine 1987. u Klubu samoupravljača tako izlaže 18 članica Zajednice likovnih radnika Zagreb, mahom slikarica.¹²³ Juraj Baldani u tekstu kataloga svakoj umjetnici posvećuje po jednu rečenicu te poriče postojanje *ženske* umjetnosti. On tvrdi kako je u umjetnosti bitan talent, a ne spol:

„Naime, govoriti o nekom specifičnom ženskom slikarstvu u vremenu u koje mi živimo bila bi iluzija koja se ničim ne bi mogla opravdati. Umjetnost živi i razvija se svojim životom, a njezini stvaraoci, bez obzira kojem spolu pripadaju, ističu se (ili poništavaju) kao talentirane (ili ne) osobnosti koje svojom profilacijom i originalnošću nameću određene poglede na sadržajnost ili izraz ostvarenog.“¹²⁴

Zajednici likovnih radnika Zagreb u Klubu samoupravljača 1988. godine pridružuju se i članice Udruženja likovnih amatera iz Karlovca. Tada izlažu sveukupno 24 umjetnice, a Juraj Baldani u katalogu izložbe komentira kako raznolikost likovnih tehnika i stilskih odrednica svjedoči o

¹²³ Popis svih umjetnica koje su izlagale nalazi se u Prilogu 1.

¹²⁴ Juraj Baldani, *Izložba u čast Dana žena*, katalog izložbe (2.–21. 3. 1987.), Zagreb: Klub samoupravljača Zagreba, 1987.

„bujnosti umjetničkog stvaralaštva žena i njegovim neprikosnovenim vrijednostima.“¹²⁵ Autor još jednom potvrđuje svoje stajalište o nepostojanju razlika između *ženske* i *muške* umjetnosti, navodeći kako je doprinos žena suvremenoj umjetnosti gotovo jednak doprinosu muškaraca.

Godine 1990. u prostoru Mjesne zajednice Gornji grad zajedno izlaže nekolicina gornjogradskih umjetnika i umjetnica: Ljerka Kallay, Ferdinand Kulmer, Joža Ladović, Dora Pezić-Mijatović, Diana Kočica-Ivoš, Vitold Košir, Tomislav Ostoja i Božena Regel, a prema građi Arhiva za likovne umjetnosti HAZU to je jedna od posljednjih izložbi koje su se u Zagrebu intenzivno održavale od 1964. godine.¹²⁶

4. 3. Izložbe povodom Osmog marta u ostatku SR Hrvatske

Izložbe u čast Dana žena održavale su se i u ostatku SR Hrvatske, a u tom je kontekstu moguće izdvojiti grad Dubrovnik te epicentar naivnog slikarstva u SR Hrvatskoj – malo podravsko naselje Hlebine. Na sjeveru zemlje ističu se još Slavonski Brod i Vinkovci, koji su nekoliko puta zabilježeni kao mjesta događanja osmomartovskih izložbi, od primorskih gradova izdvaja se Split. Umjetnice izlažu u prostorima raznolikih namjena, od umjetničkih galerija i muzeja do društvenih i radničkih domova, a nerijetko se udružuju u likovna udruženja te skupno izlažu svoje radove, kao što je to bila praksa i u Zagrebu.

Ženske borbe sustavno se prisjećaju dvije udruge likovnih umjetnica u Dubrovniku. Još od 1966. godine povodom Osmog marta u dubrovačkom Domu sindikata izlažu članice Udruženja likovnih i primijenjenih umjetnika Dubrovnik okupljene u udruhu prigodnog naziva Grupa 8. mart, a godine 1972. pridružuju im se umjetnice članice HDLU-a, koje se godišnje okupljaju u Galeriji Sebastian. Od likovnih kritika o djelatnosti umjetnica koje izlažu na osmomartovskim izložbama u Dubrovniku izdvaja se osvrt objavljen 1977. u *Dubrovačkom vjesniku*, autora akronima „SS“. Autor detaljno opisuje karakteristike radova triju umjetnica koje su 1977. godine povodom Dana žena izlagale u Galeriji Sebastian – Marije Jug-Pecarić, Milene Zlatogorske i Bosiljke Kovačević-Mijatović. Prema njegovim navodima, slikarstvo Marije Jug-Pecarić obiluje polustvarnim likovima

¹²⁵ Popis svih umjetnica koje su izlagale nalazi se u Prilogu 1.; Juraj Baldani, *Izložba članica Zajednice likovnih radnika „Zagreb“ i gostiju Kluba samoupravljača Zagreba u čast Dana žena*, katalog izložbe (7.–20. 3. 1988.), Zagreb: Klub samoupravljača Zagreba, 1988.

¹²⁶ Preuzeto iz kartoteke izložbe.

smještenim u sanjive krajolike s naznakom nostalgije za djetinjstvom, dok se u radovima Bosiljke Kovačević-Mijatović mogu pronaći „pastozno topli enterijeri i eksterijeri“, a na slikama Milene Zlatogorske pažljivo građeni realistički portreti i prikazi mrtve prirode.¹²⁷ Za sam kraj osvrta autor potvrđuje praksu generalizacije karakteristika *ženske umjetnosti* ističući kako izložba „pruža jedan poetski i lirski ugođaj, tako karakterističan za stvaralaštvo žene“, a komentira postepeni rasap skupne izlagačke prakse HDLU-ovih umjetnica u Dubrovniku.¹²⁸ Što se tiče Grupe 8. mart, velik je popis onih koje se zajedno s navedenim dubrovačkim umjetnicima predstavljaju na izložbama. Izlažu se radovi raznih tehnika kao što su ulje na platnu, pastel, keramika i tapiserija, no nema zapisa o umjetnosti koja bi iskazala ikakav pomak od ustaljenih tradicionalnih praksi.¹²⁹ O izložbama Grupe 8. mart piše novinar Ante Bautović, koji od izlagačica na izložbi u Domu sindikata 1978. godine izdvaja samo tri umjetnice koje se ističu kvalitetom rada – Milu Anđelković-Fradl, Jadranku Becu Fradl i Nevenku Malkić – ali istovremeno kritizira kićenost pojedinih izložaka.¹³⁰

Osmomartovske izložbe održavale su se i u Splitu, gdje su od 1962. do 1971. godine u Fotoklubu Split izlagale fotoamaterke.¹³¹ Potaknut povećanim brojem članica 1960-ih Fotoklub je svake godine organizirao međuklupsku izložbu povodom Dana žena. Tema izložbi bila je slobodna, a za sudjelovanje su se mogle prijaviti sve autorice s područja SFRJ. Izložbe su tada bile jedine međurepubličke izložbe žena, a 1965. godine izlagalo je čak 11 foto-klubova iz cijele zemlje. O izložbi te godine u *Slobodnoj Dalmaciji* piše autor akronima „F. L.“ koji ističe kako je fokus na izlaganju što većeg broja radova, pri čemu se zanemaruje kvaliteta izloženog. Osvrće se i na karakteristike *ženske umjetnosti*, a kvalitetan rad poistovjećuje s radom „majstora“:

„Pristupajući izložbi nije lako na radovima uočiti posebne oznake iz kojih bi se vidjelo da je ovo – izložba žena. Dapače ima i takvih – kao na primjer fotosi prvonagrađene Anice Vranković iz Zagreba koje bismo po sigurnosti i jasnoći kojom su izvedeni mogli pripisati bilo kojem majstoru.“¹³²

¹²⁷ SS, „Izložba članica HDLU-a uz Dan žena“, u: *Dubrovački vjesnik*, Dubrovnik, 11. ožujka 1977., str. 5.

¹²⁸ Isto.

¹²⁹ Ante Bautović, „Izložba članica ULIPUD-a“, u: *Slobodna Dalmacija*, Split, 19. ožujka 1980., str. 6.

¹³⁰ Usp. Ante Bautović, „U Sebastijanu i Domu sindikata predstavljene žene“, u: *Slobodna Dalmacija*, Split, 15. ožujka 1978., str. 7.

¹³¹ Sandi Bulimbašić, „Fotoklub Split pedesetih i šezdesetih godina 20. stoljeća“, 2004., str. 33. Zbog manjka arhivskog materijala o osmomartovskim izložbama u Fotoklubu Split informacije su preuzete isključivo iz navedenih tekstova.

¹³² F. L., „Kao i prošlih godina: Izložba fotografija žena Jugoslavije u splitskom foto-klubu“, u: *Slobodna Dalmacija*, Split, 22. ožujka 1965., str. 7.

Još jedna izložba povodom Dana žena u Splitu zabilježena je 1986. godine u Galeriji Alfa u sklopu prodajnog centra Koteks, gdje su svoje slike, grafike, skulpture i nošnje predstavile članice splitskog ULUH-a i ULUPUH-a, kao što su Nives Čičin-Šain, Neda Hammer i Ljiljana Smodlaka.¹³³

Od drugih gradova u Dalmaciji moguće je spomenuti Makarsku, gdje se izložbe u čast Osmog marta organiziraju tek u drugoj polovini osamdesetih godina, a 1990. godine praznik je po posljednji put proslavljen u Muzeju revolucije. Tu se predstavilo 20 autorica iz Makarskog primorja s radovima raznolike tematike, od portreta do primorskih motiva, izvedenim u tradicionalnim likovnim tehnikama.¹³⁴ Dan žena obilježava se i u Istri, točnije u gradovima Rijeci, Puli i Rovinju u kojima izlaže niz umjetnica iz regije. Moguće je izdvojiti izložbu 1977. godine u Riječkom Domu JNA, gdje je izlagalo 12 regionalnih umjetnica različitih slikarskih izražaja, poput Jasne Bogdanović, Hede Gertner i Mile Kumbatović.¹³⁵ Te iste godine u Puli je otvorena izložba deset pulskih umjetnica u Izložbenom salonu Radničkog sveučilišta „Jurica Kalc“. Naglasak je bio na raznovrsnom izboru likovnih radova u slici (Mira Franješević, Marija Križanac, Alenka Milotić, Stanislava Marković, Božena Gruborović-Milošević, Vera Kos-Paliska), grafici (Heda Gertner, Milena Rudan), keramici (Branislava Radu) i tekstu (Katica Černjul).¹³⁶ U Rovinju u zgradi Zavičajnog muzeja 1977. godine izlažu čak 52 umjetnice, a fokus je bio na masovnom predstavljanju „radnica-samoupravljača, majki i supruga”.¹³⁷

Najupornije u obilježavanju praznika Osmog marta bile su naivne umjetnice koje od početka sedamdesetih godina XX. stoljeća revno izlažu u Galeriji naivne umjetnosti u Hlebinama. Već od prvih godina njihove izlagačke aktivnosti u sklopu osmomartovskih izložbi moguće je primijetiti porast u kvaliteti predstavljene naivne umjetnosti, ali isto tako i dvostruko povećanje broja umjetnica, koje krajem sedamdesetih godina počinju dolaziti i iz ostatka regije – Srbije, Vojvodine i Slovenije, što svjedoči o jačem umrežavanju regionalnih umjetnica i rastućoj popularnosti praznika. Iz kataloga je moguće saznati kako na prvim izložbama izlaže po dvadesetak naivnih umjetnica, koje, prema

¹³³ Popis svih umjetnica koje su izlagale nalazi se u Prilogu 2.; N. P., „Izložba žena-slikara“, u: *Slobodna Dalmacija*, Split, 8. ožujka 1986., str. 11.

¹³⁴ A. D., „Izložba i promocija“, u: *Slobodna Dalmacija*, Split, 9. ožujka 1990., str. 22.

¹³⁵ Popis svih umjetnica koje su izlagale nalazi se u Prilogu 2.

¹³⁶ D. N., „Pregršt likovnih radova žena“, u: *Glas Istre*, Pula, 8. ožujka 1977., str. 4.

¹³⁷ Popis svih umjetnica koje su izlagale nalazi se u Prilogu 2.; I. V., „Izlažu žene“, u: *Glas Istre*, Pula, 9. ožujka 1977., str. 5.

novinskim navodima, „konkuriraju muškarcima.“¹³⁸ Izlažu se slikarski i skulpturalni radovi, a osim prevladavajućeg utjecaja hlebinske slikarske škole, kod nekih se umjetnica zapaža i težnja ka stvaranju individualnoga likovnog izraza. Osobni napredak primjećuje se kod pojedinih umjetnica već 1975. godine, kada Josip Škunca u *Vjesnikovu* osvrtu na izložbu u Galeriji naivne umjetnosti od ukupno 36 izlagačica izdvaja imena koja novim stilskim ili ikonografskim elementima obogaćuju tradiciju naive. Osobito se osvrće na rad triju umjetnica: Kate Vizvari koja se od drugih kiparica hlebinske škole razlikuje po načinu oblikovanja i po materijalu u kojem radi, Katarine Henc specifične po interijerima dramskog naboja i tamnijih paleta, te Dragice Belković koja drvene narative vješto stilizira do jednostavnih volumena (sl. 36).¹³⁹ Autor tvrdi kako su upravo žene zaslužne za unapređivanje naive, koja već polako počinje ulaziti u okvire specifičnog akademizma, te kako je iz tog razloga bitno istaknuti umjetnice „koje pročišćuju tematiku i koje nameću svjetlost lirskog nagnuća“.¹⁴⁰ Te se godine umjetnicama tradicionalnoga podravskog likovnog kruga pridružuju i one iz Zagreba, Istre, Međimurja i Banije, a 1979. godine i autorice iz susjednih zemalja, koje nekim novim, vlastitim likovnim osobitostima produbljuju i proširuju stvaralaštvo naive.

36. Dragica Belković sa svojom drvenom skulpturom, vlasništvo Marije Hegedušić

¹³⁸ V. Č., „Podravke su 'zagrizle' u naivu“, u: *Vjesnik*, Zagreb, 3. travnja 1973., str. 7.

¹³⁹ Josip Škunca, „Dileme hlebinske tradicije“, u: *Vjesnik*, Zagreb, 12. ožujka 1975., str. 7.

¹⁴⁰ Isto.

Godine 1977. broj izlagačica u Galeriji naivne umjetnosti se povećao na 42, a likovni kritičar Marijan Špoljar u katalogu izložbe navodi kako izložbu nije moguće razmatrati unutar okvira *ženske umjetnosti* jer se ne može govoriti o pretežito *ženskim* temama ni o karakteristikama „'poetičnosti' i 'nježnosti' što bi, navodno, trebao biti ekvivalentni odraz ženske ruke i duha.“¹⁴¹ Ovu izjavu osobito potvrđuje rad triju kiparica koje ovdje izlažu: Kate Vizvari, Bare Mustafe i Dragice Belković. O već spomenutoj Kati Vizvari moguće je nadodati kako se smatra majstoricom oblikovanja gline u koju utiskuje sve svoje boli, strahove i frustracije. Uglavnom izrađuje sugestivne portrete, manjeg formata, od kojih neki graniče s ekspresivnim groteskama, a drugi naginju apstrahiranoj mekoći forme (sl. 37).¹⁴² Surove realnosti težačkog života bile su poticaj i Bari Mustafi koja u drvu oblikuje grubo izvedene drvene reljefe i figure (sl. 38, 39), ali i Dragici Belković čiji se kiparski izražaj (sl. 40) može usporediti s onim Bare Mustafe.¹⁴³

37. Kata Vizvari, *Djevojka s cvijećem*, terracotta, Muzej grada Koprivnice

38. Bara Mustafa pri radu

¹⁴¹ Marijan Špoljar, *Žene naivni slikari kipari*, katalog izložbe (6. 3.–6. 4. 1977.), Zagreb: Galerija Hlebine, 1977.

¹⁴² Helena Kušenić, “Naivni autsajderi”, u *Podravski zbornik* 43 (2017.), str. 96. <https://hrcak.srce.hr/227036>

¹⁴³ Usp. Josip Škunca, *Bara Mustafa – Izražaj naivnih: Skulpture u drvu*, katalog izložbe (5. 3.–19. 4. 1985.), Zagreb: Galerija Dubrava, 1985.

39. Bara Mustafa, *Pralja*, drvo¹⁴⁴ 40. Dragica Belković, *Nosač*, drvo

Umjetnice koje su najredovitije prisustvovalе ovim izložbama nagrađene su na jubilarnoj desetoj osmomartovskoj izložbi 1980. godine u Galeriji naivne umjetnosti u Hlebinama, a to su bile Dragica Belković, Vilma Dorešić, Bara Mustafa, Mara Puškarić, Kata Vizvari i Ivka Matina-Marinković.¹⁴⁵ Na toj izložbi iz ustaljenih praksi hlebinske škole iskoraknule su Greta Pečnik (sl. 41) i Nada Hegedušić-Janković (sl. 42) s motivima u kojima se isprepliće stvarno i nadrealno. Njihov se likovni izričaj može usporediti s onim Irene Lelje (sl. 43) i Olge Kolar (sl. 44) koje u Galeriji naivne umjetnosti izlažu prethodne godine.

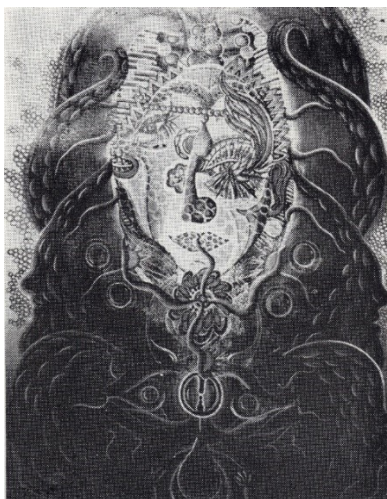

41. Greta Pečnik, *Igra*, 1979., Muzej grada Koprivnice 42. Nada Hegedušić-Janković, *Kvintet*¹⁴⁶

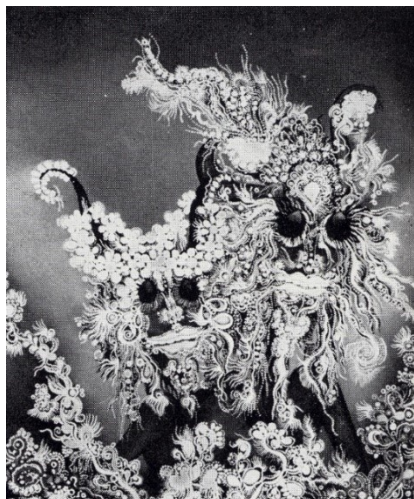
¹⁴⁴ Katalog izložbe ne sadrži druge podatke o ovim djelima (sl. 39–40).

¹⁴⁵ J. R., „Izlažu slikarice i kiparice“, u: *Vjesnik*, 10. ožujka 1980., str. 6.

¹⁴⁶ Katalog izložbe ne sadrži druge podatke o ovim djelima (sl. 41–42, 45–47). Više podataka napisano je jedino slučajno da su pronađeni u drugim izvorima (sl. 41, 46).

43. Irena Lelja, *Spoznanje*¹⁴⁷

44. Olga Kolar, *Ženin in nevesta*

Godine 1980. ističu se još Ana Fistanić čiji krajolici nalikuju dvodimenzionalnim srednjovjekovnim zemljovidima (sl. 45) i Biserka Zlatar s prikazima mrtve prirode odlikovanim notom hiperrealizma (sl. 46), dok je odmak u izvedbenom smislu primjetan u *neurednim* plohama Ane Matine (sl. 47).

45. Ana Fistanić, *Zrnovo*

¹⁴⁷ Katalog izložbe ne sadrži druge podatke o ovim djelima (sl. 43–44).

46. Biserka Zlatar, *Mrtva priroda*, 1979.,
privatno vlasništvo

47. Ana Matina, *Dalmatinac*

Uz izložbu *Žene 82* 1982. godine objavljen je intervju s umjetnicom Dragicom Lončarić, koji je provela književnica Božica Jelušić, ujedno i autorica tekstova kataloga posljednjih nekoliko osmomartovskih izložbi naivnih umjetnica. Lončarić je na toj izložbi bila zastupljena s pet radova, na pitanje o *ženskim* karakteristikama u njenom radu Lončarić odgovara: „Ne pristajem na kvalifikaciju 'žena slikar', ja sam slikar.“¹⁴⁸ Ovom izjavom umjetnica negira postojanje razlika između umjetnica i umjetnika i prkosi etiketiranju umjetnosti kao *ženske* i *muške*.

Skupne izložbe naivnih umjetnica u Hlebinama održavale su se do 1984. godine, no mnoge autorice nastavljaju samostalno izlagati i dalje.¹⁴⁹

4. 4. Grupne izložbe koje tematiziraju lik žene i položaj umjetnica

Paralelno sa skupnim izložbama suvremenih umjetnica i umjetnika koji se diljem SR Hrvatske okupljaju povodom Osmog marta organiziraju se i grupne izložbe koje tematiziraju dvije različite pozicije žena unutar likovnog svijeta. Izložbe prvog tipa nude percepciju lika žene kao objekta

¹⁴⁸ Božica Jelušić, „Slike su psihogrami: Uz izložbu 'Žene 82' u Galeriji Hlebina“, u: *Oko*, Zagreb, 18. ožujka 1982., str. 17.

¹⁴⁹ Usp. Draženka Jalšić Ernečić, „Izložbe, katalozi i izlagači Galerije naivne umjetnosti Hlebina 1968.–2008.“, u: *Podravski zbornik* 35, str. 103.

umjetničkog nadahnuća, dok se izložbe drugog tipa bave razotkrivanjem djelovanja umjetnica XIX. i XX. stoljeća i njihove aktivne uloge na likovnoj sceni. Za razliku od izložbi drugog tipa, na prvima su kao izlagači prednjačili umjetnici, uz iznimku nekolicine suvremenih umjetnica i umjetnika. U nastavku je obrađen izbor nekoliko izložbi iz 1970-ih i 1980-ih koje dobro oslikavaju obje kategorije.

Prvoj kategoriji izložbi pripada ona nazivom *Lik žene u modernom hrvatskom kiparstvu* koja se 1979. godine održala u Galeriji hotela Dubrovnik. Na ovoj je izložbi čak 40 autora i autorica iznijelo svoj doživljaj žene i njezina tijela. Paralelno izlažu umjetnici starije generacije, poput Ivana Meštrovića, Roberta Frangeša-Mihanovića i Frane Kršinića, te suvremeni kipari i kiparice, poput Ksenije Kantoci, Milene Lah i Vere Dajht-Kralj. Ova izložba izbjegla je veličanje muškog voajerizma pružajući uvid i u žensku perspektivu poimanja motiva vječne inspiracije te tako produbila univerzalnu temu novim, suvremenim pristupima u kojima žena nije svedena na čistu fizičku privlačnost. Za razliku od nje, izložba naziva *Žena u hrvatskom slikarstvu* održana 1986. godine predstavila je isključivo djela umjetnika starije i srednje generacije, poput Ljube Babića, Bele Čikoš-Sesije, Milivoja Uzelca i Josipa Vanište, a pretpostavka jest kako se problematika izložbe temeljila na pregledu i razvoju motiva žene kao objekta muškog pogleda (eng. *male gaze*). Ovakva izložbena praksa koja glorificira percepciju žene kao objekta požude suprotstavlja se idealima revolucionarnog praznika uspostavljenog s ciljem borbe za rodnu ravnopravnost, unutar koje postoji težnja i za prestankom seksualne objektivizacije žena.

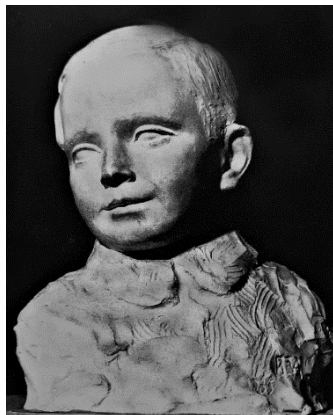
S druge strane, *Izložba kiparskog stvaralaštva* otvorena u Gliptoteci dan prije Osmog marta 1972. godine ističe se kao pozitivan primjer grupnih izložbi organiziranih s ciljem razotkrivanja aktivnosti umjetnica, a na izložbi je tada predstavljeno 12 zagrebačkih kiparica XIX. i XX. stoljeća. Autorica koncepcije Ana Adamec u katalogu izložbe navodi kiparstvo kao područje izrazite maskuline dominacije u kojem se među prvim zabilježenim kiparicama s početka stoljeća javlja ime Helene Valdec (sl. 48).¹⁵⁰ Uz njene portrete na ovoj izložbi izloženi su i oni dviju kiparica koje 1907. godine među prvima upisuju Akademiju likovnih umjetnosti u Zagrebu: Ljudmile Wodsedalek poznate i pod pseudonimom Mila Vod te Ive Simonović-Despić (sl. 49) prepoznatljive po smjelim dječjim portretima. Antonija Tkalčić ovom prigodom izlaže brončani portret Vladimira Tkalčića (sl. 50), Greta Turković predstavlja se sa svojim vrsnim karikaturama, a od suvremenih kiparica tu su se našle

¹⁵⁰ Ana Adamec, *Izložba kiparskog stvaralaštva prigodom 8. marta*, katalog izložbe (6. 3.– 6. 4. 1972.), Zagreb: Gliptoteka Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 1972.

Ksenija Kantoci (sl. 51), Milena Lah, Borka Avramova (sl. 52), Vera Fischer, Vera Dajht, Marija Ujević-Galetović (sl. 53) i Bernarda Rundek.

48. Helena Valdec, *Portret djevojčice Silvane Seissel-Plavšić*, 1920.

49. Iva Simonović-Despić, *Portret djeteta*, 1916.

50. Antonija Tkalčić, *Portret Vladimira Tkalčića*, datacija nepoznata

51. Ksenija Kantoci, *Dvije figure*, 1969.

52. Borka Avramova, *Supružnici*, 1968.

53. Marija Ujević-Galetović, *Glava-sunce*, 1961.

Predstavljene skulpture bile su izvedene u raznovrsnim materijalima kao što su bronca, sadra, drvo i terakota. U osvrtu na ovu izložbu Elena Cvetkova još jednom negira postojanje ženske umjetnosti: „Nemamo, naime, 'žensku' skulpturu. Ako tražimo nešto specifično to je bez dvojbe stvaralačka znatiželja, spremnost žena da se upuste u avanturu suvremenog istraživanja.“¹⁵¹ Likovni

¹⁵¹ Elena Cvetkova, „Stvaralačka znatiželja“, u: *Večernji list*, Zagreb, 13. ožujka 1972., str. 11.

kritičar Juraj Baldani, nadalje, ističe kako izložbi nedostaju još dvije kiparice – učenica Ivana Rendića prezimena „Ober star“ koja izlaže krajem XIX. stoljeća te umjetnica nove generacije Lidija Salvaro.¹⁵² Prema Ani Šeparović, ovo je prva osmomartovska izložba s feminističkim tendencijama jer se u katalogu izložbe mogu pronaći navodi o rodnoj nejednakosti na kiparskoj sceni, a u likovnoj kritici Elene Cvetkove otpor prema etiketiranju skulpture kao *ženske*.¹⁵³ Ovdje je bitno spomenuti i da je katalog ovoga kiparskog pregleda u kontekstu osmomartovskih izložbi prvi koji sadrži reprodukcije izloženih djela.

Novi pogled na hrvatsku umjetničku baštinu, nadalje, nudila je i putujuća izložba dvadeset hrvatskih slikarica rođenih u drugoj polovini XIX. stoljeća, inicijalno otvorena u čast Dana žena 1985. godine u Muzeju Međimurja u Čakovcu. Izložba se iste godine održavala i u Varaždinu, Koprivnici, Križevcima, Bjelovaru, Zagrebu, Slavonskoj Požegi i Kutini.¹⁵⁴ Djela su posuđena iz zbirke povjesničara književnosti i kolekcionara dr. Josipa Kovačića, koji je uz umjetnička djela sabirao i podatke o životu umjetnica, njihove osobne predmete, fotografije i dnevnike, čuvajući tako memoriju o njihovim cjelovitim umjetničkim i privatnim ličnostima. Osim toga, dr. Kovačić je prikupljao i informacije o tome gdje se sve nalaze njihova djela te tko je o njima pisao. Ljerka Kanižaj u katalogu izložbe tvrdi kako je Kovačićeva djelatnost neprocjenjiva upravo iz razloga što većina muzejsko-galerijskih ustanova nije „u mogućnosti obuhvatiti svojim programom većinu ovakvih pojava.“¹⁵⁵ Na ovoj izložbi tako se predstavio niz umjetnica od kojih su neke do tada bile nepravedno zanemarene u povijesti umjetnosti. Elena Cvetkova u opsežnom osvrtu u *Večernjem listu* tvrdi kako ih je jednim dijelom potkopala i njihova skromnost: one koje su se udale za istaknute slikare (poput Leopoldine Auer ili Line Crnčić) vjerno su pratile svoje partnere iz sjene, dok su se ostale (npr. Anka Bestall) zadovoljile profesorskim poslovima.¹⁵⁶ Od umjetnica predstavljenih na ovoj izložbi moguće je izdvojiti vrsnu grafičarku Vjeru Bojničić (sl. 54), koja izlaže na raznim značajnim skupnim izložbama Društva Medulić, Proljetnog salona i Kluba likovnih umjetnica, te Anku Krizmanić (sl. 55), slikaricu i grafičarku bogatog opusa u kojem se osobitom kvalitetom izdvajaju radovi plesnih motiva. Našle su se tu i „prva dama hrvatskog crteža“ Zdenka Pexidr-Srića (sl. 56), Vera Nikolić (sl. 57), ali i danas

¹⁵² Juraj Baldani, „Pregled stvaralaštva zagrebačkih kiparica“, u: *Čovjek i prostor*, Zagreb, svibanj 1975., str. 25.

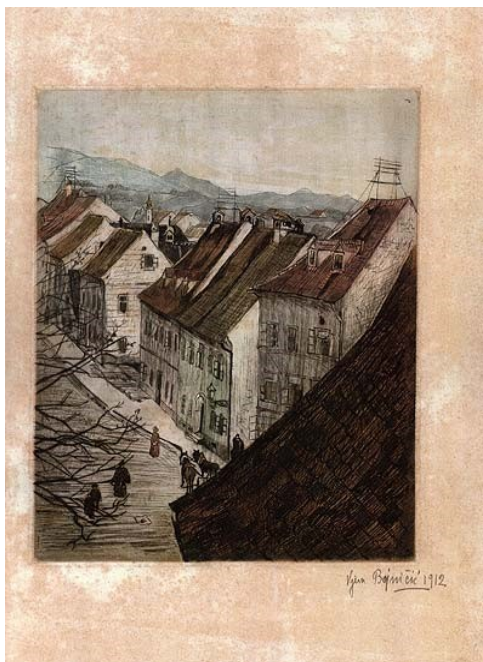
¹⁵³ Usp. Ana Šeparović, „Feministički iskazi“, 2018., str. 206.

¹⁵⁴ Usp. Ivana Reberski, *Anka Krizmanić: Retrospektivna izložba*, katalog izložbe (rujan 1986.), Zagreb: Umjetnički paviljon, 1986.

¹⁵⁵ Matko Peić i Ljerka Kanižaj, *Sjevernohrvatske slikarice rođene u drugoj polovini XIX. stoljeća*, katalog izložbe (7. 3. 7. 4. 1985.), Čakovec: Muzej Međimurja Čakovec, 1985.

¹⁵⁶ Usp. Elena Cvetkova, „Koliko vrijede likovne dame?“, u: *Večernji list*, Zagreb, 9. i 10. ožujka 1985., str. 11.

najpoznatije protagonistice s kraja XIX. te prve polovine XX. stoljeća – Slava Raškaj (sl. 58) i Nasta Rojc (sl. 59).

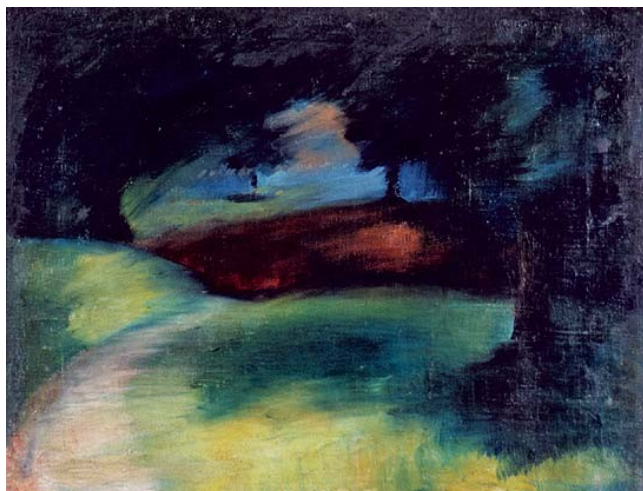
54. Vjera Bojničić, *Duga ulica u Zagrebu*, 1912., Grad Zagreb – Zbirka Hrvatske slikarice rođene u 19. stoljeću

55. Anka Krizmanić, *Ljubavnici*, 1926., Muzej grada Zagreba, Grad Zagreb – Zbirka Hrvatske slikarice rođene u 19. stoljeću

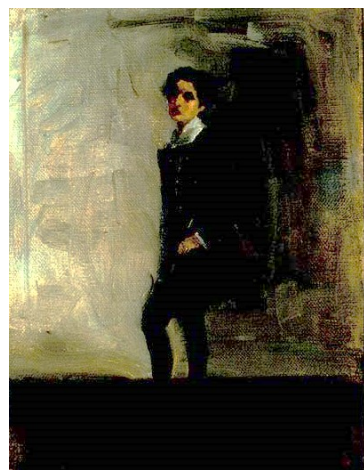
56. Zdenka Pexidr-Srića, *Mrtva priroda*, 1919., Grad Zagreb – Zbirka Hrvatske slikarice rođene u 19. stoljeću

57. Vera Nikolić, *Predvečerje na Prekrižju*, oko 1925., Grad Zagreb – Zbirka Hrvatske slikarice rođene u 19. stoljeću

58. Slava Raškaj, *Žuti pijetao i bijela kokoš*, oko 1900.,
Grad Zagreb – Zbirka *Hrvatske slikarice rođene u 19.*
stoljeću

59. Nasta Rojc, *Autoportret s kistom*, oko 1912.,
Grad Zagreb – Zbirka *Hrvatske slikarice rođene u*
19. stoljeću

Autor predgovora izložbe, povjesničar umjetnosti i književnik Matko Peić, u katalogu osporava rodno-orijentiranu podjelu umjetnosti i nudi zanimljiv presjek povijesti djelovanja umjetnica u svijetu i na području Hrvatske, progovarajući o stigmama s kojima su se morale nositi:

„...nije to baš sasvim bezazleno, normalno i lako početkom stoljeća u još malom Zagrebu, biti žena koja je studentica jedne umjetničke kuće za koju se gradom pripovijeda – u neznanju a i zlobi – da je pomalo i javna kuća. Biti fina gospodična, a stajati svakodnevno u crtačkoj dvorani s ugljenom u ruci pred golim muškarcem...I da ne pišem dalje o svemu onom što je malograđanin mislio, misli i mislit će o umjetnosti i moralu”.¹⁵⁷

Pregled izložbi koje su se održavale u čast Dan žena na području ostatka Hrvatske završava s jednom od rijetkih koje su preispitivale položaj umjetnica na likovnoj sceni XIX. i XX. stoljeća. Evidentno je da su izložbe povodom Osmog marta trajale sve do kraja osamdesetih godina, a posljednje zabilježene održale su se 1990. godine u Zagrebu, Dubrovniku i Makarskoj.

¹⁵⁷ Matko Peić i Ljerka Kanižaj, *Sjevernohrvatske slikarice*, 1985.

4. 5. Antifeministički i feministički stavovi o likovnom stvaralaštvu žena

U likovnoj kritici antifeministički su se stavovi tijekom povijesti očitavali u generalizaciji umjetnosti žena koju se često opisivalo epitetima senzibilnosti, finoće i nježnosti, a navodne „ženstvene“ karakteristike bile su faktor koji je *žensku* umjetnost suprotstavljao *muškoj*.¹⁵⁸ U kritičkoj recepciji izložbi koje su se organizirale povodom Osmog marta nailazimo na dvije skupine likovnih kritičara: jedni nastavljaju tradiciju odvojenog tretmana umjetnosti žena i muškaraca, dok drugi zadržavaju objektivnost, a ponekad i promiču feminističke ideje.

Antifeministički ton moguće je razaznati u komentaru Vladimira Malekovića u osvrtu iz 1966. godine, gdje autor otvoreno umanjuje vrijednost rada likovnih umjetnica koristeći u epitete „ženstvenosti“, „osjećajnosti“, „damskog slikarstva“ i „dekorativnosti“. ¹⁵⁹ Na sličnu praksu moguće je naići 1965. godine u *Slobodnoj Dalmaciji*, gdje se samo muški autori smatraju „majstorima“, ali i 1977. godine u *Dubrovačkom vjesniku*, gdje autor akronima „SS“ komentira kako izložba umjetnica HDLU-a „pruža jedan poetski i lirski ugođaj, tako karakterističan za stvaralaštvo žene“. ¹⁶⁰ Ideal rodne ravnopravnosti za kojeg su se radnice dugo borile brzo se raspršio kroz ovakve, naizgled bezopasne, antifeminističke primjedbe. Prema Ljerki Kanižaj, u širem pregledu hrvatske kulture u kontekstu antifeminističke likovne kritike ističu se Antun Gustav Matoš i Ljubo Babić, čiji su negativni komentari redovito pratili djelovanje naših umjetnica u prvoj polovini XX. stoljeća, a Elena Cvetkova nadovezuje se izjavom kako je Babić „kao kritičar umjetnicama i ženama uopće uputio neke od najgrubljih antifeminističkih i mizoginih riječi iskazanih u našoj likovnoj kritici“. ¹⁶¹

S druge strane, od autora obrađenih u pregledu izložbi, pozitivni pomak u kritičkoj recepciji i valorizaciji umjetnosti žena vidljiv je u tekstovima Elene Cvetkove, Josipa Škunce, Jurja Baldanija, Marijana Špoljara, a naposljetku i Matka Peića. Njihov je pristup obilježen objektivnim sagledavanjem kvalitete radova umjetnica, a neki od njih osvrću se i na nepovoljni položaj žene na hrvatskoj likovnoj sceni. Josip Škunca tako redovito prati osmomartovske izložbe i kritizira nedovoljnu iskorištenost velikog potencijala predstavljenih imena, a za naivne umjetnice tvrdi kako

¹⁵⁸ Usp. Linda Nochlin, „Zašto nema velikih umjetnica?“, 1999., str. 4.

¹⁵⁹ Usp. Ana Šeparović, „Razdoblje 'tranzicije': ULUH tijekom 1950-ih i 1960-ih“, 2018., str. 217.; Vladimir Maleković, „Slikarstvo žena“, 1966., str. 4.

¹⁶⁰ F. L., „Kao i prošlih godina: Izložba fotografija žena Jugoslavije u splitskom foto-klubu“, 1965., str. 7.; SS, „Izložba članica HDLU-a uz Dan žena“, 1977., str. 5.

¹⁶¹ Usp. Matko Peić i Ljerka Kanižaj, *Sjevernohrvatske slikarice*, 1985.; Elena Cvetkova, „Koliko vrijede likovne dame?“, 1985., str. 11.

su upravo one spasile naivu od zatvaranja unutar specifičnog akademizma, pridajući joj novu, osvježavajuću notu osobnosti.¹⁶² S poništavanjem razlika između muškaraca i žena na likovnoj sceni slažu se Baldani, Špoljar i Peić te se dotiču problema etikete *ženske* umjetnosti: „Nema muške i ženske umjetnosti. Umjetnost je jedna.“¹⁶³ Prema njihovim navodima, likovno stvaralaštvo žena ne može se promatrati izvan okvira povijesti umjetnosti niti se svaki njihov rad može definirati površnim epitetima „poetičnosti“ i „ženstvenosti“. Elena Cvetkova, zajedno sa Špoljarom i Peićem, zadire u polje feminističke likovne kritike i započinje s reevaluacijom povijesti umjetnosti konstruirane po patrijarhalnom modelu. Ova kritičarka negira manjak sposobnosti umjetnica naspram umjetnika i kritizira njihovo zanemarivanje: “Sama činjenica da je riječ o tolikim slikaricama koje su u svom vremenu postizale zapažene rezultate, a da o njima pojma nemaju ni takvi stručnjaci kao što su kustosi naših galerija i muzeja – ostavila je, blago rečeno, mučan dojam. Mučan zbog strašne nepravde koja je počela u vremenu dok su te umjetnice radile i živjele, a provukla se, eto, i do naših dana.”¹⁶⁴ Osim toga, Cvetkova komentira i nedovoljno promišljene izložbene koncepcije i prerastanje potencijalno kvalitetnih pregleda umjetnosti žena u prigodničarsko slavlje.

Unatoč tomu, osmomartovske se izložbe ističu kao zanimljiv fenomen masovne proslave ženske revolucije, a u popratnim kritičkim osvrtima tijekom vremena očituje se značajan iskorak iz dogmatskih stavova i tako otvara novo poglavlje u hrvatskoj likovnoj kritici koja na primjeren način počinje vrednovati umjetnost žena.

5. Iskazi želje za napretkom

Kada se sagleda program osmomartovskih izložbi u cjelini, moguće je ustvrditi da su izložbe više slavile, nego obilježavale Dan žena. Prevladavale su manifestacije prigodničarskog karaktera s ciljem proslave ženske borbe, no bez eksplicitnih aktivističkih namjera. Njihov ogromni potencijal često bi se utopio u koncepcijskoj nepromišljenosti i praksi izlaganja u nereprezentativnim prostorima, a manjak kritičkog pristupa pri samoj organizaciji i težnja ka tradicionalizmu donekle su ograničili izbor predstavljene umjetnosti. Unatoč tome, izložbe su se pokazale dobrim polazištem pojedinim manje poznatim umjetnicama i ponudile mogućnost učvršćivanja statusa već afirmiranih, a u mnoštvu

¹⁶² Josip Škunca, „Dileme hlebinske tradicije“, 1975., str. 7.

¹⁶³ Marijan Špoljar, *Žene naivni slikari kipari*, 1977.

¹⁶⁴ Elena Cvetkova, „Koliko vrijede likovne dame?“, 1985., str. 11.

izlagačica istaknulo se nekoliko inovativnih umjetnica, svaka specifična po jedinstvenom pristupu motivu kojeg obrađuje. U ovom se kontekstu izdvajaju neke od slikarica koje redovito izlažu na osmomartovskim izložbama – Nives Kavurić-Kurtović, Maja Dolenčić-Malešević, Cata Dujšin-Ribar, Alma Orlić-Drvodelić i Vera Fischer – ali, dakako, i neke manje zastupljene – Dafne Perković-Planinić, Tonka Petrić, Dubravka Babić, Lidija Kašpar-Stranić, Vesna Vinski, Jasenka Pavliša, Vesna Balabanić, Jasenka Tućan, Ana Hutinec i Nada Falout-Vuksanović. Nametnutim epitetima ženstvenosti, nježnosti i osjećajnosti prkose i kiparice Milena Lah, Vera Dajht-Kralj, Ksenija Kantoci, Dora Kovačević i Marija Ujević-Galetović koje svojim radom testiraju granice tradicionalnoga skulpturalnog oblikovanja. Iako tiha i nenametljiva, njihova je osobna bitka protiv generalizacije umjetnosti žena itekako bitna, a to su prepoznali i pojedini likovni kritičari koji u osvrtima na osmomartovske izložbe potvrđuju apsurdnost postojanja etiketa *muške* i *ženske* umjetnosti.

Među prevladavajućim manifestacijama slavljeničkog karaktera, u okviru izložbi organiziranih povodom Osmog marta moguće je naići i na izložbene koncepcije koje za želju imaju osloboditi se prigodničarskih okvira i ozbiljnije se pozabaviti ženskom poviješću. U ovom smislu ističu se *Izložba kiparskog stvaralaštva te Sjevernohrvatske slikarice rođene u drugoj polovini XIX. stoljeća*. Specifične su bile i izložbe naivnih umjetnica u Hlebinama koje svojom kvalitetom nisu niti malo zaostajale za muškim predvodnicima pokreta. Štoviše, upravo su umjetnice, prema Josipu Škunci, bile te koje su hrvatskoj naivi udahnule novi život pridajući joj osobni umjetnički štih, a kao neke od takvih ističu se slikarice Ana Matina, Katarina Henc, Nada Hegedušić-Janković, Ana Fistanić i Biserka Zlatar, te kiparice Kata Vizvari, Bara Mustafa i Dragica Belković. Pa ipak, njihova su postignuća tada zanemarena, a glavno mjesto na likovnoj sceni ustupljeno je muškim autorima. Shodno tome, njihovu djelatnost moguće je promatrati i u svjetlu kolektivne borbe za vidljivost i zastupljenost unutar muški dominirane naivne umjetnosti.

Bitka za ravnopravnost spolova ovjekovječena u Danu žena nastavlja se, stoga, i dalje – ponekad u manjim razmjerima, unutar mikrosvjetovala vlastitih životnih sukoba umjetnica, a ponekad u nešto većem mjerilu, u obliku skupnih izložbi namijenjenih razotkrivanju aktivnosti umjetnica u povijesti umjetnosti.

6. Zaključak

Izložbe povodom Međunarodnog dana žena u SR Hrvatskoj ističu se kao zanimljiv fenomen grupiranja umjetnica u svrhu proslave ženske revolucije. Njihova zanemarenost u pregledima hrvatske suvremene umjetnosti može se obrazložiti ponajviše manjkom ambicije s kojom je većina njih zamišljena, što ih je eventualno i svrstalo unutar okvira prigodničarskih manifestacija. Ipak, osmomartovske su se izložbe u to vrijeme pokazale kao dobra platforma za postizanje skupne vidljivosti i afirmacije pojedinih umjetnica na likovnoj sceni. Pri tome su se istaknule one koje u odnosu na ostale autorice prednjače kvalitetom svog rada i koje se emancipiraju od nametnutih očekivanja *ženskih* karakteristika nježnosti, finoće, senzibilnosti i poetičnosti. Svakoj istaknutoj umjetnici nije se, nažalost, u granicama ovog rada moglo detaljnije pristupiti, zbog čega on stoji kao svojevrstan poziv da im se studiozno posvete neka buduća istraživanja. Pozitivan pomak u percepciji umjetnosti žena, nadalje, moguće je vidjeti u kritičkom diskursu osmomartovskih izložbi. Pojedini likovni kritičari i kritičarke isticali su da umjetnost žena nije ništa manje kvalitetna od one muškog dijela populacije te da je njihov rad ponekad i ključan za napredak, kao što je to bilo u slučaju naive.

Iako se ne može tvrditi da su osmomartovske izložbe obilježile značajnije aktivističke ili feminističke tendencije, bitno ih je zapamtiti kao zanimljivu pojavnost u umjetnosti socijalističke Jugoslavije. U svrhu proslave Dana žena osmomartovske umjetnice uvijek su djelovale kao kolektiv, a upravo je to zajedništvo ono što ih povezuje s radnicama koje početkom XX. stoljeća započinju žensku revoluciju. Njihova borba za napredak i jednakost nije glasna, već se očituje u malim, osobnim bitkama za afirmaciju na maskulino-orijentiranoj likovnoj sceni.

7. Prilozi¹⁶⁵

Prilog 1. Izložbe povodom Međunarodnog dana žena u Zagrebu

Godina	Datum	Naziv izložbe	Mjesto održavanja	Izlagači
1964.	4.–31. 3.	<i>Izložba zagrebačkih umjetnica</i>	Zagreb, Pionirsko kazalište Trešnjevka (Centar za estetski odgoj mladih)	Melita Abramović Stančić, Melita Bošnjak, Zvezdana Brajnović Hegedušić, Ema Bursać, Vera Dajht, Cata Dujšin, Višnja Ercegović, Ljerka Filakovac, Slava Gvozdić, Đurđena Haramija Zaluški, Dragica Horvat, Nives Kavurić Kurtović, Milena Lah, Maja Malešević Dolenčić, Miranda Morić, Anica Muačević Reizer, Ljerka Njerš, Alma Orlić-Drvodelić, Zdenka Pexider, Đurđica Plemić, Margita Rosenzweig, Danica Rusjan, Vesna Sokolić, Marika Šafran Berberović, Ljerka Šibenik, Helena Šipek, Stefanija Šoštarić, Marija Zidarić
1966.	8. 3.	<i>Kolektivna izložba likovnih umjetnica*</i>	Zagreb, Pionirsko kazalište Trešnjevka	Cata Dujšin-Ribar, Melita Abramović, Alma Orlić-Drvodelić, Zvezdana Hegedušić, Ksenija Kantoci, Marta Ehrlich, Vera Dajht-Kralj, Milena Lah, Miranda Morić, Vesna Sokolić, Viktor Selan-Gliha, Jozo Janda, Hajradin Kujundžić, Davorin Mlakar i dr. ¹⁶⁶
		<i>Izložba žena umjetnica*</i>	Zagreb, Čitaonica knjižnice Vladimir Nazor	Dragica Cvek-Jordan, Emina Kranjčec, Alma Orlić-Drvodelić, Štefanija Šoštarić
1967.	8.–20. 3.	<i>Izložba žena-umjetnica</i>	Zagreb, Salon ULUH	Melita Abramović, Lidija Bogdanović, Melita Bošnjak, Zvezdana Brajnović, Nataša Cetinić, Dragica Cvek-Jordan, Maja Dolečić-Malešević, Cata Dujšin-Ribar, Dušica Đorđević, Nada Falout-Vuksanović, Vera Fischer, Đurđena Haramija-Zaluški, Ana Hutinec, Nives Kavurić-Kurtović, Mira Kraljević-Donassy, Mila Kumbatović, Zora Matić, Miranda Morić, Vera Nikolić, Ljerka Njerš, Alma Orlić, Tonka Petrić, Zdenka Pexidr-Srića, Vesna Sokolić, Marija-Branka Košković-Šutej, Nadina Vatovec-Cosetto

¹⁶⁵ Tablice s osnovnim podacima o izložbama izrađene su na temelju građe iz Arhiva za likovne umjetnosti HAZU – kataloga i kartona izložbi. Podaci su uglavnom preuzeti iz kataloga izložbi, osim u slučaju prijepisa s kartona izložbi ili novinskih bilježaka (označenih sa zvjezdicom). Kod dijela izložbi katalogi nisu bili dostupni te nije bilo moguće navesti izlagačice.

¹⁶⁶ Karton izložbe sadrži nepotpun popis izlagača.

	8. 3.	<i>Pučko stvaralaštvo hrvatske žene</i>	Zagreb, Čitaonica knjižnice Vladimir Nazor	Ana Milodanović, Teza Milodanović, Tereza Posavec, Đurđica Balog, Ivana Lovković, Marija Dugina
1968.	7.–20. 3.	<i>Izložba umjetnica povodom dana žena</i>	Zagreb, Salon ULUH	Melita Bošnjak, Ema Bursać, Dragica Cvek-Jordan, Cata Dujšin-Ribar, Nada Falout-Vuksanović, Vera Fischer, Marija Jug-Pecarić, Nives Kavurić-Kurtović, Vanja Kavurić, Vera Kos-Paliska, Mira Kraljević, Mila Kumbatović, Jasenka Lesnik, Renata Maček-Gudac, Marta Makanec-Filipčić, Maja Malešević-Dolenčić, Zora Matić, Vera Nikolić, Alma Orlić, Ivanka Peruško, Tonka Petrić, Đurđica Plemić, Zorica Sabljic-Turkalj, Vesna Sokolić, Helena Šipek, Mira Šnajder-Gašpar, Marija-Branka Košković-Šutej, Nadina Vatovec, Đurđena Zaluški-Haramija, Branka Brmbota, Jasna Frišić-Ranogajec, Nada Grims, Dragica Horvat, Marija Mubrin, Zdenka Pozaić, Štefanija Šoštarić, Nikica Turkalj-Petrić, Dunja Vejzović-Crnković, Vera Dajht-Kralj, Neda Grdinić, Greta Turković, Ljerka Njerš
1969.	8.–20. 3.	<i>Izložba ULUH-a povodom 8. marta – Dana žena</i>	Zagreb, Salon ULUH	Edita Bakša, Branka Brmbota, Ema Bursać, Nataša Cetinić, Renata Chalupa, Cata Dujšin-Ribar, Nada Falout-Vuksanović, Đurđena Haramija-Zaluški, Ana Hutinec, Vera Kos, Marija-Branka Košković Šutej, Mira Kraljević, Branka Kurbel, Jasenka Lesnik, Marta Makanec-Filipčić, Zora Matić, Marija Mubrin, Ljerka Njerš, Alma Orlić, Nikica Petrić, Tonka Petrić, Đurđica Plemić, Zdenka Pozaić, Danica Rusjan, Zorica Sabljic-Turkalj, Stella Skopal, Vesna Sokolić, Marika Šafran-Berberović, Nevenka Šafranić-Macolić, Helena Šipek, Vesna Šojat, Nadina Vatovec, Anica Vranković, Helena Zakorova
1970.	8.–20. 3.	<i>Izložba zagrebačkih likovnih umjetnica</i>	Zagreb, Salon ULUH	Melita Bošnjak, Zvezdana Brajnović, Branka Brmbota, Nataša Cetinić, Ana Hutinec, Branka Ivančić-Korelić, Marija Jug-Pecarić, Nives Kavurić-Kurtović, Vanja Kavurić, Marija-Branka Košković-Šutej, Živa Kraus, Marta Makanec-Filipčić, Jasna Maretić-Diminić, Zora Matić, Zlatka Mencl-Bajs, Majs Mubrin, Emina Mujadžić-Kranjčec, Miša Pengov, Tonka Petrić, Đurđica Plemić-Radić, Zdenka Pozaić, Helena Sbolić-Zakorova, Nada Falout-Vuksanović,

				Đurđena Haramija-Zaluški, Milena Zlatogorska, Ana Žalac, Zlata Živković-Žilić, Milena Lah, Atina Tufegdžić, Vera Dajht-Kralj, Ksenija Kantoci, Vera Nikolić, Alma Orlić, Vera Paliska-Kos, Vesna Sokolić, Višnja Tamhina, Vesna Vinski, Anica Vranković, Dragica Cvek-Jordan, Cata Dujšin-Ribar, Slava Gvozdić
	6.–13. 3.	<i>Izložba slikarica u čast 8. marta – Dana žena*</i>	Zagreb, Društveni Dom SSRNH Centar (Socijalistički savez radnog naroda Hrvatske)	Renee Walter, Cata Dujšin i dr. ¹⁶⁷
	8. 3.–2. 4.	<i>Izložba slika i grafika "Žene 70"</i>	Zagreb, Narodno sveučilište Trešnjevka	Alma Orlić, Zdenka Pozaić, Marta Makanec, Vesna Kajić
1972.	8.–20. 3.	<i>ULUH – Slikarice</i>	Zagreb, Salon ULUH	Branka Brmbota, Ema Bursać, Nataša Cetinić, Renata Chalupa, Dragica Cvek-Jordan, Nela Gruden, Đurđena Haramija-Zaluški, Neda Hollos-Ivetić, Ana Hutinec, Georgina Juriša, Živa Kraus, Marta Makanec-Filipčić, Maja Malešević, Marijana Muljević, Alma Orlić, Vera Paliska-Kos, Dafne Perković-Planinić, Nikica Petrić-Turkalj, Tonka Petrić, Zdenka Pozaić, Marina Šafran-Berberović, Helena Šipek, Nadina Vatovec, Vesna Vinski, Renee H. Walter
	6.–16. 3.	<i>Izložba žena umjetnica*</i>	Zagreb, Galerija Dubrava	Sonja Braović, Nivec Kavurić-Kurtović, Vanja Kavurić, Dina Hohšteter, Dragica Cvek-Jordan, Dafne Perković-Planinić, Đurđena Zaluški-Haramija, Milena Lah
	6. 3.–6. 4.	<i>Izložba kiparskog stvaralaštva*</i>	Zagreb, Gliptoteka	Helena Valdec, Ljudmila Wodsedalek, Iva Simonović-Despić, Antonija Tkalčić, Greta Turković, Ksenija Kantoci, Milena Lah, Borka Avramova, Vera Fischer, Vera Dajht-Kralj, Marija Ujević, Bernarda Rundek
	8.–22. 3.	<i>Zagrebačke keramičarke*</i>	Zagreb, Društveni centar žena	–
1973.	7.–20. 3.	<i>Različiti pristupi</i>	Zagreb, Salon HDLU	Nives Kavurić-Kurtović, Maja Dolenčić-Malešević, Dafne Perković-Planinić
1974.	7.–20. 3.	<i>Izložba u čast 8. ožujka</i>	Zagreb, Salon HDLU	Melita Bošnjak, Ema Bursać, Dušica Đorđević-Idis, Dragica Horvat, Marija Jug-Pecarić, Lidija Kašpar-Stranić, Mira Kraljević-Donassy, Priska Kulčar, Mirjana Luterotti-Vidjak, Marta Makanec-Filipčić, Miranda Morić, Marijana Muljević, Nikica Petrić, Tonka Petrić, Zdenka Pozaić, Ankica

¹⁶⁷ Karton izložbe sadrži nepotpun popis izlagača.

				Rukavina, Vesna Šojat, Štefanija Šoštarić, Sunčanica Tuk, Nadona Vatovec, Heidi Vidulić, Nada Vuksanović-Falout, Đurđena Zaluški-Haramija, Milena Zlatogorska, Renee H. Walter
	6.–13. 4.	<i>Likovni radovi članica Grupe 69*</i>	Zagreb, Klub samoupravljача	–
1975.	8.–22. 3.	<i>Izložba članica Grupe 69</i>	Zagreb, Klub samoupravljача	Jelka Čančer-Vuličević, Heda Domitrović, Hana Dunatovi-Flerin, Lovorka Fegić, Zorka Forko, Ljerka Fribec, Marija Gregl, Radojka Kalember, Ljubica Kroflin, Vita Markulin, Jelica Matijević, Lucija Matković, Marija Mikulčić, Vjekoslava Petković, Marija Radoš-Hegedušić, Nada Rdović-Dugandžić, Ivka Sobočan, Neda Uršičić, Ljubica Veljačić, Štefica Vojvoda, Svetlana Volarić, Marta Wagner, Dubravka Zmajević, Marica Žigmundovac
	7.–15. 3.	<i>Izložba umjetnica-članica TD Gornji grad*</i>	Zagreb, Turističko društvo Gornji grad	Vera Dajht-Kralj, Nada Falout-Vuksanović, Senka Glavač, Pavlina Klarić, Anka Krizmanić, Milica Makar, Dorica pezić-Mijatović, Danica Šantić, Jasenka Tučan, Vera Vidmar, Zlata Vucelić, Nevenka Vučićević
	5.–12. 3.	<i>Izložba žena-umjetnica</i>	Zagreb, Upravna zgrada INE	Branka Brmbota, Dragica Cvek-Jordan, Maja Dolenčić-Malešević, Cata Dujšin-Ribar, Nevenka Đorđević, Marta Ehrlich, Jasna Friščić, Lidija Kašpar-Stranić, Nives Kavurić-Kurtović, Mila Kumbatović, Miranda Morić, Ljerka Njerš, Alma Orlić, Vesna Sokolić, Vesna Šojat, Zorica Turkalj, Nadina Vatovec, Vesna Vinski, Đurđena Zaluški-Haramija, Katarina Žanić
1976.	8.–20. 3.	<i>Grupa 69 – Izložba članica povodom Dana žena</i>	Zagreb, Klub samoupravljача	Jelka Čančer-Vuličević, Lovorka Fegić, Hana Flerin-Dunatov, Zorka Forko, Vilma Gorić, Rozika Grabušnik, Marija Gregl, Marija hegedušić-Radoš, Vikica Jelinek, Marija Jeremić, Magdalena Kovačević, Ljubica Kroflin, Ivana Malnar, Vita Markulin, Jelisava Matijević, Lucija Matković, Mirjana Mazalica, Marija Mikulčić, Ljubica Novaković, Janka Nowinska, Slavica Petković, Marija Puzak, Nada Radović-Dugandžić, Ivka Sobočan, Heda Svedružić-Domitrović, Ruth Šegula, Davorka Škrobonja, Diana Uhlik, Olga Vais, Ljubica Veljačić, Štefica Vojvoda, Svetlana Volarić, Nataša Vukelić, Marta Wagner, Dubravka Zmajević

	4.–20. 3.	<i>Izložba djela likovnih umjetnica Trešnjevke posvećena Danu žena</i>	Zagreb, Narodno sveučilište Trešnjevka	Jasna Jančić, Kristina Koraj, Nada Kinej-Landsy, Danica Milazzi, Tonka Petrić, Nikica Petrić-Turkalj, Zlata Radej, Ana Rupčić, Danica Rusjan, Renata Šmrkić-Štoter, Nevenka Šafranić-Macolić, Štefanija Šoštarić, Biserka Valpotić, Hedi Vidulić
	5.–19. 3.	<i>Izložba likovnih umjetnika Škole primijenjene umjetnosti u čast Dana žena</i>	Zagreb, Salon ŠPU	Belizar Bahorić, Slavko Balović, Mato Benković, Josip Bifel, Franjo Dolenc, Zdenko Gradiš, Ivo Grbić, Slavko Jurić, Nada Landsky, Antun Petrović, Ljubo Škrnjug, Ivan Švertasek, Zvonimir Zagoda, Daniel Žabčić, Aleksandar Kukec
1977.	3.–13. 3.	<i>Izložba u čast Međunarodnog dana žena</i>	Zagreb, NS Trešnjevka	Vesna Balabanić, Zdenka Belamarić, Jasna Jančić, Kristina Koraj, Nada Kunej-Landsky, Danica Milazzi, Danica Rusjan, Renata Smrkić-Štotej, Nevenka Šafranić-Macolić, Štefanija Šoštarić, Nikica Turkalj-Petrić, Hedi Vidulić, Nevenka Vučićević, Dubravka Zmajević
1978.	7.–17. 3.	<i>Izložba likovnih umjetnica Trešnjevke</i>	Zagreb, Tehnički muzej	Vesna Balabanić, Nada Kunej-Landsky, Danica Milazzi, Tonka Petrić, Zlata Radej, Danica Rusjan, Nevenka Šafranić-Macolić, Štefanija Šoštarić, Nikica Turkalj-Petrić, Heidi Vidulić, Nevenka Vučićević, Jasna Jančić
	8.–21. 3.	<i>Izložba umjetnica u povodu Dana žena</i>	Zagreb, Salon Galerije Karas	Mira Balić, Sonja Cikač-Kovačić, Ljerka Filakovac, Vera Fischer, Nela Gruden, Slava Gvozdić, Lidija Kašpar-Stranić, Vera Kos-Paliska, Lidvina Luketa, Mirjana Luterotti-Vidjak, Marta Makanec-Filipčić, Marijana Muljević, Ljerka Njerš, Alma Orlić, Tonka Petrić, Đurđica Plemić-Radić, Zdenka Pozaić, Nina Režek-Fleck, Vesna Sokolić, Mila Štrok, Nadina Vatovec, Zorica Turkalj, Heidi Vidulić, Vesna Vinski, Greta Vizler, Renee H. Walter, Ljerka Žingerlin
	6.–25. 3.	<i>Izložba slika članica Grupe 69</i>	Zagreb, Klub samoupravljača	Jadranka Buljan, Božena Cingulin, Jelka Čančer-Vuličević, Heda Domitrović, Hana Flerin-Dunatov, Mira Frančišković, Ljerka Fribec, Rozika Grabušnik, Marija Gregl, Marija Jerbić, Marija Jeremić, Silvija Kiler, Magda Kovačević, Ljubica Kroflin, Lidija Majcan, Vita Markulin, Maja Muljat, Milka Pavlović, Slavica Petković, Marija Radoš, Vera Reizer, Željka Rodik, Renata Smrkić, Ivka Sobočan, Marija Šalovarda, Neda Uršićić, Vilma Večerina-Trbojević,

				Ljubica Veljačić, Štefica Vojvoda, Marta Wagner, Dubravka Zmajević
	8. 3.	<i>Izložba radova članica ULUPUH-a*</i>	Zagreb, Mjesna zajednica Gornji grad	Jagoda Sinti-Marović, Marija Gagić-Đaković, Ženka Regel, Slavka Pribanić
1979.	7.–29. 3.	<i>Kolektivna izložba slika i skulptura</i>	Zagreb, Salon mjesne zajednice Marko Fortil	Borka Avramova, Milan Berbuč, Miljenko Bosanac, Nataša Cetinić, Svetozar Domić, Blaženka Kirasić, Nedeljko Meštrović, Sergije Mihić, Lovro Pavelić, Lui Pintarić, Vjekoslav Rukljač, Vesna Sokolić, Zlatko Šimunović, Nevenka Šumanov, Božidar Thumm, Josip Zeman, Gordana Zovko
	5. –17.3.	<i>Lik žene u suvremenom hrvatskom kiparstvu</i>	Zagreb, Galerija hotela Dubrovnik	Ivan Rendić, Robert Frangeš Mihanović, Rudolf Valdec, Ivo Kerdić, Ivan Meštrović, Dujam Penić, Jozo Turkalj, Hinko Juhn, Vojta Braniš, Vesna Popržan, Robert Jean Ivanović, Iva Simonović-Dešpić, Mila Wod, Frane Cota, Frano Kršinić, Vanja Radauš, Lodovika Valić, Greta Turković, Dora Vernić-Fabijanec, Grga Antunac, Emil Bohutinski, Pavao Perić, Kiril Halacev, Julije Papić, Vojin Bakić, Želimir Janeš, Kosta Angeli Radovani, Branko Ružić, Ante Orlić, Stipe Sikirica, Stanko Jančić, Tomislav Ostoja, Svan Vujčić, Hrvoje Bošnjak, Ksenija Kantoci, Borka Avramova, Milena Lah, Vera Dajht-Kralj, Marija Ujević, Jasna Bogdanović, Ana Hutinec
	6.–22. 3.	<i>Izložba u čast Međunarodnog dana žena</i>	Zagreb, Društveni dom Trešnjevka	Gordana Graovac, Nada Hegedušić-Janković, Jasna Jančić, Nada Landsky-Kunej, Danica Milazzi, Tonka Petrić, Zlata Radej, Danica Rusjan, Nevenka Šafranić-Macolić, Štefanija Šošarić, Nikica Turkalj-Petrić, Hedi Vidulić
	5.–17. 3.	<i>Grupa 69</i>	Zagreb, Klub samoupravljača	Biserka Birek, Jelka Čanler-Vuličević, Koraljka Fabinc, Hana Flerin-Dunatov, Mira Frančišković, Rozika Grabušnik, Marija Gregl, Mirja Gregović, Vinka Ivasović, Marija Jerbić, Marija Jeremić, Agata Kopčić-Rohoz, Vanda Kovačec, Magda Kovačević, Ljubica Kroflin, Vita Markulin, Barbara Mesar, Ljubica Novaković, Katarina Pavić, Marija Puzak, Marija Radoš-Hegedušić, Vjera Reiser, Željka Rodik, Karlota Simerl, Ivka Sobočan, Neda Sorta-Uršićić, Nevenka Sučić-Burić, Marija Šalovarda, Davorka Škrobonja, Neda Tepeš, Marija Valentić, Vilma

				Večerina-Trbojević, Ljubica Veljačić, Štefica Vojvoda, Svetlana Volarić, Marta Wagner, Marica Žigmundovac, Branka Debeljak, Slavica Petković, Danica Puž, Nena Turk, Slavica Hodak
	1.–21. 3.	<i>Žene-članice DNLUH</i>	Zagreb, Galerija Mirko Virov	Nena Bjelogriavić, Snježana Božić, Gordana Đelošević, Ana Fistanić, Nada Hegedušić-Janković, Viki Jelinek, Marija Kemić, Ubava Likić, Dragica Lončarić, Ivka Matina-Marinković, Marica Mavec-Tomljenović, Zdenka Pavić, Liba Peršinović-Vojnović, Marija Radoš-Hegedušić, Dragica Smičibrada, Ružica Šolaja, Nada Šveговиć, Zlata Volarić, Inge Kiedrovsky-Čimić, Dragica Belković, Kata Vizvari
1980.	7. 3.	<i>Izložba na Dan žena*</i>	Zagreb, RO Metalia Commerce	Dragica Dimitrijević, Sonja Smolec, Lazo Jakovović, Marijan Krznar
	7.–14. 3.	<i>Izložba za Dan žena*</i>	Zagreb, Tvornica autobusa	Ivka Matina Marinković, Drago Sminderovac, Mladen Vukelić Moro
	6.–22. 3.	<i>Likovne umjetnice Trešnjevke</i>	Zagreb, Galerija društvenog doma Trešnjevka	Gordana Graovac, Nada Hegedušić-Janković, Đurđica Merle, Danica Milazzi, Zlata Radej, Nevenka Šafranić-Macolić, Štefanija Šoštarić, Nikica Turkalj-Petrić, Heidi Vidulić, Nevenka Vučićević
	6. 3.	<i>Članice likovnog društva Grupa 69*</i>	Zagreb, Klub samoupravljača	–
	6.–22. 3.	<i>Članice Društva naivnih umjetnika Hrvatske*</i>	Zagreb, Galerija Virov	–
	5.–8. 3.	<i>Izložba za Dan žena</i>	Zagreb, Mjesna zajednica Gornji grad	Cata Dujšin-Ribar, Nada Falout, Tomislav Gusić, Anka Krizmanić, Ferdinand Kulmer, Tomislav Ostoja, Edita Merle, Dora Pezić Mijatović, Joža Ladović, Božena Regel, Antun Župan, Hanibal Salvaro
	4.–16. 3.	<i>Žena umjetnica – kulturni stvaralac</i>	Zagreb, Galerija hotela Dubrovnik	Božena Štih Balen, Zdenka Balić, Nataša Cetinić, Nela Gruden, Đurđeni Zaluški-Haramija, Ana Hutinec, Milica Karlavaris, Nives Kavurić-Kurtović, Milena Lah, Vjera Lalin, Ljerka Njerš, Jasenka Pavliša, Zdenka Pozaić, Nevenka Šumanov, Jasenka Tučan, Marija Ujević, Ljerka Žingerlin,
	? 2.–10. 3.	<i>Izložba u povodu Dana žena*</i>	Zagreb, Konferencija žena grada	Magdalena Kovačević, Jelka Čančar-Vuličević, Ljubica Kroflin
	6.–19. 3.	<i>Majka – dijete – igra</i>	Zagreb, Galerija Dubrava	Borka Avramova, Dragica Cvek Jordan, Nives Kavurić Kurtović, Marica Mavec-Tomljenović, Tonka Petrić

1981.	6.–17. 3.	<i>Izložba radova likovnih umjetnica Trešnjevke*</i>	Zagreb, Galerija društvenog doma Trešnjevka	Gordana Graovac, Nada Hegedušić-Janković, Cvijeta Job, Vesna Kiefer-Zadravec, Đurđa Merle, Danica Milazzi, Zlata Radej, Nevenka Šafranić-Macolić, Nikica Turkalj-Petrić
	6.–27. 3.	<i>Dan žena (DNLUH)</i>	Zagreb, Galerija Virius	Đurđica Balog, Dragica Belković, Nena Bjelogravić, Inge Čimić, Mira Franješević, Marija Kemić, Dragica Lončarić, Ivana Lovković-Matunci, Ivka Matina-Marinković, Marica Mavec-Tomljenović, Liba Peršinović-Vojnović, Marija Radoš-Hegedušić, Dragica Smičibrada, Ružica Šolaja, Kata Vizvari, Zlata Volarić
	5.–10. 3.	<i>Izložba umjetnika s područja mjesne zajednice Gornji grad*</i>	Zagreb, Mjesna zajednica Gornji grad	Cata Dujšin-Ribar, Tomislav Gusić, Anka Krizmanić, Ferdinand Kulmer, Joža Tadović, Marijan Lang, Dora Pezić-Mijatović, Edith Merle, Božena Regel, Hanibal Salvaro, Ico Voljevica, Antun Župan
	2.–15. 3.	<i>Dan žena</i>	Zagreb, Galerija Dubrava	Vera Fišer, Lidija Kašpar-Stranić, Vesna Vinski
	2.–14. 3.	<i>Izložba članica Grupe 69</i>	Zagreb, Klub samoupravljača	Viktorija Abramović, Ana Arbanas, Gabriela Binder, Olga Bošnjak, Marija Budak, Božena Cingulin, Jelka Čančer-Vuličević, Hana Dunatov-Flerin, Heda Domitrović, Dragica Dimitrijević, Koraljka Fabinc, Mirijam Gregović, Rozika Grabušnik, Marija Gregl, Renata Gulin-Braun, Lidija Horvat, Vinka Ivasović, Đurđa Jurak, Marija Jeremić, Vanja Kuljerić, Miroslava Koprek, Tereza Kuharić, Vesna Kristić, Ljubica Kroflin, Antonija Konaj, Nada Lučić-Nacy, Marija Misttreta, Srebrenka Morović-Koka, Dianora Miko, Dragica Miklušić, Ljiljana Matković-Vlašić, Marija Puzak, Nada Radović-Dugandžić, Kitica Rogujl, Marija Rdoš-Hegedušić, Nevenka Sučić-Burić, Karlota Simerl-Posavec, Neda Sorta-Uršićić, Davorka Škrobonja, Marija Šalovarda, Slava Šimić, Olga Vajs, Vilma Večerina-Trbojević, Biserka Vučković, Mira Zamagna-Weller, Vesna Zadravec
1982.	8.–30. 3.	<i>Izložba u povodu Dana žena</i>	Zagreb, Galerija Ruđer Bošković	Dubravka Babić, Vesna Balabanić, Dragica Cvek-Jordan, Dora Kovačević, Vesna Muhić, Jasenka Pavliša, Jasenka Tućan, Snježana Vego-Lukančić
1983.	3.–17. 3.	<i>Grupa 69*</i>	Zagreb, Konferencija žena	–

	7.–20. 3.	<i>Izložba likovnih radova članica Zajednice likovnih radnika Zagreb</i>	Zagreb, Klub samoupravljača	Maida Bišćević, Jelka Čančer-Vučilević, Mira Franješević, Viktorija Jelinek-Ridžički, Silvija Kiler, Mika Knežević, Irena Lelja, Vita Markulin, Liba Peršinović-Vojnović, Nevenka Ukrainčik, Ljubica Veljačić
1985.	7.–19. 3.	<i>Umjetnici MZ Gornji grad*</i>	Zagreb, Mjesna zajednica Gornji grad	–
	4.–16. 3.	<i>Izložba likovnih radova žena neprofesionalnih stvaralaca*</i>	Zagreb, Klub samoupravljača	–
	4.–20. 3.	<i>Izložba članica likovnog društva Grupa 69*</i>	Zagreb, Gradska konferencija žena	–
1986.	8. 3.–2. 4.	<i>Žena u hrvatskom slikarstvu*</i>	Zagreb, Kamenita ulica na Gornjem gradu	Ljubo Babić, Bruno Bulić, Bela Čikoš, Milan Steiner, Miljenko Stančić, Marino Tartaglia, Milivoj Uzelac, Josip Vaništa
	2.–21. 3.	<i>Žene-članice Zajednice likovnih radnika Zagreb*</i>	Zagreb, Klub samoupravljača	–
1987.	2.–21. 3.	<i>Likovni radovi članica Zajednice likovnih radnika Zagreb</i>	Zagreb, Klub samoupravljača	Maida Bišćević, Snježana Božić, Božena Cingulin, Jelka Čanler-Vuličević, Zorka Forko, Silvija Kiler, Ljiljana Lauš-Belko, Vita Markulin-Cukon, Nena Mijak-Gradički Pavlovec, Radmila Pandaković, Liba Peršinović-Vojnović, Marija Puzak, Nada Radović-Dugandžić, Katica-Kaća Rosandić, Nada Tepeš, Nevenka Ukrainčik, Ljubica Veljačić, Biserka Vučković
	10.–20. 3.	<i>Izložba članica Grupe 69</i>	Zagreb, Prostorije Konferencije za društveni položaj žene i porodice	Ankica Matić, Ljubica Novaković, Jagoda Pevec, Mirjana Pivac, Ljiljana Pohl, Marija Plevnik, Karlota Simerl-Posavec, Lili Ratkaj, Lovorka Singer, Gordana Stanković-Vanja, Mira Srebro, Zdenka Svetličić, Mira Sekulić, Jadranka Stubičan, Maša Samardžić, Vera Burić-Sučić, Đurđica Slovinac-Galić, Nena Špoljar, Ljerka Šimara, Silva Štamberger, Neda Uršičić-Sorta, Zlata Volarić, Marija Valentić, Vesna Tadić, Trešnja Valić-Pletikapić, Mirjana Vajdić, Nada Vuković-Bombek, Vedrana Zaninović, Vesna Kiefer-Zadavec, Đurđica Župan-Obajdin, Mira Žunac
1988.	7. 3.	<i>Izložba članica Grupe 69*</i>	Zagreb, Mjesna zajednica „8. maj 1945“	–

	7.–0. 3.	<i>Izložba članica Zajednice likovnih radnika Zagreb</i>	Zagreb, Klub samoupravljača	Snježana Božić, Božena Cingulin, Jelka Čančer, Dušica Čulo, Marija Delić-Suzak, Nada Bombaj, Mira Franješević, Silvija Kiler, Anđelka Kos-Tušek, Rajka Kupešić, Ljiljana Lauš-Belko, Lidija Maček, Blažena Matul, Ljerka Očić-Turkulin, Radmila Pandaković, Jasna A. Petrović, Marija Puzak, Ljiljana Ratkaj, Božena Špoljar, Andreja Štancer, Nada Tepeš, Nevenka Ukrainčik, Olga Vajs, Lubica Veljačić
	2.–25. 3.	<i>Ženama u čast*</i>	Zagreb, Mjesna zajednica Braća Ribar	–
1990.	6.–13. 3.	<i>Izložba za Dan žena*</i>	Zagreb, Mjesna zajednica Gornji grad	Ljerka Kallay, Diana Kočica Ivod, Vitold Košir, Ferdinand Kulmer, Joža Ladović, Dora Pezić, Tomislav Ostoja, Božena Rugel

Prilog 2. Izložbe povodom Međunarodnog dana žena u ostatku SR Hrvatske

Godina	Datum	Naziv izložbe	Mjesto održavanja	Izlagači
1967.	8.–20. 3.	<i>VI. tradicionalna izložba žena Jugoslavije prigodom 8. marta</i>	Split, Fotoklub Split ¹⁶⁸	–
1969.	7.–11. 3.	<i>IV. Tradicionalna izložba povodom 8. marta 1969.</i>	Dubrovnik, Sindikalno vijeće – atrij	Dragoslava Anđelković-Fradl, Marija Brautović (Mariusja), Karin Fradl-Garmsen, Marija Jug-Pecarić, Bosiljka Mijatović-Kovačević, Kasja Mijatović-Uhlik, Romana Milutin, Vera Pende, Olga Solovjeva, Maja Vidak
1972.	5. 3.–5. 5.	<i>Žene naivni slikari i kipari</i>	Hlebine, Galerija naivne umjetnosti	Ana Bocak, Milica Cimerman, Kata Dolenc, Vilma Dorešić, Marija Dugina, Emilija Geršić, Nada Janković-Hegedušić, Ljubica Hladnić, Vlatka Kordina, Ana Kraljic, Dragica Lončarić, Ivana Matunci-Lovković, Ivka Marinković-Matina, Marija Matina, Slavica Smičibrada, Slavica Tomašić, Dragica Belković, Bara Mustafa, Ana Puškaš, Kata Vizvari
1973.	8. 3.–15.5.	<i>Podravske naivne umjetnice*</i>	Hlebine, Galerija naivne umjetnosti	Ana Bocak, Milica Cimerman, Kata Dolenc, Tereza Dolenc, Vilma Dorešić, Marija Dugina-Rumek, Emilija Geršić, Nada Hegedušić-

¹⁶⁸ Izložbe koje je organizirao Fotoklub Split održavale su se od 1962. godine, ali zbog nedostupnosti arhivske građe i manjka periodičkih izvora u Prilogu 2 nije bilo moguće donijeti precizne podatke za svaku izložbu.

				Janković, Ljubica Hladnić, Ana Kraljic, Ivka Matina-Marinković, Marija Matina, Mirjana Matiša, Ivana Matunci-Lovković, Vera Poljak, Mara Puškarić, Dragica Smičibrad, Marija Valter, Marija Dugina, Dragica Belković, Bara Mustafa, Ana Puškaš, Kata Vizvari
1974.	7. 3.	<i>Žena u umjetnosti 19. i 20. stoljeća*</i>	Slavonski Brod, Izložbena dvorana Muzeja	–
	7. 3.	<i>Lik žene u radovima likovnih umjetnika – partizana*</i>	Slavonski Brod, Spomen dom Đ. Salaj	–
	6.–23. 3.	<i>Izložba u čast Dana žena*</i>	Dubrovnik, Umjetnička galerija	Bosiljka Kovačević Mijatović, Marija Pecarić-Jug, Maja Dolenčić Malešević, Nives Kavurić Kurtović, Romana Milutin
1975.	8. 3.	<i>Žene slikari i borci*</i>	Nova Gradiška, Dom JNA	–
	8.–11. 3.	<i>X. umjetnička izložba grupe 8. mart</i>	Dubrovnik, Dom sindikata	Mila Anđelković-Fradl, Marija-Marusja Brautović, Inga Cobenzl, Jadranka-Beca Fradl, Karin Garsmen-Fradl, Franica Greguš, Šemsa Hadžimahović, Luce Ljubenko, Ljubica Kljakić, Naja Mirković-Mačela, Nevenka Malkić, Radmila Opačić, Vera Pende-Gablać, Ilona Rakić-Mayrberger, Paulina Stražičić, Alisa Šarić, Jadranka Schmidt, Borislava Vejnović
	8. 3.–8. 5.	<i>Žene – naivni slikari i kipari '75</i>	Hlebine, Galerija naivne umjetnosti	Blaženka Androlić-Pošta, Vesna Antolić, Marija Bobovec, Ana Bocak, Milica Cimerman-Sinković, Kata Dolenc, Tereza Dolenc, Vilma Dorešić, Mira Franješević, Emilija Geršić, Nada Hegedušić-Janković, Marija Hegedušić-Radaš, Katarina Henc, Ljubica Hladnić, Marija Horvat, Marija Ivanus-Žilavi, Barica Jurman, Dragica Lončarić, Ivana Lovković-Matunci, Ivka Matina-Marinković, Mirjana Matiša, Barbara Percač, Marija Peti, Kata Pongrac, Vilma Sigetić, Dragica Smičibrada, Ana Štefekov, Anica Trninić, Marija Valter, Biserka Virius, Dragica Belković, Bara Mustafa, Katarina Parađ-Vojković, Ana Puškaš, Ruža Vargović, Kata Vizvari

1976.	25. 3.	<i>Izložba slikarica u čast Međunarodnog dana žena</i>	Slavonski Brod, Muzej Brodskog Posavlja	Karla Bulovec Mrak, Marta Erlich, Nevenka Đorđević, Milena Pavlović-Barilli, Zora Petrović, Beta Vukanović
	8. 3.–5. 5.	<i>Izložba naivnih slikarica i kiparica</i>	Hlebine, Galerija naivne umjetnosti	Blaženka Androlić-Pošta, Vesna Antolić, Anica Blaženković, Ana Bocak, Snježana Božić, Tereza Dolenc, Vilma Dorešić, Mira Franješević, Emilija Geršić, Ana Gregurić, Nada Hegedušić-Janković, Katarina Henc, Ljubica Hladnić, Marija Horvat, Ana Kraljic, Ivana Lovković-Matunci, Ivka Matina-Marinković, Lucija Milanković, Marija Peti, Mara Puškarić, Nevenka Rehorović, Vilma Sigetić, Dragica Smičibrada, Nada Švegović, Katica Trušček, Marija Valter, Marija Vargantolić-Bosman, Biserka Virius, Dragica Belković, Bara Mustafa, Kata Vizvari
	6.–13. 3.	<i>XI. umjetnička izložba grupe 8. mart</i>	Dubrovnik, Dom sindikata	Mila Anđelković-Fradl, Marija-Marusja Brautović, Inga Cobenzl, Jadranka-Beca Fradl, Karin Garsmen-Fradl, Franica Greguš, Šemsa Hadžimahović, Luce Ljubenko, Ljubica Kljakić, Naja Mirković-Mačela, Nevenka Malkić, Smiljana-Seka Mladinov, Jelisaveta Navay, Radmila Opačić, Ilona Rakić-Mayrberger, Jadranka Schmidt, Paulina Stražičić, Alisa Šarić, Borislava Vejnović
1977.	8. 3.	<i>Članice HDLU-a*</i>	Dubrovnik, Galerija Sebastian	Marija Jug-Pecarić, Bosiljka Kovačević-Mijatović, Milena Zlatogorska
	7.–11. 3.	<i>XII. Izložba članica ULIPUD-a</i>	Dubrovnik, Dom sindikata	Mila Anđelković-Fradl, Marija-Marusja Brautović, Inga Cobenzl, Jadranka-Beca Fradl, Karin Garsmen-Fradl, Franica Greguš, Šemsa Hadžimahović, Luce Ljubenko, Ljubica Kljakić, Naja Mirković-Mačela, Nevenka Malkić, Smiljana-Seka Mladinov, Jelisaveta Navay, Radmila Opačić, Ilona Rakić-Mayrberger, Paulina Stražičić, Alisa Šarić, Borislava Vejnović
	7. 3.	<i>Izložba žena likovnih umjetnika Pule*</i>	Pula, Izložbeni salon Radničkog sveučilišta „Jurica Kalc“	Vera Kos-Paliska, Heda Gertner, Milena Rudan, Katica Černjul, Mira Franješević, Marija Križanac, Alenka Milotić, Branislava Radu, Stanislava Marković, Božena Gruborović-Milošević

	7.–19. 3.	<i>Izložba radova likovnih umjetnica regije*</i>	Rijeka, Dom JNA	Jasna Bogdanović, Sonja Braović, Marija Brusić-Kovačica, Heda Gertner, Gabrijela Kolar, Mila Kumbatović, Branka Merčeta, Hedviga Pavičić, Jasna Skorup-Krnet, Zagorka Topolovački, Božena Vilhar-Žirovnik, Natalija Kostial-Živanović
	7.–31. 3.	<i>Kulturno stvaralaštvo žena Općine Rovinj</i>	Rovinj, Zavičajni muzej	Mira Balaško, Diomira Benussi, Ersilia Benussi, Eufemia Benussi, Francesca, Annamaria Boccardo, Dobrila Bolković, Ana Boljunčić, Adele Božić, Mira Burić, Zdenka Cherin, Marica Crisafulli, Benvenuta Dapiran, Milvia Dapiran, Maria Dazzara, Ljiljana Derežić, Bosiljka Diritti, Josipa Filić, Armanda Funčić, Neveja Gerbazzi, Dragica Guševac, Jelka Iskra, Vera Iskra, Vera Ivančić, Marija Janko, Milka Juratovac, Nada Kalčić, Julijana Kraljić, Vilma Krizmanić, Ana Kuharić, Dušica Kukulj, Mirella Majerić-Tamburini, Marija Mandić, Lidija Martinčić, Milena Matika, Vedrana Matušić, Vera Mazzi, Dragica Milovanović, Marija Mišan, Mila Otočan, Gianna Paiaga, Laura Pauletić, Vera Pauletć. Vesna Pelicari, Andruška Pifar, Slavica Pifar, Delia Pisani, Mica Počuča, Marisa Potočki, Tonka Ramljak, Ivana Silić, Magdalena Slisović, Slavica Soltić, Libera Sponza, Maria Sponza, Živka Stanojević, Katica Stanša, Leila Suljanović, Kata Tamburin, Barica Targuš, Blaženka Terzić, Lidija Tumpić, Elizabeta Vasiljević, Francesca Vidotto, Smilja Zović, Milena Hrelja
	6. 3.–6. 5.	<i>7. martovska smotra naivnih umjetnica</i>	Hlebine, Galerija naivne umjetnosti	Vesna Antolić, Anica Blažeković, Marija Bobovec, Ana Bocak, Snježana Božić, Tereza Dolenc, Vilma Dorešić, Mirjana Dorić, Mira Franješević, Ana Gregurić, Mira Gregurić, Marija Halaček, Nada Hegedušić-Janković, Marija Hegedušić-Radoš, Katarina Henc, Ljubica Hladnić, Marija Horvat, Barica Jurman, Margita Kolar, Marija Kolarić, Ana Kraljić, Dragica Lončarić, Ivana Lovković-Matunci, Ivka Matina-Marinković, Štefica Mirić, Nadica Pakasin,

				Marija Peroš, Ružica Pros, Mara Puškarić, Nevenka Rehovorić, Branka Remenar, Vilma Sigetić, Dragica Smičibrada, Ružica Šolaja, Nada Švegović, Marijana Vincetić, Biserka Virius, Kata Vizvari, Biserka Zlatar, Dragica Belković, Bara Mustafa, Kata Vizvari
1978.	8.–12. 3.	<i>XIII. Grupa 8. mart*</i>	Dubrovnik, Dom sindikata	Mila Anđelković-Fradl, Marija Marusja Brautović, Jadranka Beca Fradl, Franica Greguš, Šemsa Hadžimahović, Ljubica Kljakić, Luce Ljubenko, Nevenka Malkić, Smiljana Seka Miladinov, Jelisaveta Navay, Radmila Opačić, Ilona Rakić, Rahela Beba Radojević, Paulina Milković-Stražičić, Borislava Vejnović
	8. 3.	<i>Milena Zlatogorska / Marija Jug-Pecarić*</i>	Dubrovnik, Galerija Sebastian	Milena Zlatogorska, Marija Jug-Pecarić
1979.	4. 3.–20. 4.	<i>Žena '79</i>	Hlebine, Galerija naivne umjetnosti	Katalin Baranyi, Nena Bjelogravić, Dragica Belković, Marija Bobovec, Snježana Božić, Milanka Dinić, Kata Dolenc, Vilma Dorešić, Gordana Đelošević, Mira Franješević, Dragica Gajić, Ljubica Hladnić, Katarina Henc, Marija Horvat, Barica Jurman, Olga Kolar, Ana Kraljic, Irena Lelja, Dragica Lončarić, Ivanka Lovković-Matunci, Ivka Matina-Marinković, Anica Maran, Dragica Lauš, Marica Mvec-Tomljenović, Greta Pečnik, Mara Puškarić, Marija Radoš-Hegedušić, Bara Mustafa, Ruža Vargović, Dragica Smičibrada, Nada Švegović-Budaj, Biserka Virius, Zlata Volarić, Kata Vizvari
	8. 3.	<i>Članice zimske likovne kolonije*</i>	Karlovac, Dječji dom VI. Nazor	Nives Kavurić Kurtović, Vladanka Rašić, Greta Pečnik, Silvana Gratio, Irena Lelja, Višnja Ercegović, Irena Folanec, Katja Boldin-Wienert, Milena Lah, Gordana Vojnović, Dragica Belković, Katica Parad-Vojković, Franciska Petelinšek, Kata Vizvari
	8. 3.	<i>8. izložba članica HDLU*</i>	Dubrovnik, Galerija Sebastian	Marija Jug-Pecarić, Agnes Velikonja, Milena Zlatogorska
	8. 3.	<i>Izložba amatera u čast 8. marta*</i>	Dubrovnik, radnički dom Ivan Mordin-Crni	–
1980.	Ožujak	<i>XV. Izložba članica ULIPUD-a*</i>	Dubrovnik, Artcentar, Babin Kuk	Mila Anđelković, Jadranka Beca Fradl, Ana Bašić, Franica Greguš, Ljubica Kljakić, Ajka Kljakić, Luce Ljubenko, Nevenka Milenković,

				Radmila Opačić, Ilona Rakić, Paulina Stražičić, Ljubica Vladimir, Marijana Šoletić, Ivo Puljić, Pero Milostić, Mišo Milovčević, Drago Paranos, Željko Velaga, Miroslav Prižmić, N. Filičić
	8. 3.	<i>Izložba članica HDLU*</i>	Dubrovnik, Galerija Sebastian	Maja Jug-Pecarić, Agnes Velikonja, Milena Zlatogorska, Bosiljka Kovačević-Mijatović
	8.–30. 3.	<i>Žena ženi*</i>	Vinkovci, Gradska galerija	–
	9.–20. 3.	<i>Žene '80 – žene u naivnoj umjetnosti Jugoslavije</i>	Hlebine, Galerija naivne umjetnosti	Ana Bocak, Katalin Baranyi, Nena Bjelogravić, Dragica Belković, Mira F Ranješević, Marija Bobovec, Ana Fistanić, Vilma Dorešić, An gregurić, Dragica Gajić, Nada Hegedušić-Janković, Ana Kraljic, Ljubica Hladnić, Ivka Mtina-Marinković, Irena Lelja, Ivana Lovković-Matunci, Ana Matina, Bara Mustafa, Mirjana Matiša, Dušanka Pavlović, Ljubica Šabeljić, Mara Puškarić, Greta Pečnik, Marija Radoš-Hegedušić, Dragica Smičibrada, Kata Vizvari, Ruža Vargović, Vera Simonović, Biserka Virius, Zlata Volarić, Biserka Zlatar
1981.	6. 3.	<i>Izložba članica HDLU*</i>	Dubrovnik, Galerija Rozarij	Marija Jug-Pecarić, Agnes Neža Velikonja, Milena Zlatogorska, Bosiljka Kovačević-Mijatović
	8. 3.	<i>Žena i njen svijet*</i>	Vinkovci, Amatersko kazalište J. Ivakić	Babić, Biljan, Jozić, Kopic, Krešić, Križanac, Lončar, J. Mataković, D. Mataković, Runtić, Skender, Uremović
	8. 3.	<i>Izložba na Dan žena*</i>	Crikvenica, Narodna knjižnica i čitaonica	Neda Gržičić, Ljubica Knez, Zorka Kogoj, Ljerka Babić
	8. 3.–8. 4.	<i>Žene '81</i>	Hlebine, Galerija naivne umjetnosti	Katalin Baranyi, Dragica Belković, Marija Bobovec, Nena Bjelogravić, Vilma Dorešić, Ana Gregurić, Tereza Doleneć, Mirjana Dorić, Mira Franješević, Barica Jurman-Belec, Dragica Gajić, Marija Dugina-Rumek, Olga Kolar, Ivana Lovković-Matunci, Dragica Lončarić, Ana Kraljic, Štefica Mirić, Ana Matina, Vera Simonović, Greta Pečnik, Marija Peroš-Leportinov, Marica Mavec-Tomljenović, Dušanka Pavlović, Bara Mustafa, Biserka Virius, Kata Vizvari, Zlata Volarić, Ruža Vargović, Biserka Zlatar

1982.	7.–21. 3.	<i>12. izložba žena u naivnoj umjetnosti Jugoslavije</i>	Hlebine, Galerija naivne umjetnosti	Katalin Baranyi, Nena Bjelogravić, Tereza Dolenc, Kata Dolenc, Vilma Dorešić, Mira Franješević, Dragica Gajić, Ana Gregurić, Nada Hegedušić-Janković, Marija Ivanuš-Žilavi, Barica Jurman, Olga Kolar, Dragica Lončarić, Ivana Lovković-Matunci, Ana Matina, Mirjana Matiša, Greta Pečnik, Marija Peti-Božić, Mara Puškarić, Vera Simonović, Nada Šegvić-Budaj, Zlata Volarić, Biserka Zlatar-Milinković, Dragica Belković, Bara Mustafa, Ruža Vargović, Kata Vizvari
1984.	6.–18. 3.	<i>Djela slikarica iz fundusa Gradskog muzeja Varaždin</i>	Varaždin, Izložbeni salon Galerije slika	–
1985.	7. 3.–7. 4.	<i>Kolektivna izložba</i>	Velika Gorica, Muzej Turopolja	Dubravka Babić, Đurđica Gudlin Zanoški, Leila Michieli Vojvoda, Marijana Muljević, Amalia Perez Molek
	1. 3.	<i>Sjevernohrvatske slikarice rođene u drugoj polovini XIX. stoljeća</i>	Čakovec, Muzej Međimurja	Leopoldina Auer-Schmidt, Anka Bestall, Vjera Bojničić, Dora Car, Lina Crnčić-Virant, Nevenka Đorđević-Tomašević, Anka Krizmanić, Lucie Kučera-Buhmeister, Mira Marochino, Vera Nikolić-Podrinska, Ivka Orešković, Zdenka Ostović-Pexidr, Ana Papp-Jerković, Zora Preradović, Slava Raškaj, Nasta Rojc, Jelka Schwarz-Slavić, rođ. Tomičić, Mary Stiborsky, Jelka Struppi-Wolkensperg, Klema Švarc-Požgaj
	8. 3.	<i>Izložba članica HDLU Dubrovnik*</i>	Dubrovnik, Galerija Flora	Andelić, Jašić, Marija Jug-Pecarić, Bosiljka Kovačević-Mijatović, Bosiljak Pecarić, Reda Kužek Pustić, Jakša Magaš, Davor Lucijanović, Kasja Mijatović Uhlik, Romana Milutin Fabris, Lukša Peko, Đuro Pulitika, Viktor Šerbu, Josip Škerlj, Josip Trostman
1986.	7.–19. 3.	<i>Prazniku u čast*</i>	Split, Galerija Alfa u sklopu Prodajnog centra Koteks	Gordana Benić, Nastja Dadić-Tomašević, Nives Čičin-Šain, Lidija Einfalt-Kurtević, Margita Gavrilović, Neda Hammer, Lucija Jelovac-Rizzi, Milka Krstulović, Višnja Marinković, Jannet Nardeli-Karaman, Božena Martinčević, Svjetlana Paligorić-Miše, Anka

				Prizmić, Vojka Rožić, Ljiljana Smodlaka
1988.	8. 3.	<i>Izložba za Dan žena*</i>	Belišće, Omladinski dom	Robert Heinz, Krešimir Reza, Boris Jelušić, Maria Jurlina
1990.	7. 3.	<i>Žena – likovni stvaralac*</i>	Makarska, Muzej revolucije	–
	7. 3.	<i>Izložba amatera u čast Dana žena*</i>	Dubrovnik, Radnički dom Ivan Mordin-Crni	Fehima Hadžimanović, Masa Hadžimanović, Šemsa Hadžimanović, Maca Lučić, Silvija Valjin-Pešel, Dragoljub Kostić, Manja Kralj, Đuro Kralj, Marija Golemac, Zoran Misita, Elodi Rašica, Luce Ljubenko, Tomislav Ivanišin, Dubravka Rathman, Zlata Lučev, Dubravka Bratoš, Ljubiša Glavan, Mila Sklopić, Boro Kurilić, Kata Citaković, Nikola Matković, Meris Tomašević, Nada Jurin, Jagoda Lasić, Vid Blažević, Fjodor Mačešić, Mira Hebib, Pero Bazdan, Ante Bašić, Neven Mazić, Vesna Kljunak, Jadranka Fradl Beca, Dragiša Aleksić, Radmila Opačić, Zvonko Grbac, Brigita Grbac, Rasim Sarić, Dragana Šarić, Veljko Stanić, Blago Čorlija, Adis Taslaman, Jozo Violić

8. Popis literature

Knjige, zbornici, katalozi izložbi, poglavlja u knjigama

1. Adamec, Ana, *Izložba kiparskog stvaralaštva prigodom 8. marta*, katalog izložbe (6. 3.–6. 4. 1972.), Zagreb: Gliptoteka Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 1972.
2. Adamović, Mirjana, „Antifeminizam i kultura“, u: *Kultura, drugi, žene*, (ur.) Jasenka Kodrnja, Svenka Savić, Svetlana Slapšak, Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, 2010., str. 203–231.
3. Baldani, Juraj, *Izložba članica Zajednice likovnih radnika „Zagreb“ i gostiju Kluba samoupravljača Zagreba u čast Dana žena*, katalog izložbe (7.–20. 3. 1988.), Zagreb: Klub samoupravljača Zagreba, 1988.
4. Baldani, Juraj, *Izložba likovnih radova članica „Grupe 69“ u povodu Međunarodnog dana žena*, katalog izložbe (8.–22. 3. 1981.), Zagreb: Klub samoupravljača Zagreb, 1975.
5. Baldani, Juraj, *Izložba u čast Dana žena*, katalog izložbe (2.–21. 3. 1987.), Zagreb: Klub samoupravljača Zagreba, 1987.
6. Bosanac, Gordana, *Visoko čelo: Ogled o humanističkim perspektivama feminizma*, Zagreb: Centar za ženske studije, 2010.
7. Bulimbašić, Sandi, „Fotoklub Split pedesetih i šezdesetih godina 20. stoljeća“, u: *Fotomonografija Fotokluba Split*, (ur.) Zrinka Buljević i Ante Verzotti, Split: Fotoklub Split, 2004., str. 29–100.
8. Cazi, Nada, *Društveni položaj žene*, Zagreb: Novinsko izdavačka ustanova Pregled, 1976.
9. Čičin-Šain, Dubravka, *8. ožujak – likovna izložba žena umjetnica*, katalog izložbe (5.–12. 3. 1975.), Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 1975.
10. D'Allewa, Anne, *Methods and Theories of Art History*, London: Laurence King Publishing, 2009.
11. de Beauvoir, Simone, *Drugi spol*, Zagreb: Naklada Ljevak, 2016.
12. Duda, Igor, „Ritam godine“, u *Nikad im bolje nije bilo? Modernizacija svakodnevnog života u socijalističkoj Jugoslaviji*, katalog izložbe (Beograd: Muzej istorije Jugoslavije, 27. 12. 2014.–17.2. 2015.), (ur.) Neda Knežević, Beograd: Muzej istorije Jugoslavije, 2014., str. 76–100.
13. Haramina, Mijo, *Velike godišnjice – naši praznici*, Zagreb: Školska knjiga, 1980.

14. Hlevnjak, Branka, *Slavka Pavić: subjektivna fotografija*, Zagreb: Hrvatski fotosavez, 2015.
15. Knežević, Đurđa, „Kraj ili novi početak? Feminizam od šezdesetih do danas u Jugoslaviji/Hrvatskoj“, u: *Žene u Hrvatskoj: Ženska i kulturna povijest*, (ur.) Ines Trkulja, Zagreb: Ženska infoteka, Institut „Vlado Gotovac“, str. 247–260.
16. Kodrnja, Jasenka, *Nimfe, Muze, Eurinome: Društveni položaj umjetnica u Hrvatskoj*, Zagreb: Alinea, 2001.
17. Kolečnik, Ljiljana, „Likovne umjetnice“, u: *Rodno/spolno obilježavanje prostora i vremena u Hrvatskoj*, (ur.) Jasenka Kodrnja, Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, 2006., str. 221–245.
18. Nochlin, Linda, „Zašto nema velikih umjetnica?“, u: *Feministička likovna kritika i teorija likovnih umjetnosti*, (ur.) Ljiljana Kolečnik, Zagreb: Centar za ženske studije, 1999., str. 1–26.
19. Peić, Matko i Kanižaj, Ljerka, *Sjevernohrvatske slikarice rođene u drugoj polovini XIX. stoljeća*, katalog izložbe (7. 3.–7. 4. 1985.), Čakovec: Muzej Međimurja Čakovec, 1985.
20. Pillauer, Zrinka, *Dan žena*, katalog izložbe (6.–28. 3. 1981.), Zagreb: Društvo naivnih likovnih umjetnika Hrvatske, 1981.
21. Pillauer, Zrinka, *Žene-članice DNLUH*, katalog izložbe (1.–28. 3. 1979.), Zagreb: Društvo naivnih likovnih umjetnika Hrvatske, 1979.
22. *Pučko stvaralaštvo hrvatske žene*, katalog izložbe (8. 3. 1967.), Zagreb: Knjižnica Vladimira Nazora, 1967.
23. Quien, Guido, *Različiti pristupi: Izložba u čast 8. ožujka Dana žena*, katalog izložbe (7.–20. 3. 1973.), Zagreb: Hrvatsko društvo likovnih umjetnika, 1973.
24. Radelić, Zdenko, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.–1991., od zajedništva do razlaza*, Zagreb: Školska knjiga, 2006.
25. Reberski, Ivana, *Anka Krizmanić: Retrospektivna izložba*, katalog izložbe (rujan 1986.), Zagreb: Umjetnički paviljon, 1986.
26. Rihtman-Auguštin, Dunja, „Kako je umro Osmi mart?“, u: *Zbornik Mirjane Gross: U povodu 75. rođendana*, (ur.) Ivo Goldstein, Nikša Stančić, Mario Stretcha, Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1999., str. 403–413.
27. Sklevicky, Lydia, *Konji, žene, ratovi*, Zagreb: Ženska infoteka, 1996.

28. Šeparović, Ana, „Razdoblje 'tranzicije': ULUH tijekom 1950-ih i 1960-ih“, u: *150 godina Hrvatskog društva likovnih umjetnika: Umjetnost i institucija*, (ur.) Irena Kraševac, Zagreb: Sveučilišna tiskara, 2018., str. 203–221.
29. Škunca, Josip, *Bara Mustafa – Izražaj naivnih: Skulpture u drvu*, katalog izložbe (5. 3.–19. 4. 1985.), Zagreb: Galerija Dubrava, 1985.
30. Škunca, Josip, *Dan žena*, katalog izložbe (2.–15. 3. 1981.), Zagreb: Narodno sveučilište „Otokar Keršovani“, 1981.
31. Špoljar, Marijan, *Žene naivni slikari kipari*, katalog izložbe (6. 3.–6. 4. 1977.), Zagreb: Galerija Hlebine, 1977.
32. Tomšić, Vida, *Žena u razvoju socijalističke samoupravne Jugoslavije*, Beograd: Novinsko-izdavačka radna organizacija Jugoslovenska stvarnost — OOUR Jugoslovenski pregled, 1981.
33. *Umjetnice Zagreba: 8. mart '82*, katalog izložbe (8.–30. 3. 1982.), Zagreb: Galerija Instituta Ruđer Bošković, 1982.
34. Žanko, Ana, *110 godina Fotokluba Split – velika retrospektiva*, Split: Fotoklub Split, 2021.

Radovi u tiskovinama

1. A. D., „Izložba i promocija“, u: *Slobodna Dalmacija*, 9. ožujka 1990., str. 22.
2. Baldani, Juraj, „Pregled stvaralaštva zagrebačkih kiparica“, u: *Čovjek i prostor*, Zagreb, svibanj 1975., str. 25.
3. Bautović, Ante, „Izložba članica ULIPUD-a“, u: *Slobodna Dalmacija*, Split, 19. ožujka, 1980. str. 6.
4. Bautović, Ante, „U Sebastijanu i Domu sindikata predstavljene žene“, u: *Slobodna Dalmacija*, Split, 15. ožujka 1978., str. 7.
5. Cvetkova, Elena, „Bogati tjedan“, u: *Večernji list*, Zagreb, 28. ožujka 1968., str. 7.
6. Cvetkova, Elena, „Koliko vrijede likovne dame?“, u: *Večernji list*, Zagreb, 9. i 10. ožujka 1985., str. 11.
7. Cvetkova, Elena, „Martovske 'ženske' izložbe“, u: *Večernji list*, Zagreb, 12. ožujka 1975., str. 5.
8. Cvetkova, Elena, „Prigodna izložba“, u: *Večernji list*, Zagreb, 11. ožujka 1964., str. 7.
9. Cvetkova, Elena, „Stvaralačka znatiželja“, u: *Večernji list*, Zagreb, 13. ožujka 1972., str. 11.
10. Cvetkova, Elena, „U čast Osmom martu“, u: *Večernji list*, Zagreb, 16. ožujka 1966., str. 9.

11. D. N., „Pregršt likovnih radova žena“, u: *Glas Istre*, Pula, 8. ožujka 1977., str. 4.
12. Erbežnik-Fuks, Marija, „Procvat ženske štampe u vrijeme narodnooslobodilačke borbe“, u: *Žena 3* (1973.), str. 10–33.
13. F. L., „Kao i prošlih godina: Izložba fotografija žena Jugoslavije u splitskom foto-klubu“, u: *Slobodna Dalmacija*, Split, 22. ožujka 1965., str. 7.
14. I. V., „Izlažu žene“, u: *Glas Istre*, Pula, 9. ožujka 1977., str. 5.
15. J. R., „Izlažu slikarice i kiparice“, u: *Vjesnik*, 10. ožujka 1980., str. 6.
16. Jalšić Ernečić, Draženka, „Izložbe, katalozi i izlagači Galerije naivne umjetnosti Hlebine 1968.–2008.“, u: *Podravski zbornik 35*, str. 98–163.
17. Jelušić, Božica „Slike su psihogrami: Uz izložbu 'ŽENE 82' u Galeriji Hlebine“, u: *Oko*, Zagreb, 18. ožujka 1982., str. 17.
18. Kaplan, Temma, „On the Socialist Origins of International Women's Day“, u: *Feminist Studies* 11 (1986.), str. 163–171.
19. Kušenić, Helena, „Naivni autsajderi“, u: *Podravski zbornik 43* (2017.), str. 89–100.
20. Maleković, Vladimir, „Slikarstvo žena“, u: *Vjesnik*, Zagreb, 16. ožujka 1966., str. 4.
21. Maleković, Vladimir, „Vrijedno pažnje“, u: *Vjesnik*, Zagreb, 6. ožujka 1964., str. 6.
22. N. P., „Izložba žena-slikara“, u: *Slobodna Dalmacija*, Split, 8. ožujka 1986., str. 11.
23. Ograjšek Gorenjak, Ida, „Osmi mart – Međunarodni dan žena“, u: *Povijest u nastavi 2* (2004.), str. 112–141.
24. Sawyer, Marian, „Wearing your Politics on your Sleeve: The Role of Political Colours in Social Movements“, u: *Social Movement Studies* 6 (2007.), str. 39–56.
25. SS, „Izložba članica HDLU-a uz Dan žena“, u: *Dubrovački vjesnik*, Dubrovnik, 11. ožujka 1977., str. 5.
26. Šeparović, Ana, „Feministički iskazi u kritičkoj recepciji skupnih izložbi hrvatskih umjetnica“, u: *Ars Adriatica* 8 (2018.), str. 195–210.
27. Škunca, Josip, „Bez kritičkog pristupa“, u: *Vjesnik*, Zagreb, 10. ožujka 1972., str. 15.
28. Škunca, Josip, „Dileme hlebinske tradicije“, u: *Vjesnik*, Zagreb, 12. ožujka 1975., str. 7.
29. Škunca, Josip, „INA predstavlja zagrebačke slikarice“, u: *Vjesnik*, Zagreb, 5. ožujka 1975., str. 9.
30. Škunca, Josip, „Prigodna improvizacija“, u: *Vjesnik*, Zagreb, 22. ožujka 1974., str. 6.

31. Špehnjak, Katarina „Funkcioniranje 'plebiscitarne demokracije' u Hrvatskoj 1945. – 1952. (Izborni aspekt organizacije legitimacijskog procesa)“, u: *Časopis za suvremenu povijest* 23 (1991.), str. 215–242.
32. V. Č., „Podravke su 'zagrizle' u naivu“, u: *Vjesnik*, Zagreb, 3.travnja 1973., str. 7.
33. Venturini, Darko „Mala likovna kronika“, u: *Čovjek i prostor*, Zagreb, travanj 1967., str. 15.
34. Venturini, Darko, „Mala likovna kronika“, u: *Čovjek i prostor*, Zagreb, lipanj 1969., str. 18.
35. Veža, Mladen, *Izložba likovnih radova članica Grupe 69*, katalog izložbe (6.–25. 3. 1978.), Zagreb: Klub samoupravljača Zagreba, 1978.

Zakonik

1. *Ustav Federativne Narodne Republike Jugoslavije*, 1946.

Diplomski rad

1. Filipović, Iva, *Obilježavanje praznika u Narodnoj Republici Hrvatskoj od 1945. do 1950. godine*, diplomski rad, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2018.

Internetski izvor

1. *Hrvatska enciklopedija*, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=70463> (pregledano 17. svibnja 2022.)

Audiovizualni materijal

1. Iveković, Sanja, *Borovi i jele: Sjećanje žena na život u socijalizmu*, dokumentarni film, Zagreb: Centar za ženske studije, 2002.

9. Popis slikovnih priloga

1. Priredba povodom Dana žena, Zadrudni dom u Turčišću, 1984., Institut za etnologiju i folkloristiku
2. Poštanska marka povodom Osmog marta, preuzeto iz: *Vjesnik*, Zagreb, 4. ožujka 1946., str. 2.
3. Edo Murtić, *Živio 8. mart dan žena!*, 1940-e, Muzej istorije Jugoslavije, Beograd
4. Ismet Mujezinović, *Živeo 8. mart, borbeni dan žena!*, 1945., Muzej istorije Jugoslavije, Beograd
5. Abramović, *8. mart dan žena*, 1940-e, Muzej istorije Jugoslavije, Beograd
6. Omotna stranica časopisa, preuzeto iz: *Žena u borbi*, Zagreb, ožujak 1950.
7. Čestitka za Osmi mart, preuzeto iz: *Slobodna Dalmacija*, Split, 8. ožujka 1967., str. 4.
8. Čestitka za Osmi mart, preuzeto iz: *Glas Istre*, Pula, 8. ožujka 1977., str. 14.
9. Reklama za šljivovicu proizvodnje Badel, preuzeto iz: *Vjesnik u srijedu*, Zagreb, 4. ožujka 1970.
10. Ilustracija za Osmi mart, preuzeto iz: *Slobodna Dalmacija*, Split, 8. ožujak 1986., str. 30.
11. Ilustracija za Osmi mart, preuzeto iz: *Slobodna Dalmacija*, Split, 8. ožujak 1987., str. 42.
12. Ivan Lozica, *Štandovi na Trgu bratstva i jedinstva – opći ugođaj*, 1989., Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb
13. Ivan Lozica, *Žene razgledavaju štandove*, 1989., vl Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb
14. Ivan Lozica, *Štand – detalj*, 1989., Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb
15. Ivan Lozica, *Izlog Robni magazin*, 1989., Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb
16. Ivan Lozica, *Izlog NA-MA*, 1989., Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb
17. Ivan Lozica, *Izlog Ferimport-a*, 1989., Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb
18. Alma Orlić-Drvodelić, *Autoportret*, preuzeto iz: *Večernji list*, Zagreb, 16 ožujka 1966., str. 9.
19. Nives Kavurić-Kurtović, *U nanosima*, 1969., crtež, 70 × 78 cm, preuzeto iz: Guido Quien, *Različiti pristupi: Izložba u čast 8. ožujka Dana žena*, katalog izložbe (7.–20. 3. 1973.), Zagreb: Hrvatsko društvo likovnih umjetnika, 1973.
20. Maja Dolenčić-Malešević, *Pranje glave*, 1971., crtež, 63 × 46 cm, preuzeto iz: Guido Quien, *Različiti pristupi: Izložba u čast 8. ožujka Dana žena*, katalog izložbe (7.–20. 3. 1973.), Zagreb: Hrvatsko društvo likovnih umjetnika, 1973.

21. Dafne Perković-Planinić, Poly cube I, 1971., kombinirana tehnika, 190 × 124 cm, preuzeto iz: Guido Quien, *Različiti pristupi: Izložba u čast 8. ožujka Dana žena*, katalog izložbe (7.–20. 3. 1973.), Zagreb: Hrvatsko društvo likovnih umjetnika, 1973.
22. Milena Lah, Galebovi lete, 1969., polirana bronza, 65 × 46 cm, preuzeto iz: Guido Quien, *Različiti pristupi: Izložba u čast 8. ožujka Dana žena*, katalog izložbe (7.–20. 3. 1973.), Zagreb: Hrvatsko društvo likovnih umjetnika, 1973.
23. Branka Brmbota, Prijateljice, 1971., tuš na papiru, 70 × 50 cm, preuzeto iz: Dubravka Čičin-Šain, *8. ožujak – likovna izložba žena umjetnica*, katalog izložbe (5.–12. 3. 1975.), Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 1975.
24. Jasna Friščić, Crtež I., 1973., tuš na papiru, 100 × 70 cm, preuzeto iz: Dubravka Čičin-Šain, *8. ožujak – likovna izložba žena umjetnica*, katalog izložbe (5.–12. 3. 1975.), Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 1975.
25. Lidija Kašpar-Stranić, preuzeto iz: Josip Škunca, *Dan žena*, katalog izložbe (2.–15. 3. 1981.), Zagreb: Narodno sveučilište „Otokar Keršovani“, 1981.
26. Vera Fischer, preuzeto iz: Josip Škunca, *Dan žena*, katalog izložbe (2.–15. 3. 1981.), Zagreb: Narodno sveučilište „Otokar Keršovani“, 1981.
27. Vesna Vinski, preuzeto iz: Josip Škunca, *Dan žena*, katalog izložbe (2.–15. 3. 1981.), Zagreb: Narodno sveučilište „Otokar Keršovani“, 1981.
28. Dubravka Babić, *U snu I*, 1983., suha igla, 100 × 70 cm, preuzeto iz: Vladimir Maleković, *Dubravka Babić*, Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, OOUR Izdavačka djelatnost, 1987.
29. Dragica Cvek-Jordan, preuzeto iz: Josip Škunca, *Dan žena*, katalog izložbe (2.–15. 3. 1981.), Zagreb: Narodno sveučilište „Otokar Keršovani“, 1981.
30. Jasenka Pavliša, preuzeto iz: Josip Škunca, *Dan žena*, katalog izložbe (2.–15. 3. 1981.), Zagreb: Narodno sveučilište „Otokar Keršovani“, 1981.
31. Vesna Balabanić, preuzeto iz: Josip Škunca, *Dan žena*, katalog izložbe (2.–15. 3. 1981.), Zagreb: Narodno sveučilište „Otokar Keršovani“, 1981.
32. Jasenka Tućan, preuzeto iz: Josip Škunca, *Dan žena*, katalog izložbe (2.–15. 3. 1981.), Zagreb: Narodno sveučilište „Otokar Keršovani“, 1981.
33. Dora Kovačević, preuzeto iz: Josip Škunca, *Dan žena*, katalog izložbe (2.–15. 3. 1981.), Zagreb: Narodno sveučilište „Otokar Keršovani“, 1981.

34. Snježana Vego, preuzeto iz: Josip Škunca, *Dan žena*, katalog izložbe (2.–15. 3. 1981.), Zagreb: Narodno sveučilište „Otokar Keršovani“, 1981.
35. Vesna Muhić, preuzeto iz: Josip Škunca, *Dan žena*, katalog izložbe (2.–15. 3. 1981.), Zagreb: Narodno sveučilište „Otokar Keršovani“, 1981.
36. Dragica Belković sa svojom drvenom skulpturom, vl. Marija Hegedušić, preuzeto s: *VoxFeminae*, <https://voxfeminae.net/kultura/zene-u-naivnoj-umjetnosti/> (pregledano 20. 2. 2022.)
37. Kata Vizvari, *Djevojka s cvijećem*, terracotta, Muzej grada Koprivnice, preuzeto s: *Muzej grada Koprivnice*, http://www.muzej-koprivnica.hr/kata-vizvari_djevojka_200/ (pregledano 20. 2. 2022.)
38. Bara Mustafa pri radu, preuzeto s: *VoxFeminae*, <https://voxfeminae.net/kultura/zene-u-naivnoj-umjetnosti/> (pregledano 20. 2. 2022.)
39. Bara Mustafa, *Pralja*, drvo, preuzeto iz: Božica Jelušić, *Žene '81: Žene u naivnoj umjetnosti Jugoslavije*, katalog izložbe (8. 3.–8. 4. 1981.), Hlebine: Galerija Hlebine, 1981.
40. Dragica Belković, *Nosač*, drvo, preuzeto iz: Božica Jelušić, *Žene '81: Žene u naivnoj umjetnosti Jugoslavije*, katalog izložbe (8. 3.–8. 4. 1981.), Hlebine: Galerija Hlebine, 1981.
41. Greta Pečnik, *Igra*, 1979., Muzej grada Koprivnice, preuzeto s: *Muzej grada Koprivnice*, <http://www.muzej-koprivnica.hr/umjetnina/230-greta-pecnik-zene-poletja-compressed/> (pregledano 20. 2. 2022.)
42. Nada Hegedušić-Janković, *Kvintet*, preuzeto iz: Božica Jelušić, *Žene '80: Žene u naivnoj umjetnosti Jugoslavije*, katalog izložbe (9. 3.–20. 4. 1980.), Hlebine: Galerija Hlebine, 1980.
43. Irena Lelja, *Spoznanje*, preuzeto iz: Marko Špoljar, *Žene '79: Žene u naivnoj umjetnosti Jugoslavije*, katalog izložbe (4.3.–20.4. 1979.), Hlebine: Galerija Hlebine, 1979.
44. Olga Kolar, *Ženin in nevesta*, preuzeto iz: Marko Špoljar, *Žene '79: Žene u naivnoj umjetnosti Jugoslavije*, katalog izložbe (4.3.–20.4. 1979.), Hlebine: Galerija Hlebine, 1979.
45. Ana Fistanić, *Zrnovo*, preuzeto iz: Božica Jelušić, *Žene '80: Žene u naivnoj umjetnosti Jugoslavije*, katalog izložbe (9. 3.–20. 4. 1980.), Hlebine: Galerija Hlebine, 1980.
46. Biserka Zlatar, *Mrtva priroda*, 1979., ulje na staklu, 67,5 × 58 cm, privatno vlasništvo, preuzeto s: *Aukcije.hr*, <https://www.aukcije.hr/prodaja/Umjetnine/Umjetnicke-slike/Klasicno-slikarstvo/Ulja/389/oglas/Biserka-Zlatar-Milinkovi%C4%87-naiva-ulje-na-staklu/4065003/> (pregledano 20. 2. 2022.)

47. Ana Matina, *Dalmatinac*, preuzeto iz: Božica Jelušić, *Žene '80: Žene u naivnoj umjetnosti Jugoslavije*, katalog izložbe (9. 3.–20. 4. 1980.), Hlebine: Galerija Hlebine, 1980.
48. Helena Valdec, *Portret djevojčice Silvane Seissel-Plavšić*, 1920., sadra, preuzeto iz: Ana Adamec, *Izložba kiparskog stvaralaštva prigodom 8. marta*, katalog izložbe (6. 3.–6. 4. 1972.), Zagreb: Gliptoteka Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 1972.
49. Iva Simonović-Despić, *Portret djeteta*, 1916. sadra, preuzeto iz: Ana Adamec, *Izložba kiparskog stvaralaštva prigodom 8. marta*, katalog izložbe (6. 3.–6. 4. 1972.), Zagreb: Gliptoteka Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 1972.
50. Antonija Tkalčić, *Portret Vladimira Tkalčića*, datacija nepoznata, bronca, preuzeto iz: Ana Adamec, *Izložba kiparskog stvaralaštva prigodom 8. marta*, katalog izložbe (6. 3.–6. 4. 1972.), Zagreb: Gliptoteka Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 1972.
51. Ksenija Kantoci, *Dvije figure*, 1969., drvo, preuzeto iz: Ana Adamec, *Izložba kiparskog stvaralaštva prigodom 8. marta*, katalog izložbe (6. 3.–6. 4. 1972.), Zagreb: Gliptoteka Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 1972.
52. Borka Avramova, *Supružnici*, 1968., terracotta, preuzeto iz: Ana Adamec, *Izložba kiparskog stvaralaštva prigodom 8. marta*, katalog izložbe (6. 3.–6. 4. 1972.), Zagreb: Gliptoteka Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 1972.
53. Marija Ujević-Galetović, *Glava-sunce*, 1961., bronca, preuzeto iz: Ana Adamec, *Izložba kiparskog stvaralaštva prigodom 8. marta*, katalog izložbe (6. 3.–6. 4. 1972.), Zagreb: Gliptoteka Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 1972.
54. Vjera Bojničić, *Duga ulica u Zagrebu*, 1912., bakropis u boji, 45,5 × 34,6 cm, Grad Zagreb – Zbirka *Hrvatske slikarice rođene u 19. stoljeću*, preuzeto iz: digitalna zbirka *Donacije gradu Zagrebu* <http://www.donacijegz.mdc.hr/kovacic-introHR.html> (pregledano 20. 2. 2022.)
55. Anka Krizmanić, *Ljubavnici*, 1926., pastel na papiru, 112,5 × 100,5 cm, Grad Zagreb – Zbirka *Hrvatske slikarice rođene u 19. stoljeću*, preuzeto iz: digitalna zbirka *Donacije gradu Zagrebu* <http://www.donacijegz.mdc.hr/kovacic-introHR.html> (pregledano 20. 2. 2022.)
56. Zdenka Pexidr-Srića, *Mrtva priroda*, 1919., ulje na ljepenci, 50 × 45 cm, Grad Zagreb – Zbirka *Hrvatske slikarice rođene u 19. stoljeću*, preuzeto iz: digitalna zbirka *Donacije gradu Zagrebu* <http://www.donacijegz.mdc.hr/kovacic-introHR.html> (pregledano 20. 2. 2022.)
57. Vera Nikolić, *Predvečerje na Prekrižju*, oko 1925., ulje na platnu, 52,5 × 40,5 cm, Grad Zagreb – Zbirka *Hrvatske slikarice rođene u 19. stoljeću*,

preuzeto iz: digitalna zbirka *Donacije gradu Zagrebu* <http://www.donacijegz.mdc.hr/kovacic-introHR.html> (pregledano 20. 2. 2022.)

58. Slava Raškaj, *Žuti pijetao i bijela kokoš*, oko 1900., akvarel na papiru, 46 × 80 cm, Grad Zagreb – Zbirka *Hrvatske slikarice rođene u 19. stoljeću*, preuzeto iz: digitalna zbirka *Donacije gradu Zagrebu* <http://www.donacijegz.mdc.hr/kovacic-introHR.html> (pregledano 20. 2. 2022.)

59. Nasta Rojc, *Autoportret s kistom*, oko 1912., ulje, platno na ljepenci, 22,5 × 30,5 cm, Grad Zagreb – Zbirka *Hrvatske slikarice rođene u 19. stoljeću*, preuzeto iz: digitalna zbirka *Donacije gradu Zagrebu* <http://www.donacijegz.mdc.hr/kovacic-introHR.html> (pregledano 20. 2. 2022.)

10. Summary

This master's thesis explores the activity of women artists in the context of exhibitions honoring International Women's Day in Socialist Republic Croatia. The exhibitions have, so far, been completely obscure in the public eye, which acted as an incentive to delve into this topic, and most materials used for the analysis of this phenomenon are archival. The thesis opens with the historical overview of Women's Day, joint endeavors for social progress made by the working class and women and the ways in which the holiday was celebrated and marked in socialist Yugoslavia, proceeding with the breakdown and the analysis of the highlighted exhibitions. The focus is put on the evaluation of the quality of their organization, as well as on the emphasis of individual innovative women artists, exhibitions marked with activist intents, but also the role of art critics in promoting gender equality in the world of art. The problem of insufficient research and anonymity of the exhibitions in the context of Croatian art history is also being theorized, and these collective exhibitions celebrating a revolutionary holiday are highlighted as an interesting phenomenon in SR Croatia.

Key words: feminism, exhibitions, International Women's Day, celebration, women artists